Intervju: Vedrana Klepica

POZORIŠTE NIJE I NIKAD NEĆE BITI U KRIZI

Intervju: Jelica Kurjak

PUTIN NEĆE DATI BELORUSIJU

BiH 4,70 KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 175 DEN; Crna Gora 2.50 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Greece 3.00 EUR; Austria, Germany 4.00 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 250 RSD

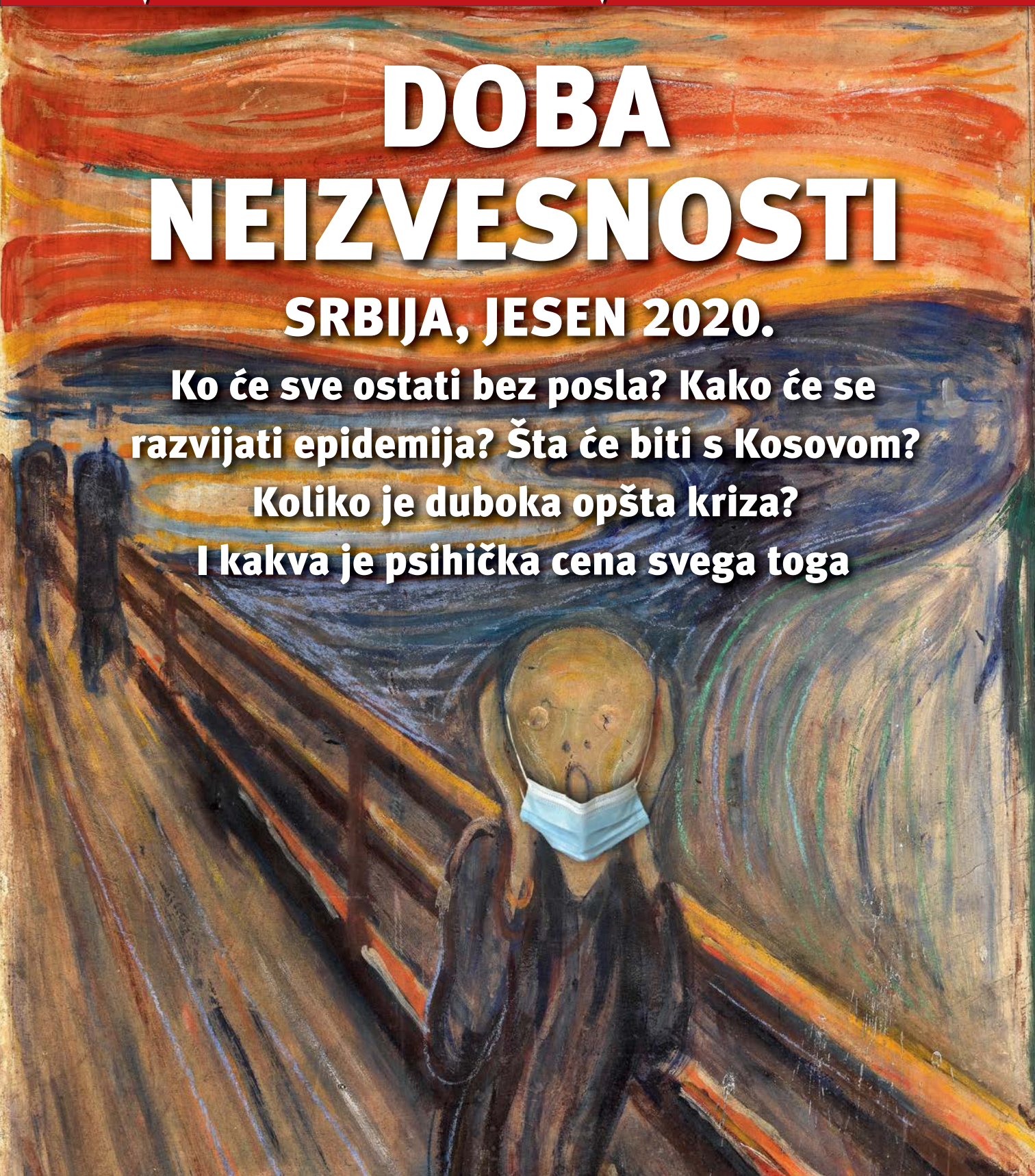
01515

9 770353 802002

VREME

broj 1547

27. avgust 2020.

DOBA NEIZVESNOSTI

SRBIJA, JESEN 2020.

Ko će sve ostati bez posla? Kako će se razvijati epidemija? Šta će biti s Kosovom? Koliko je duboka opšta kriza? I kakva je psihička cena svega toga

ONO ŠTO ZNAMO
ZAVISI OD NJIH
NEZAVISNI MEDIJI
ZAVISE OD TEBE!
podrzimedije.rs

VREME
BROJ 1547
27. avgust 2020.

04 Tema broja: Doba neizvesnosti
07 Ova situacija: Verujete li još ikome
10 Anksioznost i depresija: Umiranje od brige
14 Ekonomija: Lutanje kroz jesenju maglu
16 Lični stav: Recesija je stigla
18 Lični stav: Prebacivanje odgovornosti na škole

20 **Intervju: Darko Reba**

23 Nuspojave: Spomenik na šećernoj tabli
24 Lični stav: Crnoj Gori treba mir, a ne vladar
26 Migracije i izbegličtvo: Obećana zemlja Nemačka
29 TV Manijak: Domaćice na domaćim televizijama
30 Međunarodni dan čistog vazduha: Za vedro nebo

KULTURA

32 Intervju: Vedrana Klepica
35 Roman: Sam svoj fundus
37 Proza: Filozofija igre
38 Novi album – Fiona Apple: *Fetch the Bolt Cutters*
40 Dokumentarci: *Duh Pitera Selersa* i *Fatalna Nomi*

SVET

42 **Rusija: Trovanje Alekseja Navaljnog**

46 Intervju: Jelica Kurjak

MOZAIK

50 Teorije zavere: Qanon

52 **Naša dinastija: Krhko nam je znanje**

55 Kurioziteti: Demonsko jezgro
56 Muzika: Pljuni istini u oči
59 Navigator: Digitalna empatija
60 Strip: Stogazovac
62 Vreme uživanja: Kapi za nos

"Pogledajte spomenike u Rimu, gradu prebogate istorije i tradicije – niti jedan nema 23 metra, ni približno. Najveći vajari i umetnici znaju da spomenici treba da budu što bliži ljudima"

RAZGOVARAO: **NEDIM SEJDINOVIĆ**

Hronika nerazjašnjenog trovanja ruskog opozicionara, blogera i kritičara Vladimira Putina Alekseja Navaljnog liči na početak onih kriminalističkih i obaveštajnih serija čija će se dužina trajanja ispostaviti kao obrnuto proporcionalna broju verifikovanih činjenica

MILAN MILOŠEVIĆ

Koliko se kunemo u njih i koliko ih zazivamo, ima se utisak da o Nemanjićima svi sve znamo. Izložba u Istorijskom muzeju Srbije otkriva da ni dan-danas ne znamo ko su im preci, gde su im bili dvori, kako su provodili dane

SONJA ĆIRIĆ

Na naslovnoj strani: ***Krik*, Edvarda Munka** *(wikipedia.org)*
Fotomontaža: **VREME / IH**

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni urednik
Dragoljub Žarković

odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnici glavnog urednika
Jovana Gligorijević, Momir Turudić

redakcija
Slobodan Bubnjević, Radoslav Ćebić, Sonja Ćirić (mozaik), Zora Drčelić, Jovana Georgievski, Slobodan Georgijev, Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević, Tatjana Jovanović, Radmilo Marković, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Marija Janković (foto), Milan Milošević, Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić, Nemanja Rujević, Nedim Sejdinović, Tamara Skrozza, Zoran Stanojević, Bojan Stekić, Dragan Todorović, Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić

dokumentacija
Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija:
Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković, Slobodan Tasić;
lektori: Olga Babić, Živana Rašković, Ivana Stanković;
korektori: Nikola Dragomirović, Ana Ćuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje
www.vreme.com
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774
telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028
COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno. Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

DOBA NEIZVESNOSTI

Pandemija, psihologija i ekonomija, Kosovo, Amerika i Rusija, EU i reforme, opoziciona kuvanja, Crna Gora – to su ključne teme i ključni izazovi za dolazeću srpsku jesen i zimu

Neizvesnost će biti ključna osobenost života u Srbiji u periodu pred nama. I to ne samo u sferama visoke politike i statističkim vrtoglavicama makroekonomije. Neizvesnost je i u ključnim egzistencijalnim temeljima svakodnevice.

Da li ću biti zdrav, da li će moji bližnji biti zdravi? Da li ću zadržati posao, da li će mi biti smanjena plata? Kako ću izgurati sve ovo, izazove od kojih na mnoge ne mogu da utičem, svakako ne do kraja. Neizvesnost oko ovih životnih osnova sa sobom nosi snažan strah, neretko praćen osećajem bespomoćnosti, napadima panike, ili pak agresije. Biće neizvesno živeti u Srbiji u ovom dobu, a i pored svih mana našeg društva i problema kroz kakve svaki pojedinac inače prolazi, neuporedivo sa svime što smo iskusili u protekle dve decenije.

Samim tim je užasno teško predvideti kako će se stvari raspetljavati i oko najvažnijih političkih pitanja. Ali hajde da probamo da definišemo šta je to što nas čeka, ovu državu i njenu vlast, pomalo i opoziciju, da utvrdimo koji su to najvažniji izazovi, da vidimo čega se dolazećeg plaši i Aleksandar Vučić, najmoćniji čovek u Srbiji, šta sve ne može ni on da u potpunosti kontroliše... Pa i ako ne možemo unapred znati ishod predstojećih događaja – uz sve razumevanje ljudske potrebe za izvesnošću – hajde da bar malo izvučemo horizont iz guste magle.

ŠTA ĆE BITI SA ĐUKANOVIĆEM

Za život građana Srbije daleko od najznačajnijeg, ali kalendarski prvo u svemu što dolazi i od velikog interesovanja političkih krugova i uopšte javnosti u Beogradu, jesu crnogorski parlamentarni izbori. Zanimljivo, i za njih se vezuje epitet "nikad neizvesniji". Da li će Milo Đukanović i njegova Demokratska partija socijalista zadržati vlast? Prema relevantnim istraživanjima, opozicija koja nastupa u tri precizno strukturisane koalicije i, s druge strane, DPS, socijaldemokrate i bošnjačke i albanske liste su praktično izjednačeni. Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori, sa mitropolitom Amfilohijem na čelu, u finišu kampanje je nedvosmisleno pozvala da se glasa protiv vlasti, što s obzirom na krizu izazvanu spornim Zakonom o slobodi veroispovesti i nije čudno.

Prava priroda odnosa vlasti Crne Gore i Srbije, i Đukanovića i Vučića lično, posle punih osam godina još nije razjašnjena. Nije mnogo jasnije, međutim, i kakve bi bile relacije zvaničnog Beograda i Podgorice u slučaju pada Đukanovića. Tvrde prosrpske stranke su tamo tek deo aktuelne opozicije i, šta god nam ovdašnji tabloidi poturali, neko drastičnije otopljavanje odnosa sa Srbijom ne bi imalo podršku ni dobrog dela političkih stranaka, ni dobrog dela birača. Takođe, Crna Gora je članica NATO-a, priznala je nezavisnost Kosova, napreduje, sada usporenije, ali ipak nedvosmisleno i brže od Srbije ka Evropskoj uniji. Insistiranje bilo koga u eventualnoj novoj vlasti u Podgorici da se odustane od tih strateških opredeljenja, još praćeno novim bratimljenjima sa Amfilohijem i Beogradom, vrlo brzo bi dovelo do političke krize i pada vlade.

Moguće je da vlastima Srbije odgovara da Crna Gora bude zabavljena svojim mukama, da upadne u još dublju nestabilnost, i zbog komšijskih takmičenja u evropskoj integraciji i visini prosečne plate i privrednog rasta, i kako bi Vučić sa Đukanovićem u penziji, a crnogorskom politikom u rasulu, ostao jedini regionalni "garant stabilnosti". Međutim, suviše je tu nepoznanica u igri, od samih rezultata izbora 30. avgusta pa nadalje, da bi bilo ko u Srbiji kome je posebno važna Crna Gora imao miran san.

KAKO TRAMPA I ODBITI I PODRŽATI

Kalendarski druga neizvesnost, ali po značaju ipak mnogo veća od crnogorske, jesu predstojeća dešavanja s Kosovom. Vučić će biti u avionu za Vašington dok se u Podgorici budu još raspetljavali rezultati izbora kako bi sa kosovskim premijerom Avdulahom Hotijem, zbog opravdane sprečenosti Hašima Tačija, i još više američkim "specijalcem" i organizatorom sastanka u Beloj kući Ričardom Grenelom razgovarao o... O – nečemu. Eto, sastanak najvišeg nivoa, na kojem bi u slučaju postignutog sporazuma (o nečemu) trebalo da se pojavi i predsednik SAD Donald Tramp lično, a nisu do kraja poznate ni teme ni ciljevi. Najviše se pominju razgovori o ekonomiji, praćeni onim o infrastrukturi, ali šta će konkretno biti na stolu i kakva vrsta papira će biti ponuđena dvema stranama, ostaje misterija. A očekivanja su razna, od spuštanja lopte ocenama da Grenel i Tramp žele da se drže ekonomskih stvari, jer je tu napredak najlakše postići, a može se medijski predstavljati kao istorijski korak ili šta im već zatreba, do spekulacija da bi se srpska strana mogla naći u najvećem mogućem problemu.

"SAD će na sastanku 4. septembra pokušati da postignu sveobuhvatan sporazum Srbije i Kosova", ocenio je Džejms

ŠTA ĆE, GDE ĆE, KUDA ĆE: A. Vučić
Foto: Tanja Valič /Tanjug

MOŽDA OSTANE, A MOŽDA I ODE: A. Brnabić
Foto: Tanja Valič /Tanjug

Ker Lindzi iz Londonske škole ekonomije, dugogodišnji pažljivi posmatrač ovdašnjih prilika. Lindzi je za Glas Amerike rekao da sastanak u Beloj kući treba sagledavati pre svega iz ugla kampanje za predsedničke izbore u Americi, da je Trampu potrebna još jedna velika spoljnopolitička pobeda, nakon sporazuma Izraela i Ujedinjenih Arapskih Emirata, i da ekonomija ipak nije dovoljna.

"Ekonomski sporazum bi američke birače ostavio ravnodušnim, dok bi veliki politički dogovor bio poruka da na Balkanu postoji veliki problem i da je rešen pod liderstvom SAD, što Evropa nije mogla", ocenio je Lindzi, kao i da zbog toga u Vašingtonu očekuje veliki pritisak na predsednika Srbije.

U ovom trenutku deluje teško zamislivo da bi Vučić mogao da pristane na sporazum, da ga verbalno javno prihvati, a kamoli potpiše, kojim bi se Kosovu omogućilo članstvo u Ujedinjenim nacijama, a isključivo takva vrsta "sveobuhvatnog" dokumenta je prihvatljiva ne samo vlastima u Prištini već i njihovim međunarodnim saveznicima. Pritom, lideru bilo koje male zemlje na svetu, a koja želi bliskost sa SAD, nije baš životna želja da odbije zahtev predsednika Amerike, pogotovo kada je ovome stvar i lično važna, kao što je sada Trampu zbog izbora u novembru. Tu postoji još jedna važna nedoumica – čak i ako Bela kuća mimo volje zvaničnog Beograda požuri s kosovskim sporazumom, bilo to sada ili za mesec ili dva, ko kaže da će dokument kakav na istu temu, "polako ali neizbežno", sprema EU biti povoljniji po Srbiju. Možda bude sličan, možda lošiji, bolji teško. Koliko neizvesnosti. A nastavak dijaloga Beograda i Prištine na najvišem nivou, koji se vodi pod okriljem EU, najavljen je već za 7. septembar u Briselu.

Na sve ovo, Srbija i sama ne može da ravnodušno očekuje predsedničke izbore u Americi, gde će nasuprot Trampu biti kandidat demokrata Džo Bajden, u prošlosti poznat po držanju albanske strane u sporu oko Kosova. Ipak, niti je iko relevantan u Vašingtonu prethodnih decenija bitno drugačije posmatrao Balkan, niti je Bajden "mrzitelj svega srpskog", naprotiv, kao potpredsednik SAD je dva puta, 2009. i 2016, vrlo prijateljski posetio Beograd. Ono što može da izazove racionalno utemeljenu nesigurnost kod srpskih vlasti jeste Bajdenova nedavna izjava da će, za razliku od Trampa, politiku u našem regionu voditi usaglašeno sa EU, dok, stiče se utisak, Vučiću oko Kosova ipak više odgovara podeljenost među transatlantskim saveznicima, na kraju krajeva teže je kada nasuprot sebe imaš jedinstven blok nego igrače koji se i međusobno takmiče.

MOŽE LI SE IZBEĆI KONFLIKT SA PUTINOM

Sledeća velika neizvesnost najvišeg rizika, takođe povezana s rešavanjem kosovske enigme, jeste Rusija. Koja je i sada zvanično na srpskoj strani. Ali, sve više samo zvanično. Moskva je iz pregovora o Kosovu isključena još 2010, sada u septembru biće tačno decenija, kada su Beograd i Brisel usaglasili rezoluciju izglasanu u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija o dijalogu uz ekskluzivno posredovanje EU, na osnovu čega je 2013. usvojen Briselski sporazum, bez saglasnosti i uz "bratsku" skepsu Kremlja. Rusko udaljavanje iz suštine procesa traje do danas, bez obzira na povremene sednice Saveta bezbednosti o Kosovu i redovne odlaske srpskih zvaničnika na konsultacije kod Vladimira Putina i saradnika.

Poslednjih meseci, međutim, prikrivane tenzije sve češće i glasnije izlaze na videlo, pa deo tabloida bliskih vlastima u Beogradu već redovno objavljuje saznanja (i "saznanja") o ruskom delovanju protiv srpskih interesa, koja Ambasada Ruske »

FILIP ŠVARM

Verujete li još ikome

Dobijate li napad anksioznosti i skače li vam pritisak kada gledate Vučića na televiziji? Da li ste sigurni da Ana Brnabić zna o čemu govori? Koliko pažnje i dalje obraćate na istupanje Kriznog štaba i postoji li ijedna javna ličnost za koju smatrate da je kadra nešto promeniti? Zbog čega se poverenje u opoziciju nalazi na istorijskom minimumu

Tema ovog broja je neizvjesnost s kojom Srbija ulazi u jesen. Ovdje nije moguće preskočiti ni krizu povjerenja – mada odavno traje, sa koronom je dodatno produbljena.

Vjerojatno ni najtvrđi glasači Srpske napredne stranke ne uzimaju suviše ozbiljno izjave Aleksandra Vučića. Na početku epidemije, na primjer, predsjednik Srbije je tvrdio da imamo para kao pljeve, zatim da nemamo jer država nije ćup iz koga svako grabi koliko mu treba, pa opet – sve je super, među najboljima smo u Evropi. I u šta sada čovjek da vjeruje?

Možda Vučićevo hvalisanje uz ritualno samosažaljevanje na nekog i djeluje umirujuće i ohrabrujuće, ali... Kako onda tome nekom, dok iz dana u dan gleda sve više zatvorenih lokala, zvuči izjava da je nacionalni stadion "nasušna potreba"? Uvjerljivo ili sumanuto?

Optimisti kažu da nema toga zaduživanja i žrtvovanja vitalnih potencijala zemlje na koje Vučić nije spreman samo da sačuva rejting – ceh će ionako platiti naša djeca i unuci. Za pesimiste, on aspirinom liječi rak i uzda se da će se iznenada pojaviti neočekivana sila i riješiti stvar. Izvjesno je samo to da šef države ne ulijeva povjerenje i da poslije njegovih obraćanja naciji i konferencija za štampu tek rastu zbunjenost, anksioznost i srčani pritisak.

Postoji i razlog. Kakav, djelomično objašnjava slučaj Ane Brnabić. O optužbama potpredsjednice Stranke pravde i slobode Marinike Tepić da se preko Telekoma ispumpavaju pare građana, premijerka ima jedinstven stav. Za nju je to udar na budžet i narušavanje reputacije kompanije, a isto se odnosi i na nerasvijetljene korupcijske afere prilikom trgovine oružjem poput one vezane za Krušik...

Da li ikome djeluje uvjerljivo da Brnabić zna što je rekla? I o kakvom je udaru na budžet riječ? Možda o šteti koju će pretrpjeti naprednjački burazeri, kumovi i ortaci ako se istraže njihovi privilegirani biznisi i političke veze? Ništa bolji nisu ni istupi njenih ministara.

Dobro, reći će netko, nije svatko kupio diplomu, plagirao doktorat, naprasno se obogatio kada je došao na vlast – valjda postoji i "struka", ljudi kompetentni u svojim profesionalnim oblastima. To je točno, ali... Slučaj Kriznog štaba za borbu protiv epidemije najbolje ilustrira kako prolaze stručnjaci u okviru autoritarnog i populističkog režima, fokusiranog isključivo na propagandu i proizvodnju magle.

Počelo je da ne može bolje. Nakon Vučićevog prvobitnog minoriziranja korone i, potom, paničenja, javnost je konačno vidjela ljude koji bi zahvaljujući svom obrazovanju i stručnom iskustvu trebali znati što govore. Zato se Kriznom štabu toliko i vjerovalo. Međutim, ubrzo je postalo jasno da njegovi članovi mnogo toga prećutkuju, zabašuruju, daju kontradiktorna i nesuvisla objašnjenja, a poneki i otvoreno propagiraju poteze režima poput igranja utakmica pred publikom i organiziranja izbora ne bi li Vučić mogao tvrditi da je pobijedio virus. Da li je to bila cijena imenovanja ili posljedica nečeg drugog, nije važno – od povjerenja u Krizni štab nije ostalo mnogo.

No, nije sve stručnjake i javne ličnosti angažirala vlast. Dobar dio njih diže glas protiv režimskog zastranjivanja i aktivno se zalaže za demokratske vrijednosti, vladavinu prava i druga civilizacijska dostignuća. U svemu ovome povjerenje nije u pitanju, već zamor javnosti od toliko puta ponovljenih kritika i prijedloga. Naime, ne prati ih nikakva akcija, sve je kao i prije. Otprilike, jeste tako kako kažete, ali nitko tu ne može ništa...

Na kraju, ostala je opozicija. Godinama sistematski demonizirana i kriminalizirana, na istorijskom je minimumu kada je riječ o povjerenju. Tu su dva razloga. Režimska kontrola nad medijima očigledno je uspjela kreirati uvjerenje da su "svi isti" i da za razliku od devedesetih godina prošlog stoljeća, a pogotovo od današnje naprednjačke Srbije, period od 2000. do 2012. predstavlja sramnu epohu propadanja i pljačke naroda. U tom kontekstu, bolje je imati aktualnog vrapca u ruci nego nekog budućeg goluba u ruci – svejedno je da li čovjek za dvjesta evra pakuje kutije pod Vučićem, koga svaki bogovetni dan gleda na televiziji, ili pod Draganom Đilasom, o kome jedino što može čuti jeste da je ukrao 619 miliona...

Ali, važniji je drugi razlog za nepovjerenje u opoziciju. Očito, osjetivši jednom vlast, bez nje se te stranke nikad nisu uspjeli snaći, pa ni nakon osam godina. Otud tolike liderske sujete i gloženja, ujedinjavanja i cijepanja, nedostatak energije, organizacije, rada i još mnogo toga što predstavlja politički život u opoziciji. Ona se i dalje, pored svih realnih problema s kojim je suočena, najviše i najradije bavi sama sobom.

Dokle ova kriza povjerenja može otići? Paradoks je u tome da sve i da se režim sutra odluči predati, tu kapitulaciju ne bi imao tko primiti, i obrnuto – sve i da opozicija sutra dođe po vlast, ne bi imala što uzeti. ¶

IMA LI POLITIKE IZVAN ULICE: (Ponovo) Ujedinjena opozicija Srbije; pretnja ponovnim nemirima; protest građana u Kosovskoj Mitrovici

Foto: Tara Radovanović /Tanjug

Federacije oštro intoniranim saopštenjima demantuje. I po pravilu ne zaboravlja da ukaže na stav o Kosovu: "Za nas je jedino i održivo moguće rešenje samo ono koje je u interesu Beograda na osnovu Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN, odnosno samo ono koje bi Savet bezbednosti podržao", iznova je ovih dana poručio ambasador Aleksandar Bocan-Harčenko, kao i da je Rusija stoga "nezaobilazan učesnik rešavanja kosovskog pitanja". Povod za najnovije ambasadorovo obraćanje su bile tvrdnje tabloida i komentatora bliskih Srpskoj naprednoj stranci da Moskva pokušava da ugura Socijalističku partiju Srbije u novu vladu Srbije i da u tom cilju "pritiska i agituje", što je nazvao "lažima", dok je za ponovljene optužbe o ruskoj umešanosti u opozicione demonstracije posle junskih izbora u Srbiji rekao da je "takozvani fejk, sto posto".

Sve u svemu, Rusija je za ovih par meseci bila na meti medijskih prozivki u Srbiji češće i žešće nego za proteklih dvadeset godina, a kako mogući rasplet s Kosovom ulazi u završnicu, i nervoza aktera je sve izraženija. Vučiću, a bogami i Srbiji, otvoreni konflikt sa Putinom u ovom trenutku nije baš najpotrebniji na svetu, i krajnje je neizvesno kako će sukob niskog intenziteta biti držan pod kontrolom. Putinov najavljeni dolazak u Beograd u oktobru, na centralnu državnu ceremoniju otvaranja Hrama Svetog Save, kao i nastavak kupovine vojnog naoružanja od Rusije bez obzira na gunđanje Zapada, ukazuju da Vučić zaista pokušava da izbegne politički rat, ali kako će u tome uspeti i, pre svega, po koju cenu, spada u naše doba neizvesnosti, spada u sfere koje je nemoguće sa sigurnošću predvideti.

PRIJA LI NAM ZABAVA SA BRISELOM I BERLINOM

Dok o tome šta Evropljani zaista misle o pregovorima Srbije i Kosova koje odvojeno od njih organizuju Amerikanci može samo da se spekuliše i saznaje u kuloarima (ništa dobro, ukratko), jedna stvar u relacijama Brisela i Beograda je kristalno jasna – proces evropske integracije je u 2020. dramatično usporen, a odnosi sa nekim važnim zemljama pogoršani.

Može da priča ko šta hoće, činjenica je da ove godine nijedno poglavlje u pristupnim pregovorima nije otvoreno, bar ne još, i da je više država članica, uključujući Nemačku, Holandiju i Švedsku u junu to sprečilo pozivajući se na izostanak daljih reformi u oblasti vladavine prava, od čega, uz Kosovo, i zvanično zavisi dinamika i rezultat celog procesa. Za posebnu brigu srpskih vlasti je da su za najnoviju blokadu pristupnih pregovora glasali i iz Berlina, koji trenutno predsedava EU i koji je bar dosad bio najvažniji saveznik vlasti naprednjaka i Aleksandra Vučića. Pritom, i to u odsustvu uspeha prikazanog kroz otvaranje poglavlja, na jesen bi trebalo da bude objavljen novi izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije. A setimo se da je prošlogodišnji izveštaj EK, kada je situacija i s Briselom i s Berlinom po ovdašnje vlasti bila ipak bolja, i u široj javnosti i u vladi u Beogradu doživljen kao "najoštriji dosad", pre svega u odnosu na ključno Poglavlje 23, na planu demokratizacije države, izgradnje institucija i medijskih sloboda, pa ga je premijerka Ana Brnabić nazvala "delimično neobjektivnim", ocenivši da iznete kritike spadaju "u domen zabave" i da uopšte nije zabrinuta za evrointegracije Srbije. Eto joj i eto nam zabave i brige.

Šta će pisati u ovogodišnjem izveštaju Komisije, kako će na primer biti ocenjeni situacija u pravosuđu, borba protiv korupcije, stanje u medijima i uslovi za održavanje fer izbora, još je jedna neizvesnost koja stiže na dnevni red ove jeseni, te ćemo saznati, između ostalog, i kakve su preporuke Brisela za nastavak izbornih reformi, u susret izjašnjavanju birača o predsedniku države i gradskim vlastima prestonice koje će se održati do marta 2022, sve uz vrlo moguće vanredne parlamentarne izbore.

KAKVA PITANJA ČEKAJU OPOZICIJU

Postoji, dakle, čitav niz pitanja čije rešavanje srpske vlasti ne mogu da kontrolišu ili bar ne mogu da dobiju željenu reakciju, niz procesa koji i od drugih zavise, a postoje i problemi koji su potpuno globalni i gde možemo da biramo "samo" u kojoj ćemo meri, više ili manje, da stradamo.

Za mesece pred nama tu su pre svega ključni pandemija korona virusa i njene ekonomske posledice. Da li ću biti zdrav/zdrava, da li će biti zdravi moji bližnji? Ogromna briga, racionalan strah. Uz sve zdravstvene neizvesnosti, i s tim povezane dileme poput toga kako će deca pohađati školsku nastavu ili da li bi se ove zime morali obavezno vakcinisati protiv gripa, čekajući vakcinu protiv kovida, sve izraženije postaju i one koje se tiču bazične socijalne egzistencije – da li ću zadržati posao, da li ću dobiti otkaz, da li će mi biti smanjena plata, da li ću naći posao od kojeg mogu da živim... Država tu može da učini neke važne stvari – na primer, finansijskom podrškom gradskom hotelijerstvu spaseno je oko 15.000 zaposlenih, a desetine hiljada firmi je izbeglo kolaps isplatama minimalca, dok su sa onih 100 evra pomoći (kratkoročno) povećane javna potrošnja i naplata PDV-a... Međutim, dok se ekonomisti spore o svrsishodnosti donetih i najavljenih mera, a vlast se hvali visinama BDP-a i javnog duga, činje-

Foto: Marija Janković

Foto: Sava Radovanović /Tanja

Socijalni problemi, sumnje na organizovani kriminal, korupciju i rasipanje sa državnom kasom uvezani s dolazećom ekonomskom krizom i parlamentom bez protivnika vlasti, plus kosovska zaprška, stvara zapaljivu smesu za opstanak naprednjaka

nica je da globalne udarce ne možemo potpuno izbeći i da će se mnogo ljudi u Srbiji u poslednjem kvartalu ove godine i dobrom delu sledeće suočiti sa golim preživljavanjem.

A sve navedeno, od Kosova, odnosa sa EU i Rusijom, izostanka reformi, do pandemije i ekonomske krize, prostor je u kojem će svoju šansu za temeljno uzdrmavanje vlasti tražiti srpska opozicija. Šta će opozicionari da rade, posebno u susret izbornoj godini, koja praktično počinje u martu, još je jedna neizvesnost na dnevnom redu. Za društvo, ali i za vlast, koja ipak tu ne može baš na sve da utiče, nešto je i do lidera, a ponešto i do samih građana. Pre svega, pitanje o kojem će se tek pričati i na koje će političari opozicije morati da imaju konkretan odgovor kakav bi birači razumeli i podržali: ako ste bojkotovali parlamentarne i lokalne izbore zbog katastrofalnih uslova, zašto hoćete da izađete na predsedničke i beogradske? Šta se promenilo, ili za šta ste tačno sigurni da će se oko uslova promeniti. Da li je, ipak, tačno da ste ove bojkotovali samo da biste izbegli teški poraz, a da ćete na one izaći jer verujete u pobedu? Stranke članice Saveza za Srbiju su odluke o bojkotu parlamentarnih i lokalnih izbora 2020. godine donele u avgustu i septembru 2019, čak pre početka dijaloga o izbornim uslovima koji je organizovala EU, a koji su takođe bojkotovale (formalni poziv je, podsetimo, tada uputio Pokret slobodnih građana), odnosno čak devet do deset meseci pre samog glasanja. Sada će, prilično je izvesno, pod brendom Udružene opozicije Srbije ne samo čekati već i tražiti posredovanje Brisela, kako bi se, da upotrebimo evropsku frazeologiju, "nastavio proces reformi izbornog zakonodavstva", a onda bilo kakav realan napredak iskoristio kao argument za učešće na izborima. Da li će sve baš tako biti, eto nam još jedne neizvesnosti.

U ovom kontekstu, predstoji jedan mali, ali važan test – da li će stranke opozicije, koje su bojkotovale kompletne junske izbore, izaći na lokalne izbore u Zaječaru koji treba da se održe do aprila 2021. godine. Ako to urade, na primer Demokratska ili Narodna stranka, šta se promenilo, kako će to da objasne i svojim ljudima i biračima u drugim opštinama širom Srbije.

KOJA SMESA JE POSEBNO ZAPALJIVA

Prilična neizvesnost će obeležiti dolazeću jesen i zimu i oko potrage za zajedničkim predsedničkim kandidatom opozicije koji bi mogao da bude jaka konkurencija Vučiću, kao i oko načina na koji će se nastupiti na izborima u Beogradu. Nije najjasnije ni kako će opozicija reagovati na poteze države u vezi s Kosovom, izgleda po principu svako za sebe pa kako se snađe. Ali, dosad bi bar trebalo da je jasno da najveću brigu vlast ima kada opozicionari za temu uzmu socijalne probleme konkretnih ciljnih grupa i sumnje na organizovani kriminal, korupciju i rasipanja sa državnom kasom, a kada se to uveže s dolazećom ekonomskom krizom i parlamentom bez protivnika vlasti, plus kosovska zaprška, stvara se smesa posebno zapaljiva za opstanak naprednjaka.

U ovom pokušaju definisanja najvažnijih političkih i ostalih neizvesnosti koje nam slede, postoji jedna i jedina čije rešavanje je potpuno u Vučićevim rukama: kada će nova vlada i ko će u njoj biti? Postalo je jasno da će formiranje vlade biti ostavljeno za septembar, nakon što šef države i naprednjaka završi ovu turu pregovora o Kosovu, a do tada trajaće tračevi i nagađanja o onima kojima se smeše funkcije i onima koji će sa njih otići. Vučić ima mnogo razloga za otezanje ("Vreme", br. 1545), ali neće moći doveka. Zato hajde da predvidimo drugu polovinu septembra za period kada će sve o novoj srpskoj vladi biti poznato, kao i da će Ana Brnabić ostati na njenom čelu, eto da bar malo relaksiramo stanje anksioznosti koje donosi doba neizvesnosti, da se napravimo da je nešto moguće videti kroz gustu i sve gušću maglu. ¶

NIKOLA TOMIĆ

Umiranje od brige

Pandemija korona virusa je sasvim sigurno u određenoj meri uticala na sve, bez obzira na materijalni, društveni status i životne okolnosti. Ali dok u zemljama poput Velike Britanije, SAD i Kanade postoje institucije, statističke i naučne, koje beleže psihološke posledice krize, u Srbiji niko ne pita građane kako su, već im prosto naređuju da budu dobro. A nisu dobro

Šta će biti na jesen kada počne sezona gripa? Kako ćemo razlikovati simptome običnog i korona virusa? Hoće li biti mesta u bolnicama? Šta ako se razbolim od nečeg drugog, a zbog korone ne dobijem medicinsku pomoć? Da pustim dete u školu i rizikujem da se zarazi? Kuda sa roditeljima? Da li ćemo na jesen svi još uvek imati posao? Šta će biti kad se neminovna globalna recesija prelije i na Srbiju? Šta kad istekne moratorijum na kredite? Kako ćemo, šta ćemo i da li ćemo?

Svako od ovih pitanja prošlo je bar jednom kroz glavu ama svakog stanovnika Srbije. Sva ova pitanja mogu se podvesti pod jedan pojam – anksioznost. I to ne makar kakvu, već onu uzrokovanu korona krizom.

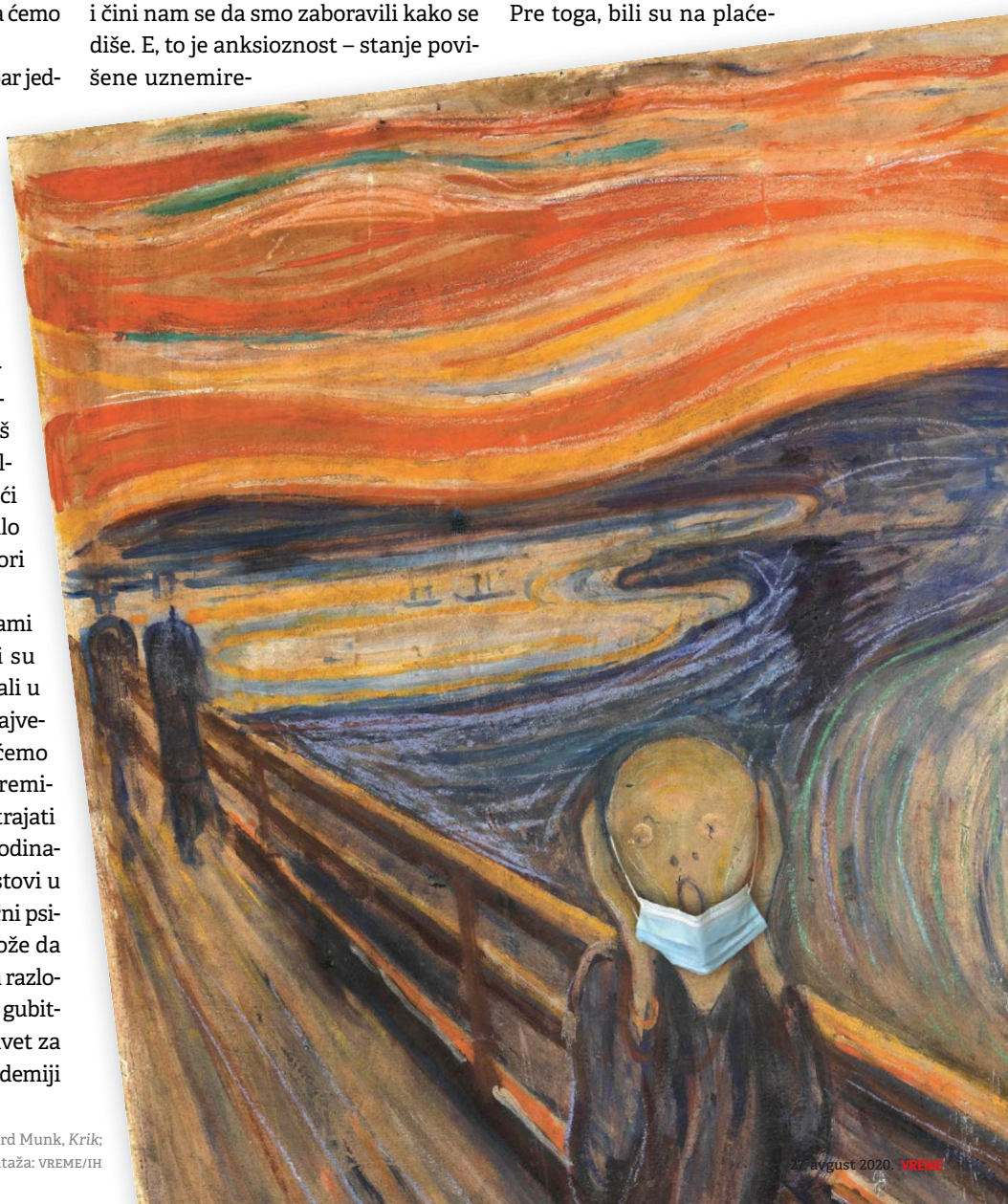
Prvi medijski sadržaji u vezi sa anksioznošću i koronom u Srbiji počinju da se pojavljuju već nedelju dana nakon uvođenja vanrednog stanja u martu ove godine. Još uvek su svi zatečeni novim okolnostima, još veruju da će sve proći za dva meseca (jer, toliko je trebalo Kini, preciznije Vuhanu da se izbori sa novom zaraznom bolešću).

"Korona je virus, anksioznost sami stvaramo", naslov je teksta koji su 22. marta preneli gotovo svi portali u Srbiji. Sudeći po tom tekstu, naš najveći strah u tom periodu bio je da ćemo se zaraziti. Trebalo je da se pripremimo na to da će nove okolnosti potrajati neko vreme, ali i da neće trajati godinama. Takođe, taj i brojni slični tekstovi u kojima su sagovornici zaista stručni psiholozi, kažu da mnogima ovo može da pokrene ratne traume, ali da nema razloga za strah od ekonomske blokade, gubitka posla ili od gladi. Najvažniji savet za prevazilaženje anksioznosti u pandemiji bio je: razmišljajte o budućnosti.

Budućnost je stigla, o anksioznosti građana Srbije ne oglašavaju se više državni zvaničnici, a najveći strah više nije da ćemo se zaraziti korona virusom. Raste kolektivna svest o tome da je jesen sve bliža, da stižu nezaposlenost, zaostale rate za kredite, da predugo odlažemo redovne lekarske kontrole zbog hroničnih bolesti... Te racionalne strepnje uvlače se u pore, a da se i ne primećuju. Onda se jednog jutra probudimo i čini nam se da smo zaboravili kako se diše. E, to je anksioznost – stanje povišene uznemirenosti, straha ili strepnje, naizgled bez realnog razloga.

STRAHOVI SU RACIONALNI

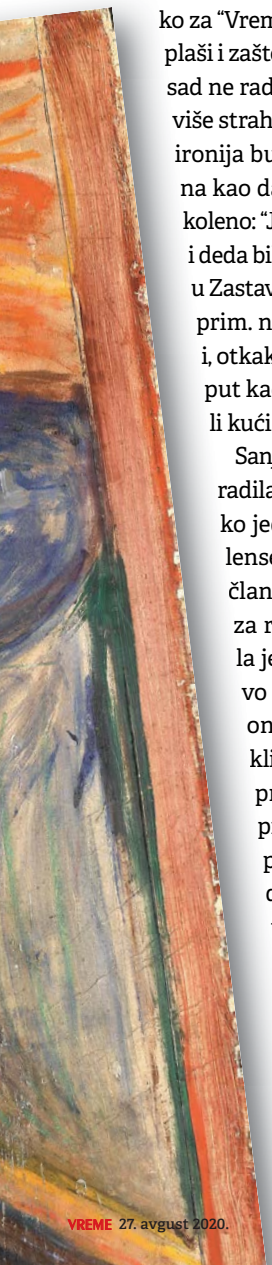
Savez samostalnih sindikata Srbije procenio je polovinom jula da će na jesen zbog posledica pandemije korona virusa bez posla u Srbiji ostati od 250.000 do 300.000 radnika. Otprilike u to vreme, kragujevački Fijat-Krajsler vratio je na posao 3000 od ukupno 3500 radnika. Pre toga, bili su na plaće-

Ilustracija: Edvard Munk, *Krik*; Fotomontaža: VREME/IH

nom odsustvu. Mesec i po dana kasnije, situacija se u različitim delovima fabrike menja iz nedelje u nedelju, a slično je i sa takozvanim "komponentašima", manjim fabrikama u Kragujevcu i okolini koje proizvode komponente za Fijat i posao im direktno zavisi od toga da li fabrika automobila radi ili ne.

Marko R. ima 24 godine i radi u jednoj od tih fabrika. Tačnije – ne radi. Od juna ide kod psihijatra i pije lekove za smirenje: "Radnici Fijata imaju plate, doprinose, plaćen odmor. Meni nije bilo dobro ni dok je bilo posla – smene od po deset sati šest dana u nedelji, minimalac, nemam zdravstveno i imam pravo na sedam dana godišnjeg odmora", priča Marko za "Vreme". Ne zna čega se tačno plaši i zašto ima vrtoglavice, jer već sad ne radi i ne prima platu, a najviše strahuje od gubitka posla. Da ironija bude veća, njegova sudbina kao da se prenosi s kolena na koleno: "Ja sam rođen dok su baba i deda bili na prinudnom odmoru u Zastavi (današnji Fijat-Krajsler, prim. nov.). Majka radi u Fijatu i, otkako su došli Italijani, svaki put kad nema posla, nju su slali kući. I sad je opet kod kuće."

Sanja (42) je do pre tri nedelje radila kao *content writer* preko jedne od platformi za frilensere. U prevodu, pisala je članke na engleskom jeziku za razne sajtove. Zarađivala je, kaže za "Vreme", gotovo 1000 dolara mesečno. A onda je njenom glavnom klijentu, baziranom u SAD, propao posao: "Za srpske prilike, ja jesam zarađivala pristojno, ali imajte u vidu da je to bruto zarada, ne teče mi staž, zdravstveno imam preko NSZ-a, jer sam formalno nezaposlena." Sada je i zaista bez posla, a gotovo je nemoguće da nadoknadi izgubljeni prihod: "Sa recesijom u Americi, na platformama za frilensere pojavilo se mnogo ljudi kojima je engleski maternji. Svaki klijent će radije zaposliti njih nego mene iz Srbije." Na pitanje šta je najviše plaši odgovara da se boji da će njena situacija zauvek biti ovakva i da se strašno brine za budućnost porodice.

"Moja mama je ostala bez posla pre četiri dana", kaže za "Vreme" Ana (23): "Još uvek obe mnogo plačemo i tešimo se međusobno. Panične napade dobijamo na smenu. Smislile smo šta bismo mogle zajedno da radimo, a imam druga koji zna kako se pravi biznis plan", priča za "Vreme". Na pitanje da li zna kakvo je stanje ženskog preduzetništva, odgovara izuzetno informisano: "Zapravo, znam. I znam da poslovi pokrenuti iz nužde propadaju češće nego kad si uspešna bankarka kojoj dojadi korporativni svet pa ode da otvori pekaru. Ali moramo da pokušamo."

Dakle, prva pretpostavka koju su psiholozi navodili u martu, da ovo nije ekonomska kriza, pala je u vodu. Koliko je ljudi u Srbiji tokom pandemije ostalo bez posla – nema zvaničnih podataka. Štaviše, prema izjavama ministra za rad Zorana Đorđevića, ide nam odlično. "U Srbiji je u maju registrovano dva odsto više zaposlenih lica nego u istom periodu prethodne godine, dok je u odnosu na april tekuće godine zabeleženo povećanje od 1,1 odsto", izjavio je ministar u julu i ocenio da ti podaci pokazuju da se krećemo u dobrom pravcu i da imamo dobru osnovu da prebrodimo krizu sa kojom se ceo svet suočava usled pandemije virusa korona.

Prema podacima Ministarstva za rad, posmatrano po sektorima delatnosti, porast zaposlenosti je u maju, prema prethodnim podacima, najveći u trgovini na veliko i malo i popravci motornih vozila, uslugama smeštaja i ishrane, prerađivačkoj industriji i građevinarstvu. Tokom borbe protiv virusa korona, zdravstveni i socijalni radnici bili su najviše angažovani, pa je u maju 2020. godine u odnosu na isti period prethodne godine ukupan broj zaposlenih veći za 1,2 odsto, odnosno 1747 lica, pokazuju podaci Ministarstva za rad.

Ipak, finansijsku pomoć poslodavcima (prvo tri minimalca po zaposlenom, a onda još dva puta po 60 odsto) mogli su da dobiju samo oni koji tokom vanrednog stanja nisu otpuštali radnike. Takođe, paket pomoći hotelskoj industriji (350 evra po krevetu, 150 evra po sobi) mogu da dobiju samo oni koji do sada nisu otpustili više od deset odsto zaposlenih. Dakle, očigledno je da je otpuštanja bilo.

GLOBALNA POŠAST, A NIJE KORONA

I Ujedinjene nacije upozoravaju da korona virus predstavlja još jednu opasnost koju zdravstveni zvaničnici ne smeju da zaobiđu.

"Kovid-19 ne napada samo naše fizičko zdravlje, već povećava i psihološku patnju: tugu zbog gubitka voljenih, šok zbog gubitka posla, izolaciju i ograničenja kretanja, tešku porodičnu dinamiku, neizvesnost i strah za budućnost", rekao je generalni sekretar UN-a Gutereš u videoporuci kojom je otvoren jedan od redovnih brifinga na temu mentalnog zdravlja. Dodao je i da su problemi sa mentalnim zdravljem, uključujući depresiju i anksioznost, neki od najvećih uzroka očaja u našem svetu."

Sjedinjene Države otkrile su da je i pre pojave virusa depresija zahvatila oko 264 miliona ljudi širom sveta, a samoubistvo je drugi vodeći uzrok smrti u starosnoj grupi od 15 do 29 godina. Brojevi su bili posebno veliki u regionima zahvaćenim nasiljem, siromaštvom i drugim uslovima sličnim onima nastalim zbog korona virusa. Sada može da bude samo gore.

Stres sadašnjeg trenutka takođe može dovesti veći broj ljudi do veće ovisnosti, na primer od alkohola i droga. Kanadska državna statistička agencija u izdanju prošlog meseca istakla je da je petina Kanađana u dobi od 15 do 49 godina povećala konzumaciju alkohola od početka krize.

Porast bolesti zavisnosti, rečeno je na UN brifingu, može dovesti do porasta onoga što stručnjaci za mentalno zdravlje često nazivaju "smrću iz očaja" – reč je o samoubistvima ili smrtima izazvanim prekomernim dozama alkohola i »

narkotika. Kanada beleži rast konzumacije alkohola kod svakog petog stanovnika, dok jedan izveštaj američkog Centra "Robert Grejem" procenjuje da će samo u SAD bar 75.000 ljudi umreti od zloupotrebe droga ili alkohola i samoubistava, direktno uzrokovanih korona krizom. "Ljudi se moraju setiti da je ovo maraton, a ne sprint – da se odmaraju i dele svoje emocije sa drugima", rekla je Fahmi Hana iz Svetske zdravstvene organizacije.

Sve troje sagovornika "Vremena", kada smo ih pitali šta misle o ovoj konstataciji, reaguju negativno. Marko kaže da svoje emocije deli samo sa psihijatrom, jer ga okolina baš i ne razume, a ni on ne ume da kaže tačno šta mu je. Sanja se gorko smeje: "U maratonu znaš gde je cilj, odnosno kraj. Ja ne znam gde je kraj i ne osećam se kao maratonac, nego kao natovarena mazga koja se pentra uz planinu. Sad razumem zašto se mazga ukopa i neće da mrdne." Ana se takođe smeje iako joj ništa nije smešno: "Ma sa kim da delim svoje emocije? Pa svima je isto. Šta, kao, ja da pričam mami kako mi je teško, pa ona meni, i da se još dodatno sekiramo jedna za drugu. Svašta..."

NE POSTOJI BEZRAZLOŽAN STRAH

O broju ljudi koji u Srbiji pate od anksioznosti i depresije možemo samo da nagađamo. Poslednji podaci koje je Srbija dostavila SZO-u, iz 2018. godine, govore da depresija pogađa nešto više od pet odsto stanovništva, a anksioznost tri odsto. U konkretnim brojevima, to znači da 400.000 stanovnika ima dijagnozu depresije koju je ustanovio lekar, dok se od anksioznosti leči 300.000 ljudi. I to su samo oni koji su, narodski rečeno, pregledani.

Na samom početku korona krize, država jeste preduzimala pojedine mere, poput SOS telefona i besplatnih psihijatrijskih saveta. Ispostavilo se, o čemu smo već pisali, da se broj poziva građana povećavao ne onda kada skoči dnevna statistika o broju zaraženih i umrlih, nego nakon nastupa predsednika Srbije Aleksandra Vučića na televizijama sa nacionalnom frekvencijom. S druge strane, sećamo se i čuvene SMS poruke u kojoj je Vlada Srbije obaveštavala građane da je situacija dramatična i da je sve bliži španski i italijanski scenario. Direktorka klinike "Laza Lazarević" dr Ivana Stašević Karličić tada je izjavila da je poruka sadržala poznate činjenice i da poznata situacija ne može da izazove strah. Po toj logici, ljudi koji su preživeli ratove i prirodne katastrofe ili terorističke napade, ne bi trebalo da ih se plaše jer im je to poznata situacija.

Psihološkinja Kaja Damnjanović iz Laboratorije za eksperimentalnu psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu kaže za "Vreme" da bezrazložan ili neosnovan strah zapravo ne postoji: "Strah dolazi ili iz spoljašnjih ili iz unutrašnjih razloga, ali svaki je opravdan. Ako bih davala ime stanju u kom se nalazimo, to su strepnja i anksioznost. Ona je počela sa dolaskom virusa u Srbiju, pa je opadala, a zatim rasla i sada je tu, i većina nas se na nju navikla. Kad kažem da smo se navikli, ne mislim ništa dobro. To ne mora da bude mnogo loše, ali svakako nije poželjno psihičko stanje ni za pojedinca ni za društvo."

Foto: Kat Jayne /Pexels

Damnjanović dodaje da je to stanje u kome je teško živeti i da je prirodno da želimo popuštanje. Značajan faktor u borbi sa anksioznošću jeste rezilijentnost. Kaja Damnjanović objašnjava da je reč o, najuprošćenije, otpornosti, ali je pojam nešto širi: "Rezilijentnost je naša sposobnost da se dočekamo na noge kad nas spopadnu teške okolnosti ili da uspevamo da funkcionišemo uprkos psihičkim i fizičkim smetnjama, lošim porodičnim okolnostima, teškim životnim uslovima ili u situacijama kao što je rat ili pandemija. Rezilijentnost ne znači da ignorišemo ove teškoće. Ona liči na fizički imuni sistem, naša psiha može da bude otporna kao što se naše telo bori kada ga napadnu virusi."

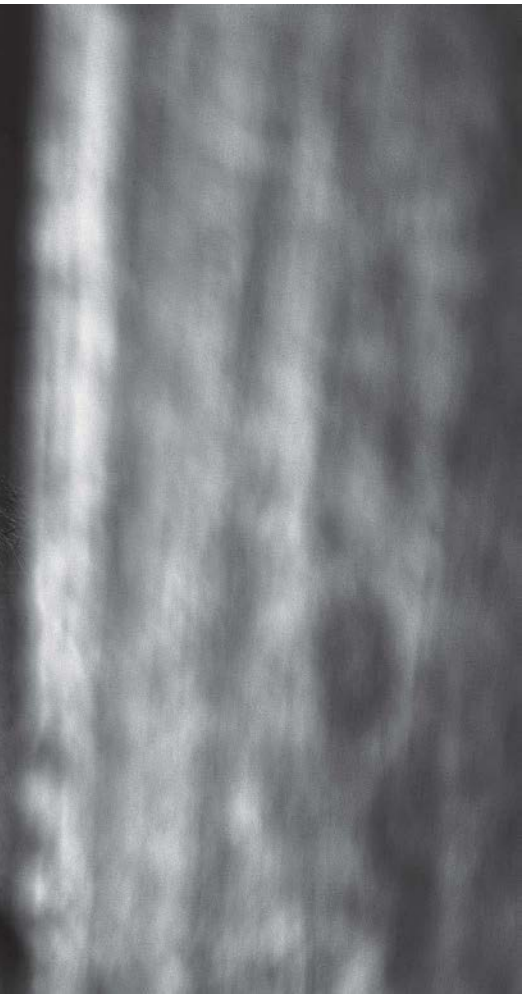
Sagovornica "Vremena" napominje da rezilijentnost, baš kao i imuni sistem, može da se ojača, odnosno nauči.

FALE JOŠ SAMO SKAKAVCI

Kao što je rečeno, na samom početku korona krize dominirao je strah od zaraze i bolesti. Međutim, gotovo da nema dela sveta koji nije snašla još neka pošast,

počev od zemljotresa koji je pogodio Zagreb na samom početku pandemije, preko talasa nasilja u SAD, požara u Kaliforniji, protesta u Belorusiji i, naravno, protesta i policijskog nasilja u Srbiji. U ovom "srpskom scenariju" treba dodati i strah i nepoverenje u institucije.

Nažalost, Srbija nema resurse da vodi statistiku o mentalnom stanju građana tokom pandemije, ali neke veće zemlje to rade. Tako je, na osnovu podataka britanskog Nacionalnog centra za statistiku, moguće utvrditi da je krajem marta

50 odsto odraslih Britanaca osećalo povišenu anksioznost koja je direktno uzrokovana pandemijom. Tokom proleća i uz navikavanje na novu normalnost, taj procenat je opadao, a onda su došle nove strepnje koje važe i za Srbiju, samo kod nas niko ne pita kako smo. U Britaniji je nivo anksioznosti opadao od marta do juna, a onda je zemlja počela da oseća snažne ekonomske posledice kovida 19. U junu je u studiji o efektima kovida na finansije 12,5 miliona Britanaca reklo da se u njihovom domaćinstvu osećaju ekonomske posledice kovida. Jedna druga studija, objavljena u junu, pokazala je da od dijagnostifikovane anksioznosti uzrokovane pandemijom pati 33 odsto odraslih Britanaca, da bi već u julu 67 odsto njih reklo da je veoma zabrinuto zbog uticaja pandemije na njihov život.

Mere fizičkog distanciranja u Britaniji takođe su istražene i pokazalo se da su ostavile velike posledice i kod procesa tugovanja u porodicama umrlih od korone. Jedan ispitanik je rekao: "Nezamislivo

Stručnjaci su saglasni da ova kriza ostavlja psihološke posledice na ljude koji nemaju prethodnu istoriju mentalnih tegoba, te da ima posebno ozbiljan uticaj na siromašne i ranjive. A lista ranjivih je neiscrpna

je teško kada niko ne sme da vas zagrli i uteši dok sahranjujete sopstveno dete."

U Srbiji je mere fizičke distance, iz razloga kulturoloških, nemoguće zaista sprovesti, ali tokom vanrednog stanja postojalo je ograničenje broja prisutnih na sahranama. Kakve je i kolike posledice to ostavilo, i na koliki broj ljudi, te kako se to odražava na psihosocijalno stanje društva u celini, tema je za posebna istraživanja, za koja ovde verovatno nikada neće biti novca, jer ne postoji svest donosilaca odluka zašto su potrebna. S druge strane, neku, nedokučivu svest o tome zašto su državne donacije za izgradnju Hrama Svetog Save potrebnije od ovakvih istraživanja, vlast ima.

Britanski BBC objavio je početkom avgusta analizu o anksioznosti indukovanoj pandemijom među decom. Ona dolazi iz dva izvora – iz izmenjenih životnih okolnosti i promene u svakodnevici i iz činjenice da uskoro sledi povratak u škole, koji kod dece izaziva strah da neće uspeti da nadoknade propušteno. Opet, kakva je situacija sa decom u Srbiji, može samo da se nasluti, jer opet – njih niko ništa ne pita. Takođe, bilo bi zanimljivo pitati i roditelje kako su, naročito sada kad su pod pritiskom da sami odluče da li će im deca ići u školu i potencijalno se zaraziti, ili će sedeti izolovana u kući i pratiti onlajn nastavu, diskutabilnog kvaliteta.

Ipak, u Srbiji se neko setio da pita studentsku populaciju ponešto o njihovim strahovima vezanim za pandemiju korona virusa. Portal NajStudent sproveo je anketu u kojoj je učestvovalo 1955 studenata. Bilo bi očekivano da se na prvom mestu u hijerarhiji studentskih strahova nađe onaj koji se odnosi na završetak godine ili ostanak na budžetu. Međutim, najveći strah studenata u Srbiji je kolaps zdravstvenog sistema. Odmah iza njega je bojazan od raspada društvenog sistema, gde se zapravo misli na urušavanje ekonomije, rastuće siromaštvo i nezaposlenost. Tek onda dolazi na red strah da će se i sami zaraziti koronom, pa tipično studentske brige – da neće na vreme završiti fakultet i da će izgubiti budžet.

Pandemija korona virusa je sasvim sigurno u određenoj meri uticala na sve, bez obzira na materijalni, društveni status i životne okolnosti. Ipak, stručnjaci su saglasni da ova kriza ostavlja psihološke posledice na ljude koji nemaju prethodnu istoriju mentalnih tegoba, te da ima posebno ozbiljan uticaj na siromašne i ranjive. A lista ranjivih je neiscrpna, jer među njih spadaju stari, hronični bolesnici koji su prinuđeni da se izoluju od drugih, radnici u uslužnim delatnostima koji dolaze u kontakt sa mnogo ljudi, zdravstveni radnici (gotovo sve studije na ovu temu predviđaju im posttraumatski sindrom kad kriza prođe), osobe koje su ranije prošle kroz traumatična iskustva, osobe sa invaliditetom, deca sa razvojnim teškoćama i njihovi roditelji... I ni ovde nije kraj spiska, nemoguće je pobrojati sve.

Jedno je izvesno: pandemiji nije kraj i sveukupna situacija je potpuno neizvesna. A neizvesnost, odnosno strah od neizvesnosti u korenu je svake anksioznosti. ¶

JOVANA GLIGORIJEVIĆ

Lutanje kroz jesenju maglu

I veliki privrednici su saglasni da će se prava dubina krize videti tek krajem godine. Rizici su, naravno, najvećim delom prebačeni na privatni sektor, s obzirom da je predsednik više puta izjavljivao kako su plate i posao u javnom sektoru – zagarantovani

"V" se pretvara u "U", napisao je 19. avgusta na Tviteru čuveni ekonomista Nurijel Rubini posmatrajući oblik ekonomskog oporavka u većini razvijenih zemalja. Rubini je dobio nadimak "dr Propast" jer je 2006. predvideo kolaps na tržištu nekretnina u SAD, koji je prerastao u svetsku finansijsku i ekonomsku krizu 2008. godine.

Sva je prilika da, poput prethodne svetske krize, ni kovid kriza koja je počela u februaru i martu ove godine neće imati brz izlazak (poput slova "V" – brz pad, pa brz rast). Grafik koji je posmatrao Rubini ipak više podseća na znak "Najki", ili, kako je u junu pisalo u "Kvartalnom monitoru": "(...) na osnovu kvartalnih podataka, putanja liči na znak za štikliranje (✓) – što znači da bi se nadoknadio pad u drugom kvartalu ove godine, biće potrebno 3-5 kvartala oporavaka".

Jedino je problem – što niko ne zna koliko će pandemija trajati i kakvog će intenziteta biti. Na primer, u Španiji, koja je silno postradala u martu i aprilu, pa se situacija relativno smirila tokom maja i juna (sa po 100-300 slučajeva dnevno, dok su u martu imali period sa po 8-10 hiljada novih slučajeva dnevno), 22. avgusta ponovo je zabeleženo skoro 7000 novozaraženih.

Tako je i sa Srbijom – zna li iko kako će teći tok epidemije nakon početka škole? Prestrašeni protestima, i vlast i Krizni štab rekli su da više neće zatvarati građane, ali šta ako to bude nužno? U takvoj situaciji sva predviđanja o oporavku ekonomije padaju u vodu.

Ipak, na osnovu radova Fiskalnog saveta i izjava relevantnih ekonomista, moguće je skicirati koji nas sve problemi očekuju – ako se situacija ne pogorša dramatično.

PAD BRUTO DOMAĆEG PROIZVODA

Po prognozama Narodne banke Srbije, država će ove godine imati minimalan pad u odnosu na druge, svega 1,5 odsto. Ministarstvo finansija drži ovu procenu na -1,8 odsto, a Fiskalni savet, pak, procenjuje pad ove godine na tri odsto.

Ako pad zbilja bude tri i više odsto BDP-a, to će biti najveći pad BDP-a još od 1999. godine i bombardovanja (2009. godine pad je bio 2,7 odsto). I dok vlasti ističu da će to biti spektakularan uspeh i da će Srbija ove godine biti rekorder po rastu u Evropi, istina je mnogo jednostavnija. Kako neko reče, kad si se popeo samo do prve stepenice, ako i padneš, nećeš baš mnogo da padaš.

Ponovo čitamo "Kvartalni monitor": "Na nivou cele godine procenjujemo pad BDP Srbije od oko tri odsto, što će biti jedna od najmanjih stopa pada u Evropi. Mali pad je posledica strukture naše privrede u kojoj je veliko učešće egzistencijalnih proizvoda, a ne toga da Srbija primenjuje bolju ekonomsku politiku od drugih zemalja. Isti faktori su uticali na to da je Srbija u 2009. godini bila među zemljama sa najnižim padom BDP."

Ili, kako piše Fiskalni savet u julu: "Razlog za manji pad BDP-a Srbije (kao i nekih drugih siromašnijih evropskih zemalja) je u tome što relativno veliki deo domaće privrede proizvodi osnovna, egzistencijalna dobra za kojima u ovoj krizi tražnja nije znatno pala (hrana, kućna hemija i drugo). Tako učešće poljoprivrede u ekonomiji Srbije iznosi oko 7,5 odsto, što je više nego dvostruko veće učešće u zemljama Centralne i Istočne Evrope koje su članice Evropske unije, gde je u proseku 3,3 odsto i čak pet puta veće nego u razvijenim zemljama Zapadne Evrope (1,5 odsto).

Za razliku od Srbije, privrede razvijenih evropskih zemalja više se oslanjaju na stvaranje proizvoda i usluga veće dodate vrednosti (autoindustrija, mašine i oprema, kućni aparati, turizam i drugo), za kojima je u krizi snažno pala tražnja. Zbog toga se u razvijenijim zemljama očekuje osetno veći pad proizvodnje u 2020. nego u Srbiji."

Ujedno, svetske berze nastavljaju da ignorišu dešavanja u privredi, pa je to još jedan "balon" koji bi pucanjem mogao situaciju da učini komplikovanijom.

Negativne posledice po privredni rast Srbije svakako će imati i gašenje jedne (od dve) peći smederevske Železare. "Razlozi gašenja Visoke peći broj 1 u kompaniji HBIS Srbija su uticaj kvota na izvoz našeg čelika u zemlje Evropske unije i smanjena potražnja za čelikom na tržištu, jer su mnogi naši klijenti obustavili proizvodnju usled pandemije koronavirusa", saopštili su iz Železare početkom jula.

Sa druge strane, posrtanje "Fijata" koje traje već godinama neće mnogo uticati na pad BDP-a Srbije, jer ova kompanija iz Kragujevca već dugo ne radi punom parom. Kako se moglo čuti od jednog od sindikata u ovoj fabrici početkom avgusta, "Fijat" je "spojio" avgustovske četiri nedelje pauze (tri nedelje odmor, jedna nedelja plaćeno odsustvo) sa dugim periodom plaćenog odsustva radnika (od polovine marta do jula).

Tada je rečeno da se mnogo očekuje od

ZA KIM ZVONA ZVONE:
Smederevska železara
Foto: Zoran Žestić /Tanjug

najavljenog objedinjavanja kompanija FCA (FIAT Chrysler Srbija) i PSA Pežo grupe, te da će proizvodnja biti redukovana sve dok se ne oporavi prodaja automobila u Evropi.

OTPUŠTANJA

I ovde procene toga šta nas čeka na jesen i zimu drastično variraju. Sindikati i pojedini istraživači procenjuju da bi stotine hiljada ljudi moglo da izgubi radno mesto, Fiskalni savet procenjuje da će pad broja zaposlenih svakako postojati, ali da će to biti od 30 do 50.000 izgubljenih radnih mesta, dok se država, još uvek, hvali time da je tokom korone broj radnih mesta zapravo – povećan.

Ovde je reč o uglu gledanja – da li posmatramo formalnu zaposlenost ili anketu o radnoj snazi, po kojoj je zaposlen svako ko je u poslednjih nedelju dana radio makar sat i za taj rad dobio neku naknadu.

Ovakva, nesigurna zaposlenja – na crno, na sivo, na lizing, privremeno-povremeni poslovi, bila su prva na udaru od početka korona-krize. Država je čak, u nekom smislu, i aminovala otpuštanja ovih radnika, s obzirom da je državnu pomoć od tri minimalca uslovila zabranom otpuštanja više od 10 odsto radnika, a ovi nesigurni poslovi nisu ni računati kao radna mesta.

Tako je bilo firmi koje su odmah pootpuštale sve ljude bez ugovora ili sa slabim ugovorima, pa onda od države dobile pomoć – ima među njima i onih koje dobijaju državne subvencije, kao strani investitori.

Koliko je ovih ljudi izgubilo posao trebalo bi da vidimo krajem avgusta, kada Republički zavod za statistiku saopšti rezultate Ankete o radnoj snazi za drugi kvartal (april-jun). U tom periodu je, za sada, udar na privredu zbog zatvaranja bio najžešći.

Treba reći i da je država praktično dva puta odlagala otpuštanja, pa će se efekti korona-krize odraziti na radna mesta tek u poznu jesen ili na zimu. Uslovljavanjem da poslodavci ne smeju da otpuste više od 10 odsto radnika tri meseca nakon uzimanja minimalca za zaposlene (inače moraju da vrate sve pare), taj udar na radna mesta najpre je odložen za oktobar, da bi onda, iznenadnim "drugim paketom pomoći" (koji je Vučić obznanio 22. jula, dan nakon što su ministar finansija i predsednik Privredne komore Srbije rekli da nema para za takav paket) to odlaganje produženo za još tri meseca.

I veliki privrednici su saglasni da će se prava dubina krize videti tek krajem godine. Rizici su, naravno, najvećim delom prebačeni na privatni sektor, s obzirom da je predsednik više puta izjavljivao kako su plate i posao u javnom sektoru – zagarantovani. Prema poslednjim podacima RZS, zarade u javnom sektoru (iznad 67.000 dinara) su za 20 odsto veće od onih u privatnom sektoru, a 50 odsto svih zaposlenih prima platu manju od 45.500 dinara.

Postoji i pitanje (ne)selektivnosti kod državne pomoći. Nedavno su gradski hoteli dobili najavu od države da će im se pomoći sa po 350 evra za svaki ležaj i još 150 evra po sobi, s obzirom da "zvrje" prazni još od februara. I dok ova mera ima smisla zbog ugroženosti poslovanja, postavlja se pitanje – zašto i turističke agencije i sve ostale ugrožene delatnosti nisu dobile sličnu pomoć pošto imaju isti problem?

RAST DUGA

U aprilu je Fiskalni savet upozorio da je cena zaduživanja Srbije znatno porasla, te da bi zbog toga država, umesto na tržištu kapitala, mogla da razmotri zaduživanje pod povoljnijim uslovima kod MMF, Evropske unije, Evropske banke za obnovu i razvoj – no, država to nije poslušala. U maju je Srbija izdala obveznice po stopi prinosa od 3,375 odsto, uzevši dve milijarde evra na rok od sedam godina.

Javni dug na kraju juna iznosio je 57,3 odsto BDP-a, a Fiskalni savet je u julu procenio da će dug do kraja godine otići na 61 odsto, uz stav da je ta visina duga za Srbiju – previsoka.

"Iako na prvi pogled izgleda da je ovakva opasnost daleko jer brojne zemlje EU imaju veći javni dug od 60 odsto BDP-a, problem je u tome što su za Srbiju kamatne stope daleko veće, pa se isti dug mnogo skuplje servisira. Na primer, Nemačka je s javnim dugom koji je tokom 2019. iznosio oko 60 odsto BDP-a izdvajala svega 0,8 odsto BDP-a za plaćanje kamata, a Srbija je s manjim javim dugom (ispod 55 odsto BDP-a) u istoj godini za kamate izdvajala dva odsto BDP-a – a sada će taj neproduktivni trošak da se znatno poveća usled zaduživanja u 2020. godini", piše Fiskalni savet.

Rebalansom budžeta, fiskalni deficit je sa planiranih 20 milijardi dinara povećan na 381 milijardu, odnosno na sedam odsto BDP-a, što će, takođe, biti najveći deficit od 2000. godine naovamo. Deficit bi mogao »

da bude i viši zbog iznenadnog drugog kruga pomoći (dva puta po 60 odsto minimalca), a Fiskalni savet upozorava i na obaveze Er Srbije, kojoj će, po svemu sudeći, država po ko zna koji put platiti loše poslovne procene – 40 miliona evra za (prvi) dug Etihadu i još 60 miliona za pokrivanje ovogodišnjeg gubitka. Ne zna se šta će biti gore potrošene pare – 100 miliona na Er Srbiju ili 620 miliona davanjem po 100 evra svim glasačima.

SIVA EKONOMIJA

Fiskalni savet upozorava i na opasnost da se tokom krize smanji poreska disciplina – bilo zbog nemogućnosti obveznika da plati, bilo zbog namernog izbegavanja plaćanja poreza.

"Još uvek nema dovoljno raspoloživih podataka da bi se ovaj rizik preciznije ocenio, ali ukoliko bi se desio sličan scenario kao u 2009. godini (pad oko pet procentnih poena), to bi značilo gubitak prihoda od PDV-a od oko 0,5 odsto BDP-a, što je 25-30 milijardi dinara. Pored rizika kod naplate PDV-a, postoji rizik da preduzeća, usled nelikvidnosti i/ili namernog izbegavanja, ne plaćaju i druge poreske obaveze (doprinose, poreze za zarade i sl.), pa bi ukupan gubitak prihoda mogao biti i veći", piše Fiskalni savet u julu.

BESMISLENI PROJEKTI

Usred najgore krize "u novijoj istoriji", predsednik države je pre neki dan izjavio da je građenje tzv. nacionalnog fudbalskog stadiona "nasušna potreba". I zbilja, ovde se valja saglasiti sa predsednikom – za onog ili one koji dobiju taj posao, izgradnja stadiona zaista jeste nasušna potreba. Za sve ostale – ima još nebrojeno mnogo stvari koje u Srbiji treba da se poprave pre nego što izgradnja stadiona (i fontane, i gondole, i jarbola, i beskonačnog popločavanja centra Beograda, i novogodišnje rasvete...) dođe na red.

Nabrojimo samo neke: svakovrsna infrastruktura (lokalni putevi, kanalizacija, većina Vojvodine nema pijaću vodu), kvalitet vazduha (katastrofalan je, zahvaljujući i EPS-u), nedostatak lekara-specijalista i hirurga, kao i visokostručnih medicinskih sestara i savremene medicinske opreme... Roditelji i dalje kupuju sapun i ubruse da bi ih škole imale, dok se država razbacuje novcem građana neumerenom nabavkom vojne i policijske opreme.

Gde i kada će da je upotrebe? ¶

RADMILO MARKOVIĆ

Recesija je stigla

Zanimljiv je podatak da je 2008. godine, posle predsedničkih izbora u SAD, tada dolazeći predsednik Barak Obama nasledio stopu nezaposlenosti od 5,8 odsto, dok predstojećeg predsednika očekuje poražavajuća cifra od 10,2 odsto

Piše: **Miloš Starović**

Autor je Managing Director u Bank of America

Često povlačim paralele između finansijske krize 2008. godine i tekuće krize usled svetske pandemije koju je izazvao virus kovid-19. Uprkos tome što sam u ranijim navratima pisao da su određene lekcije naučene iz prethodne krize, s obzirom na to da su banke spremno dočekale nalet ekonomskog stresa sa visokim stepenom likvidnosti, recesija nije samo u najavi, već je i zvanično potvrđena. Predviđa se pad bruto nacionalnog dohotka od 8,7 odsto za 2020. godinu za Evropsku uniju kao celinu, dok dostiže skoro celih deset odsto kada je reč o ekonomiji Ujedinjenog Kraljevstva.

TEMELJNE PROMENE

"Ostrvska ekonomija" oseća pritisak sa svih strana. Nedavno je služba za statistiku Velike Britanije navela da su oscilacije na polju cena nekretnina takvih razmera da je zabeležen najveći pad u proteklih 11 godina. Gotovo je izvesno da će sektor nekretnina proći kroz značajnu korekciju cena, pogotovo kada je reč o megapolisima. Iako mnogi sa nestrpljenjem očekuju povratak na radna mesta nakon šestomesečne pauze, dokazano je da je, uz trenutno stanje tehnološkog razvoja, bilo da smo u najrazvijenijim ili manje razvijenim zemljama, moguće raditi od kuće, a pritom zadržati stalnu povezanost sa svojim rukovodstvom, kolegama i klijentima.

Prema tome, teško je zamisliti da će se ono što je u zapadnom svetu poznato pod terminom *commuting* ikada više vratiti na isti nivo kao pre pandemije. *Commuting* podrazumeva stanovanje van grada zbog zelenih površina ili većeg prostora stanovanja, usled povoljnije cene kvadratnog metra, što se nadoknađuje efikasnim svakodnevnim dvočasovnim prevozom, pretežno vozom ili metroom. Takva promena stila života koju je nametnula pandemija, tokom koje je dokazana efikasnost rada od kuće, negativno će se odraziti ne samo na sektor međugradskog i prigradskog transporta, već i na cenu stambenih objekata u strogom centru grada, kao i na stepen iskorišćenosti kancelarijskog prostora u velikim biznis centrima.

Ovaj fenomen može imati posledice svetskih razmera, o čemu svedoči i primer od pre nekoliko dana, kada se u javnosti pojavila informacija da je rekordnih 13.000 slobodnih stanova na Menhetnu, što predstavlja udvostručeni broj u odnosu na prethodnu godinu, kao i najdramatičniju sliku u poslednjih 14 godina.

ŠTA SE NAUČILO ZBOG KOVIDA

Kako smo se dotakli Menhetna, interesantna paralela, koja povezuje svetsku krizu 2008. godine i tekuću krizu, jesu predsednički izbori u Sjedinjenim Američkim Državama. Zanimljiv je podatak da je tada dolazeći predsednik Obama nasledio stopu nezaposlenosti od 5,8 odsto, dok predstojećeg predsednika SAD očekuje poražavajuća cifra od 10,2 odsto.

Ukoliko demokratski kandidat Džozef Bajden odnese pobedu na predsedničkim izborima u oktobru, obećava se realizacija ekonomskog plana u iznosu od 700 milijardi dolara, koji se usmeravaju ne samo na domaću proizvodnju, već pre svega na realizaciju lanaca proizvodnje. Glavni argument se zasniva na tome da je kovid-19 "naučio" američku ekonomiju da iako fabrike mogu ostati u zemlji, pa čak i otvorene za proizvodnju u periodu krize, nema nikakve koristi ukoliko lanac proizvodnje iziskuje "komponente" koje se proizvode i koje valja dopremiti sa druge strane planete. Tome u prilog ide podatak da blizu 80 odsto aktivnih farmaceutskih sastojaka koji se koriste za proizvodnju lekova u Americi potiče iz Kine.

Da nema kraja izazovima koje posledice pandemije ostavljaju u nasleđe administraciji nakon predsedničkih izbora na jesen, govori i činjenica da su SAD sa Velikom Britanijom vodeće svetske sile kada je reč o stopi smrtnosti usled posledica korona virusa. Velika Britanija sa preko 40.000 preminulih usled posledica virusa je četvrta zemlja po stopi smrtnosti u svetu, posle Brazila, Meksika i Indije.

IZLAZAK BEZ DOGOVORA

Uz sve to, treba da se privede kraju izlazak iz Evropske unije, koji zvanično stupa na snagu nakon 31. decembra 2020. godine. Gotovo neverovatno je da je ostalo samo nekoliko meseci do zvaničnog istupanja iz bloka, a da i dalje veliki broj pitanja ostaje otvoren, pogotovo kada je reč o strukturama trgovinskih sporazuma. Ukoliko ne bude bilateralnog dogovora u okviru izlaska iz EU, nadležnost bi se prebacila na Svetsku trgovinsku organizaciju, a takav princip rukovođenja trgovinskim razmenama podrazumeva uspostavljanje tarifa na prehrambene i poljoprivredne proizvode, kao i dodatni porez na uvoz automobila.

U tekstu "Blagi pesimizam i premeštanja" ("Vreme" br 1536, 11. jun 2020) dotakli smo se novodefinisanog pojma *reshoring* kao dolazeće promene u polju svetske privrede, s obzirom na to da podrazumeva potencijalno premeštanje proizvodnje sa prethodno identifikovanih *offshore* pogodnih destinacija na originalne destinacije, npr. iz Kine u SAD.

Kako nas kriza uči da je neophodno uraditi reviziju globalnog lanca snabdevanja, možda je upravo to prilika koju bi zemlje Centralne i Istočne Evrope mogle iskoristiti kako bi u perspektivi postale *reshore* centri. Potencijalno strateški potez bio bi "ugostiti" i razviti proizvodnju koja je od najveće važnosti za čovečanstvo, poput farmaceutske industrije. ¶

Stavovi autora u ovom tekstu su zasnovani na ličnom, profesionalnom i akademskom iskustvu i ne predstavljaju stavove kompanije u kojoj je zaposlen

Saopštenje Delta Holdinga

Pod postojećim uslovima investicija u Sava Centar je neisplativa

Grad Beograd raspisao je tender za prodaju Sava centra, uz prodajnu cenu od 27 miliona evra i obavezno ulaganje od najmanje 50 miliona.

Kao društveno odgovornoj kompaniji, izuzetno nam je stalo da Beograd i Srbija dobiju moderan i funkcionalan kongresni centar. Takođe, kao kompaniji čija je jedna od osnovnih delatnosti hotelijerstvo, bilo bi nam u interesu da takav jedan centar mi izgradimo i njime upravljamo.

Sava centar, kako ga mi vidimo, bio bi veoma važna karika za razvoj kongresnog turizma i kulture, ali i objekat na koji bi građani Beograda i Srbije bili izuzetno ponosni.

Međutim, kao kompanija koja posluje na tržištu, Delta investira vodeći računa o interesima svih zainteresovanih strana: naših partnera, klijenata, zaposlenih, banaka, društvene zajednice. Ako taj interes ne možemo da zaštitimo, onda ne investiramo.

U procesu analize angažovali smo eksterne stručnjake koji su zaključili da investicija od skoro 80 miliona evra ne bi bila isplativa.

To je, nažalost, razlog zbog koga se na tender, sada i pod ovakvim uslovima, nismo javili. ¶

Prebacivanje odgovornosti na škole

Zdrav razum nalaže da je za vreme pandemije prilagođavanje različitim potrebama i uslovima u različitim školama nešto što bi trebalo podržati kao princip. Prilagođavanje i lokalizacija imaju, međutim, smisla samo u decentralizovanim sistemima u kojima je obrazovanje odvojeno od političkog uticaja. U uslovima srpske partokratske države u kojoj su i škole postale partijske ispostave, ministar ne postavlja samo direktore na osnovu lojalnosti partiji, već su direktori naviknuti da za gotovo sve čekaju instrukcije ministarstva, pa je nerealno očekivati da će ovo iznenadno prebacivanje odgovornosti u prekratkom vremenskom roku dati željene rezultate

Piše: **Bojana Selaković**

Programska direktorka Građanskih inicijativa

Foto: Stefan Jokić

Jedna od prvih mera koje su donete tokom vanrednog stanja u Republici Srbiji odnosila se na obrazovanje. Ona je bila jasna i nedvosmislena i glasila je: škole i fakulteti se zatvaraju, a nastava se organizuje na daljinu. Niko u tom trenutku nije znao kako će to izgledati, kao što je malo ko, ne samo u Srbiji, već i u celom svetu mogao predvideti tok i posledice pandemije kovid-19.

Nakon skoro tri meseca školska godina je završena bez vraćanja u klupe, đaci su učili kako su učili, ocenjeni su kako su ocenjeni. Utisci onih koji su iz raznih perspektiva imali uvid u obrazovni proces podeljeni su, a često i pomešani. Uostalom, kao i kada su u pitanju odnos i percepcija obrazovnog sistema i u redovnim okolnostima. Ipak, nije bilo nesuglasica oko olakšanja koje je nastupilo završetkom drugog polugodišta školske 2019/2020. godine. To će, iz svog ugla, reći svaki učenik, svaki roditelj, svaki učitelj, nastavnik, direktor, pa i ministar prosvete lično. Petnaestog juna 1. septembar izgledao je tako daleko, skoro nedostižno, a činilo se da je sve vreme ovog sveta pred nama i da će ga biti sasvim dovoljno za pripremu početka nove školske godine.

PREBACIVANJE ODGOVORNOSTI

Dok smo pljesnuli dlanom o dlan, stigli smo do poslednje sedmice avgusta. U međuvremenu, saznali smo mnogo novih informacija o virusu odgovornom za pandemiju ogromnih razmera, videli razne reakcije različitih sistema, dobre i loše prakse, iskusili, po zvaničnim obrazloženjima Kriznog štaba, "drugi pik prvog talasa" i novi udar na zdravstveni sistem, suočili se sa novim teorijama zavere i napretkom u proizvodnji vakcine. Sve u svemu, svuda oko nas je ogroman broj podataka koje i država, a i većina građana, odbijaju da sistematizuju u dobre i loše lekcije i primene ih, svako u svojoj zoni odgovornosti, kako bismo neminovno neizvestan period koji je pred nama zajedno što lakše prebrodili.

Početak nove školske godine, prema rečima epidemioloških stručnjaka, biće prekretnica u daljoj borbi sa epidemijom. Kako u taj proces mi kao društvo ulazimo? Perspektive su opet različite.

Prema ministru prosvete, ama baš sve je na svom mestu, škole su spremne i sposobne za rad u trenutnim uslovima i nema govora da školska godina ne počne 1. septembra. Epidemiološki stručnjaci, pak, nastavljaju da nas bombarduju konfuznim porukama o vrstama maski koje treba obezbediti deci, potrebi njihovog nošenja u učionicama, scenarijima koji su nužni u slučaju pojave virusa u pojedinim školama i odeljenjima. Sa takvim stavovima ministarstvo i zdravstvena struka su napravili uputstvo za rad škola i prosledili ga na dalje postupanje školama, da ih primene shodno svojim potrebama i mogućnostima, što je jedan od načina da se deo odgovornosti prebaci na one koji upravljaju školama. Ovo je vrlo važan momenat za sve što nas dalje čeka.

Iako zdrav razum nalaže zaključak da je prilagođavanje različitim potrebama i uslovima u različitim školama nešto što bi trebalo podržati kao princip, to ipak ne važi i za Srbiju. Prilagođavanje i lokalizacija imaju smisla u decentralizovanim sistemima u kojima je obrazovanje barem načelno odvojeno od političkog uticaja. U takvim okolnostima jedino što je važno jesu kompetencije onih koji upravljaju ili rade u školama. Međutim, u uslovima partokratske, pa i zarobljene države, i škole su, poput drugih delova javnog sektora (čast izuzecima), postale partijske ispostave. Ne samo da se za izbor direktora na kraju balade pita ministar, već su i zapošljavanje i pro-

dužavanje ugovora o radu postali sredstvo za obezbeđivanje stranačke lojalnosti. Shodno tome, jedina kompetencija koja se u obrazovnom sistemu ne proverava je samostalna odgovornost. Direktori za takoreći svaku odluku čekaju instrukciju ministarstva, a oni ispod njih, opet, ne talasaju niti osporavaju njihove odluke. Saradnja sa roditeljima, iako je načelno proklamovana u pravnom okviru, takođe služi za obezbeđivanje legitimiteta tako uspostavljene hijerarhije.

U takvom stanju obrazovni sistem je ušao u pandemiju. Sve što ministar nije propisao eksplicitno, uglavnom se nije primenjivalo. Opet, da ne grešim dušu, odajem priznanje izuzetno motivisanim nastavnicima za koje smo imali priliku da čujemo. Zato smo imali neujednačen kvalitet učenja, neujednačene rezultate i učenička postignuća, neujednačenu komunikaciju sa roditeljima. Pošto ni to nije bilo dovoljno, prosvetna vlast nije inicirala sveobuhvatnu evaluaciju efekata takvog načina rada, u koju bi, pored utisaka direktora (kao što rekoh, onih koje je sāmo ministarstvo imenovalo), uključila i nastavnike i roditelje, a i same učenike. Onda bi možda bilo jasnije zašto jedini mogući održiv pristup obrazovanju u ovim okolnostima treba da bude baziran na dogovoru između svih zainteresovanih strana, uz uvažavanje njihovih pojedinačnih izazova. Jedino ovakav pristup može dovesti do podele odgovornosti koja je svakako nužna, ali ona tada neće biti nametnuta, već svesno preuzeta.

STAVLJANJE PRED SVRŠEN ČIN

Tako se ne bi desilo da prosvetni sindikati traže odlaganje početka školske godine, a roditelji budu stavljeni pred svršen čin tako što moraju da izaberu manje lošu opciju za svoju decu, a da im pritom niko nije objasnio šta sve svaka od tih opcija podrazumeva. Na taj način, ceo ovaj prethodno opisan sistem najveći teret odgovornosti prebacio je na roditelje, čak do mere da su oni ti koji bi trebalo da pred polazak u školu svom detetu izmere temperaturu. Isto kao što ni u školama pre pandemije nije bilo dovoljno kapaciteta za samostalnu odgovornost, tako ni roditelji nisu bili previše revnosni u proceni zdravstvenog stanja svoje dece. Iako nije odgovorno, ovo ponašanje je donekle razumljivo, a vlada i Krizni štab nisu se potrudili ni sada da takvo ponašanje roditelja preveniraju kroz pojačan nadzor onih poslodavaca koji roditelje ucenjuju dolaskom na posao kada su im deca bolesna. Zato, ako same škole, poput vrtića, ne budu radile trijažu zdrave i bolesne dece, u ovim uslovima to neće raditi ni roditelji, ili barem većina njih.

Čini se da je situacija ipak najkompleksnija za nastavnike. Uporno zaboravljamo da većina njih istovremeno brine i sve druge, gore navedene roditeljske brige. Oni nisu pitani za mišljenje ni u martu, a ni u avgustu. Oni se stavljaju pred svršen čin i kao roditelji i kao oni koji u neizvesnim uslovima treba da prenesu znanja deci i vrednuju njihov rad. Pri tome, među njima ima onih koji pripadaju zdravstveno-rizičnim grupama, a nije im ostavljena mogućnost da izaberu model rada u odnosu na taj podatak. Sa druge strane, svesni su veoma dobro kapaciteta škola u kojima rade, ali i kompetencija onih koji školama upravljaju, svesni su toga da će imati posla sa roditeljima otvorenim za saradnju, ali i onima koji neće dozvoliti da njihova deca u školama nose maske.

S tim u vezi, predlog da se početak školske godine odloži možda je i jedino logično rešenje u ovom trenutku. Naročito ako bi se iskoristio za iniciranje dijaloga i konsenzusa organa svake škole sa nastavnicima i roditeljima o pravilima, mogućnostima, kapacitetima, resursima. To je jedini način da se u uslovima krize uspostavi poverenje između svih strana koje učestvuju u obrazovnom procesu. Poverenje je jedina garancija odgovornosti, a ako nema odgovornosti, kako onda možemo biti u stanju da svi zajedno zaštitimo decu, najranjiviju kategoriju svakog društva? Svaka druga opcija svaku od strana ostavlja u sopstvenom balonu, bez uvida u to kako je u "tuđim cipelama". Svaka druga opcija dodatno polarizuje pozicije nastavnika, roditelja i direktora u neizvesnom vremenu koje je pred nama, dok za to vreme prosvetne vlasti zadovoljno trljaju ruke, jer kakav god ishod da bude, mogu da biraju na koga će prebaciti odgovornost. Svaka druga opcija znači da "ko uđe kajaće se, ko ne uđe kajaće se". ¶

Šta će naši potomci misliti o nama

"Pogledajte spomenike u Rimu, gradu prebogate istorije i tradicije – niti jedan nema 23 metra, ni približno. Najveći vajari i umetnici znaju da spomenici treba da budu što bliži ljudima, da ga oni mogu sagledati, osetiti, da mogu ostvariti komunikaciju sa njima i osetiti karakter"

Naš sagovornik Darko Reba je redovni profesor na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu, gde predaje predmete Urbanističko projektovanje, Upravljanje gradom i Urbani dizajn. Doktorirao je na urbanoj morfologiji i uličnim sistemima vojvođanskih naselja, a rukovodio je i nizom arhitektonskih i urbanističkih projekata u zemlji. Kao univerzitetski profesor, samostalno ili sa studentima, često putuje po Evropi i svetu, gde prati velike građevinske poduhvate, posebno one koji predviđaju izlazak gradova na vodene površine. Sa Rebom razgovaramo o ovdašnjim urbanističko-građevinskim temama koje poslednjih godina izazivaju žestoke polemike u javnosti. Među njima, i o dva najveća, mastodontska projekta – "Beogradu na vodi" i "Novom Sadu na vodi" (ovaj drugi je tek u planu).

"Gradovi su iskonski vezani za vodu, nastaju na mestima koja su bogata njome. Kada analizirate zašto je pojedini grad nastao na određenom mestu, uvek ćete zaključiti da je odnos sa vodom imao ključnu ulogu. Kada sam sa studentima posetio Kopenhagen i kada smo obilazili biroe koji rade na sjajnim projektima koji podrazumevaju izlazak grada na vodu, razgovarao sam sa tamošnjim urbanistima. Kada sam ih pitao šta predstavlja najveći kvalitet neke građevinske lokacije, oni su bili jednoglasni – blizina vode!

Cena kvadrata je ekvivalentna toj blizini. Svi gradovi u Evropi ogromnu pažnju posvećuju izlasku na reke, jezera ili mora, i u tom smislu razvijaju ozbiljne i dugoročne urbanističke strategije, prilazeći ovom pitanju senzibilno i delikatno. A mi uvek hoćemo da uradimo nešto na brzinu, da preskočimo procedure, zanemarujući da su za ozbiljne planove i projekte potrebne godine, ako ne i decenije. U realizaciju bi trebalo da se krene tek onda kada se obavi najširа javna rasprava i kada se svi usaglase da je usvojeni plan – najbolji i najadekvatniji", kaže na početku razgovora za "Vreme" Darko Reba.

"VREME": S obzirom na to da cena kvadrata, kako kažete, skače u blizini vodene površine, može li se reći da su zbog toga najveći urbanistički zahvati u zemlji projekti "Beograd na vodi" i "Novi Sad na vodi"? I da li se procedure preskaču radi bržeg profita?

DARKO REBA: Svakako da je u pitanju profit. Ali, treba biti precizan i reći da se i u svetu gradi radi profita. Sasvim je, međutim, drugo pitanje – i to je odgovornost grada i države – da li će gradnja doneti profit samo investitoru ili određenoj interesnoj grupi, ili će i grad i građani profitirati. Savremeno urbanističko planiranje u centru pažnje ima građanina, a to kod nas, plašim se, nije slučaj.

Projekat "Novi Sad na vodi" izaziva veliku pažnju javnosti, jer je u pitanju ogroman graditeljski zahvat čija vrednost se procenjuje u milijardama evra. On podrazumeva gradnju pre svega stambenog kompleksa, velikog broja visokospratnica na potezu Šodroš – Brodogradilište – Ribarsko ostrvo – Kamenička ada. Šta je to što vi zamerate ovom projektu?

Pre svega, problem je u tome što zapravo niko i ne zna šta se tačno planira na ovom potezu koji predstavlja važan kontakt grada sa Dunavom i njegovim rukavcima. U pitanju je izuzetno važna zona za razvoj grada. Iz konkretne planske dokumentacije vidljivo je samo to da će tu biti površine sa visokom spratnošću, zgrade od 20 ili 10 spratova. Planovi nisu detaljni – a to je inače sistem koji je kod nas odavno uspostavljen. Naime, planovi ostavljaju ogromnu mogućnost investitorima da ih prilagode sebi, odnosno da ih realizuju na način kako to njima odgovara, a koji po pravilu nije u skladu sa interesom grada i građana. Umesto da grad i građani dobiju kvalitetne javne prostore i programe, uglavnom se sve svede na profit. Mislim da bi grad Novi Sad morao da zastane sa realizacijom projekta, jer je veoma važno da on bude široko i temeljno prodiskutovan, i da u javnoj raspravi učestvuju svi, kako se to kaže na Zapadu, "stejkholderi" – i građani, i stručna javnost, i investitori, i predstavnici vlasti....

Veliki broj Novosađana je ubeđen da je cilj ovog projekta profit manje interesne grupe, a da će građani njime izgubiti zelene površine i prostor za rekreaciju.

Fotografije: Duško Medić

Osnovni problem je u tome što kod nas ne važe pravila koja su nezaobilazna u uređenim društvima. Pre svega, morao je da se raspiše međunarodni arhitektonsko-urbanistički konkurs i da se na taj način demonstriraju i rasprave različite ideje kako bi taj prostor mogao da izgleda. Kod nas, međutim, institucija konkursa godinama, pa i decenijama, ne funkcioniše. Čak i kada se raspiše konkurs, i kada se proglasi pobednik, ne postupi se po dokumentaciji koja je zvanično proglašena najboljom i najadekvatnijom – izuzev u retkim slučajevima – već po nekim drugim i drugačijim planovima.

Šta bi moglo, po vama, na ovom području da se izgradi?

Kasarna koju nazivamo Mornaricom nalazi se u branjenom delu priobalja i tamo već postoje strukture koje decenijama funkcionišu. Idealno bi bilo da se tu realizuju programi koji su u interesu grada i građana, a pod tim podrazumevam muzeje, galerije, edukativne prostore, promenade, naravno u kombinaciji sa poslovnim i stambenim objektima. Takve zone ne bi trebalo da budu monofunkcionalne. Veliki problem gradova u Srbiji je to što su monocentrični, a centar biva preopterećen pošto svi gravitiraju ka njemu. Imamo veliku koncentraciju ljudi, gust saobraćaj, nedostaje parking mesta... Stoga bi ova zona mogla da se iskoristi za svojevrsnu decentralizaciju grada, odnosno da se ka njoj usmeri deo građana kako bi zadovoljio svoje kulturne, obrazovne i druge potrebe.

U priču o "Novom Sadu na vodi" uključena je firma Galens, koja je već poznata po nekim graditeljskim "poduhvatima" u Novom Sadu koji su izazvali burnu reakciju struke, kao što je, recimo, džinovska Pupinova palata, zgrada koja je potpuno zasenila centar Novog Sada. Predsednik Društva arhitekata Novog Sada Slobodan Jović je rekao za nju da "predstavlja paradigmu današnjeg društva" i da "na potpuno brutalan način obeležava nekontrolisani i ogoljeni neoliberalni poredak i ekstraprofiterstvo". Da li se slažete sa njim?

To su malo jake reči, ali je tačno da svaka gradnja odslikava stanje u društvu. U ovom slučaju, nažalost. Svaki objekat koji se izgradi svedoči o tome kakvi su odnosi u društvu i prema njemu možete da sudite o tome kako je i da li je ono bilo uređeno, te kako se odnosilo prema svojim građanima. U ovoj tranzicionoj dobi izbegavamo da neke značajne gradske prostore prostudiramo, izanaliziramo, pre nego što donesemo odluku šta bi na njemu moglo da se gradi. Pupinova palata je predimenzionirana za to mesto i zbog toga je dramatično izmenila izgled centra grada. Zgrada Brašovanove pošte je bila senzibilno pozicionirana kao završetak vizure Bulevara Mihajla Pupina, Zmaj Jovine i Dunavske ulice, kao vertikala koja stoji na tim osama. Sa Pupinovom palatom, to više jednostavno nije ista slika grada. Palata je odraz naše tranzicije.

S obzirom da su građevine signali vremena, šta će neke buduće generacije misliti o nama ako budu sudile po našim urbanističkim pregnućima?

Sigurno je da neće biti blagonaklone. Ali, treba biti realan. Recimo, u blizini Pupinove palate nalazi se zgrada Srpskog narodnog pozorišta, koja je simbol vremena socijalizma. Na mestu gde je izgrađen taj "betonski bunker" nalazio se ogroman stari blok, koji je porušen zbog izgradnje pozorišta, čime je potpuno izmenjen urbanistički kontekst. Građani su se navikli na SNP i on više nikome ne smeta. Ako gledamo iz pozicije urbaniste, žrtvovali smo dobar deo centra grada da bismo napravili nešto što u kontekstualnom smislu tu ne zaslužuje da se nalazi. Ali sa druge strane, gledajući iz programskog ugla, u pitanju je jedna od najznačajnijih institucija kulture, koja zaslužuje da se nalazi u centru grada. Zbog toga su konkursi važni, jer oni predstavljaju svojevrsnu tržnicu ideja i pokazuju različite pristupe. Ukoliko je žiri kompetentan da donese prave odluke, on će odabrati one planove koji najbolje usklađuju urbanističke, arhitektonske i programske zahteve.

Kada pogledamo naselja izgrađena za vreme socijalizma, ona deluju kao smislene urbanističke celine sa zelenim površinama i prostorima za rekreaciju. Sa druge strane, novosagrađena naselja često izgledaju prilično nehumano.

Da, u pitanju je bio jedan sasvim drugačiji način planiranja sa mnogo više otvorenih prostora, sa mnogo zelenila, koje je sada, posle 30-40 godina, dostiglo svoju punu veličinu. U tranziciji, grad je počeo da transformiše svoju urbanu strukturu, koja je i inače bila gusta, tako što je na mesto individualne gradnje počeo da zida stambene zgrade koje po pravilu imaju više spratova nego što bi trebalo. Nedostaju prostori za rekreaciju, koje uglavnom zauzimaju automobili u mirovanju. Te nove strukture ne pružaju ni približan »

"I u svetu se gradi radi profita. Sasvim je, međutim, drugo pitanje – i to je odgovornost grada i države – da li će gradnja doneti profit samo investitoru ili određenoj interesnoj grupi, ili će i grad i građani profitirati. Savremeno urbanističko planiranje u centru pažnje ima građanina, a to kod nas, plašim se, nije slučaj"

kvalitet života kao one iz socijalističkog perioda. Sa druge strane, ljudima obezbeđuju blizinu centra, odnosno pešačke distance do nekih značajnih gradskih, javnih, obrazovnih i kulturnih prostora. U svim gradovima sveta to je velik izazov, i stoga je ogromna odgovornost vlasti da te stvari reguliše u korist građana. Nažalost, neka naša urbanistička rešenja buduće generacije neće gledati sa simpatijama.

Da skoknemo do Beograda, gde se realizuje taj ogroman projekat koji će suštinski izmeniti izgled glavnog grada. I on je realizovan protivno stavu struke, a arhitekta Dragoljub Bakić je "Beograd na vodi" nazvao "civilizacijskim incidentom". Šta vi kažete o tome, kao neko ko se bavi izlaskom gradova na vodene površine?

Kao profesor Urbanističkog projektovanja, pažljivo pratim neke značajne projekte u svetu koji podrazumevaju izlazak na vodu. Kod Beograda na vodi imamo preskočenu jednu veoma važnu fazu, a to je raspisivanje velikog međunarodnog konkursa, na kojem bi se ispitale sve relevantne ideje kako Beograd treba da priđe toj poziciji. Što se mene tiče, sama pozicija je pogrešna. Takvom kompleksu nije tu mesto, i nije mi jasno zašto nije pozicioniran sa druge strane Save, čime bi se mogao dobiti i adekvatan odnos prema reci i pogled prema Beogradu. Postoje i drugi prostori oko Beograda gde se mogla izgraditi struktura koja bi bila odraz našeg vremena i pokazala naš odnos prema graditeljstvu, arhitekturi i urbanizmu. Beogradu bi takođe prijala decentralizacija i mogao je da dobije moderan, savremeni deo grada, neki novi centar koji ga ne bi ugrožavao kao što ga ovaj projekat ugrožava. Osim toga, posledice ovog projekta građani će s vremenom sve više i više osećati. Izmeštanje železničke stanice, planirano izmeštanje autobuske stanice suštinski će i radikalno promeniti život glavnog grada.

Očigledno je i tu interes pojedinih interesnih grupa bio iznad interesa građana...

Sigurno. Pažljivo pratim izgradnju Hafen sitija u Hamburgu. Gradi se ogroman kompleks na samo 800 metara od glavnog gradskog trga. Projekat je počeo da se razvija još 1996. godine, a raspisan je međunarodni konkurs na kojem je pobedila firma koja je ponudila najbolje rešenje. U pitanju je izuzetno transparentan projekat, i svi mogu da prate koliko je svake godine izgrađeno stambenog prostora, koliko poslovnih objekata, koliko javnih prostora. Grade se trgovi, promenade, kulturne institucije, a jedan od najznačajnijih objekata je – filharmonija. Hafen siti se dugo planirao i projektovao. Mi preskačemo važne faze u planiranju i to će nam se nekako vratiti, nadam se ne drastično.

Uskoro bi u glavnom gradu trebalo da osvane mastodontski spomenik Stefanu Nemanji, visok 23 metra, koji je već danima predmet interesovanja javnosti. Neke je to neminovno podsetilo na Skoplje, koje je za vreme prethodne vlasti postalo "prestonica kiča". Šta ovaj spomenik govori o nama?

Puno sam putovao po Evropi i svetu, i tako nešto, moram priznati, nisam video nigde osim u pomenutom Skoplju. Svi koji su bili u glavnom gradu Makedonije mogli su da vide njegovu transformaciju, koja je posledica želje za identitetom. Neverovatna je razmera te transformacije. Spomenici su nešto čime se slave ljudi i događaji. Pogledajte spomenike u Rimu, gradu prebogate istorije i tradicije – niti jedan nema 23 metra, ni približno. Najveći vajari i umetnici znaju da spomenici treba da budu što bliži ljudima, da ga oni mogu sagledati, osetiti, da mogu ostvariti komunikaciju sa njima i osetiti karakter.

Spomeniku Stefanu Nemanji, ako je već morao da se izrađuje u tim razmerama, nije mesto kod bivše železničke stanice. Recimo, u Rio de Žaneiru skulptura Hristosa Spasitelja nalazi se na brdu iznad grada, i ona nije mnogo veća od našeg spomenika. Imamo taj problem sa razmerama, hoćemo da imamo najveću pravoslavnu crkvu na Balkanu, najveći stadion, a sada i taj ogromni spomenik. Imamo kompleks, želimo da se prikažemo velikim, a svesni smo da smo jedan mali, značajan i ponosan narod, koji treba na adekvatan način da prikazuje ono najbolje što ima. ¶

NEDIM SEJDINOVIĆ

TEOFIL PANČIĆ

Spomenik na šećernoj tabli

Ovde ni "kusturice", a kamoli "markovići", više ne odlučuju ni o čemu niti ih se za bilo šta uistinu pita, država je doslovno kidnapovana i sve njene institucije stavljene pod blokadu, a društvo zamrznuto u najvećoj mogućoj meri

Nesrazmerno veliki odjek koji je doživela parapolemika Gorana Markovića i Emira Kusturice pokazuje jednu od sledećih dveju stvari: 1. ovo je sredina u kojoj sukobi mišljenja među umetnicima i intelektualcima uzbibavaju mrtvo more i pokreću društvo, nešto kao Pariz krajem šezdesetih. Aha, da umreš od smeha!; ili 2. dosegli smo, u svom hodu unazad ka jednopartijskom režimu, onaj stadijum kada se ciljano i projektovano *ništa ne dešava*, pa su čak i dopisne čarke između pisaca ili reditelja velika stvar. Mi koji se još sećamo te *epohe polemika*, od pedesetih pa sve do kraja osamdesetih, znamo da su one, između ostalog, bile i neka vrsta niskokalorijske zamene za normalan politički pluralizam, *šećerna tabla* umesto mliječne čokolade s lješnjacima. S tim da su tada bar one najbolje i najznačajnije među polemikama uistinu bile sukobi, hajde da kažemo, velikih ideoloških blokova, fundamentalni vrednosni i svetonazorni srazovi. Ovo danas se najkasnije kod prvog odgovora pretvori u banalno i đilkoško iživljavanje nad tobožnjim polemičkim sagovornikom. Nikoga valjda ne iznenađuje što su banalnost i đilkoštvo provrištali baš iz Kusturice, ali nije to poenta. I naravno da će svako razuman u ovoj stvari držati stranu Markoviću, ali ni to nije poenta. I naravno da Biljana Srbljanović... uf, ajde, nema veze.

Važnijim mi izgleda nešto drugo. Kada se bude s neke bezbedne budućnosne distance gledalo na ovo vreme, verovatno će se smatrati da su intelektualci, umetnici, "cvet naše pameti", kao i u vreme tzv. diktature proletarijata, zapravo *dolazili na gotovo*, skupljali mrvice s glavne trpeze i onda se klali oko njih. Društvo je imalo tvrdo postavljene ideološke i kulturne koordinate, i moralo se kretati unutar tih zadatih parametara, a na polemičarima je bilo, između ostalog, da se svađaju oko toga ko bolje i autentičnije sprovodi ono što je ionako već zadato. Čast onima retkima koji su uistinu probijali granice "stvarnog i mogućeg". Kako ovo izgleda ako ga primenimo na slučaj ove polemike, ali i okolnih, rubnih i bočnih reakcija na nju?

Rasprava je, dakle, o famoznom The Spomeniku, skalameriji na trgu pred ubijenom železničkom stanicom Beograd, od koje je ostala samo zgrada. Rasprava nije povedena pre godinu, dve ili tri, nego u trenutku kada skalamerija samo što nije postavljena, da više nikada ne bude rastavljena (o tome sam već pisao na ovom mestu). Dakle, na svaki način prekasno. Drugo, rasprava se vodi o u izvesnom smislu sporednoj stvari. A šta je onda glavna stvar? To je, naravno, tzv. Beograd na vodi. I to je, dakako, ukidanje i poništavanje železničke (uskoro i autobuske) stanice u Beogradu, kao po živote velike većine građana svakako najznačajnijeg pratećeg efekta celog ovog kleptokratskog poduhvata visoke klase i niskog nivoa. E, tek onda dolazimo do tzv. spomenika Stefanu Nemanji: on je samo ornament, ukrasni dodatak, kao oni gipsani lavovi na ogradama mafijaških vila. Naravno, njegova prerušnoća i predimenzioniranost čine da se on čini bitnijim elementom cele priče nego što uistinu jeste, ali ako smo ljudi koji laskaju sebi da umeju da sagledavaju društvene procese, morali bismo videti i to da te skalamerije nikada ne bi ni bilo tu bez konteksta koji je okružuje: BNV, zatvaranje stanice etc. Kojih, opet, ne bi bilo bez povratka na vlast jahača apokalipse devedesetih. I tako dalje...

A tu onda, zašto da ne, dolazimo i do tog Kusturice, ako se baš mora. Da li je Marković zaista gajio makar i najmanju nadu da bi njegov nekadašnji kolega sa praške filmske akademije mogao imati neki problem s estetičkim, društvenim ili bilo kojim drugim aspektom zapandrčenja onog čuda na kičeroznu izraslinu zvanu Savski trg po meri lumpena na vlasti? Na stranu to što je E. K. bio u žiriju koji je odobrio taj projekat (formalno, jer stvarno je važna bila samo volja Gospodara – tako to ide i u pretpolitičkom i u postpolitičkom sistemu), važnije je što je njegova sveukupna društvena pozicija u ovakvoj Srbiji jednaka poziciji nekog arogantnog i osionog sovjetskog "barda" koji iz svoje dače odašilje kletve na otpadnike, što u Kremlju izaziva diskretno poigravanje vladajućeg brka. Ne više od toga, jer većeg značaja to ni nema. Ali je i to dovoljno za održavanje statusa quo u kojem je lepo i Kremlju i njegovim apanažiranim telalima, a kome se to ne sviđa, može lepo da ide napolje. To mu je svakako pametnije nego da ide u Sibir o državnom trošku (sva sreća da čoveka u Srbiji ne možeš poslati dalje od one Nušićeve Ivanjice).

A najvažnije je to da ni "kusturice", a kamoli "markovići", ovde više ne odlučuju ni o čemu, niti ih se za bilo šta uistinu pita, makar i konsultativno, da je država doslovno kidnapovana i sve njene institucije stavljene pod blokadu, a da je društvo zamrznuto u najvećoj mogućoj meri, da su svi iole spontani i demokratski društveni procesi zaleđeni ili se drže pod strogom kontrolom, pa u najboljem slučaju beznačajno i bezopasno curkaju, nikako ne ugrožavajući Veliku Građevinu. Ne, ne mislim na Spomenik. Ne, ne mislim ni na bilo koju kulu Beograda na vodi. Mislim na Zamak u kojem stoluje naša provincijska, nižerazredna, drljavo izrađena, ali ipak još funkcionalna kopija Pantokratora. Koja, evo, u maniru rumunskog Kondukatorea ide po Srbiji i podiže sebi spomenike u prirodnoj veličini. Prirodnoj?! Pa da, pošto neprestano raste, hranjen našim upornim mašenjima poente ili prekasnim dosećanjima gde treba da ga gađamo: uvek smo tamo gde je bio juče, i završio posao za sebe i svoje. A uvek nešto ostane i za Kustu ¶

Crnoj Gori treba mir, a ne vladar

Može delovati apsurdno, ali litije koje su krajem 2019. i početkom 2020. godine organizovane u Crnoj Gori predstavljaju zvezdane trenutke crnogorskog građanstva. Ove molitvene šetnje su po svom karakteru i ciljevima primer građanskog otpora kakvim jedna savremena politička zajednica može samo da se podiči. I nema nikakve dileme – da je Đukanović znao koliko će loše posledice po njega i partiju čiji je predsednik proizvesti usvajanje onakvog Zakona o slobodi veroispovesti, nikada ga ne bi usvajao

Piše: **Vladimir Pavićević**

Direktor Društva za istraživanje politike i političke teorije

Redovni parlamentarni izbori u Crnoj Gori biće održani u nedelju 30. avgusta. Opšti je utisak da Demokratska partija socijalista Mila Đukanovića na predstojeće izbore izlazi slabija nego bilo kada ranije. Na izborima pre četiri godine DPS je osvojio nešto više od 41% glasova i to je danas za ovu partiju nedostižan procenat. Nekoliko je napomena koje su važne za razumevanje slabljenja moći stranke koja je u Crnoj Gori na vlasti u kontinuitetu punih trideset godina.

OPOZICIONO JEDINSTVO U TRI KOLONE

Od jedanaest lista koje je potvrdila Državna izborna komisija, za tri liste se na izborima koji predstoje može sa sigurnošću reći da su opozicione. To su koalicija koja je okupljena oko Demokrata Aleksa Bečića i koja se zove "Mir je naša nacija", potom koalicija oko Demokratskog fronta čiji je naziv "Za budućnost Crne Gore" i koalicija na čijem je čelu Građanski pokret URA i koja se zove "Crno na bijelo".

Ove tri liste su u idejnom i ideološkom smislu tako pozicionirane da danas u Crnoj Gori nema opozicionog birača koji bi mogao da kaže da nema za koga da glasa. Izbor, dakle, postoji i to ne samo za tradicionalne glasače opozicije, već i za nezadovoljne glasače DPS-a. Poslednjih dana je primetno da veliki broj nekadašnjih glasača DPS-a koji su nezadovoljni politikom stranke u poslednje četiri godine ovog puta razmišljaju da glasaju za koaliciju "Mir je naša nacija", a jednim delom i za listu "Crno na bijelo".

Utisak da je opozicija u Crnoj Gori ojačala naročito se razvio nakon što je građanima postalo jasno da u susret ovim izborima nema napadanja između opozicionih političkih stranaka. Kompletna opozicija javno saopštava stav da su izbori uvek prilika da se kazni loša vlast a ne koleginica ili kolega iz opozicije, pa se DPS svakodnevno suočava sa ozbiljnim kritikama i optužbama pre svega zbog korupcije, kriminala i siledžijstva koje je postalo jedna od karakteristika vlasti u Crnoj Gori. Čest je slučaj da odgovora na kritike nema.

Osim nenapadanja, opozicione političke formacije u Crnoj Gori pokazuju i uzajamnu solidarnost u slučajevima kada vladajuća stranka protivpravno koristi institucije države i državne organe kako bi naštetila nekoj od opozicionih stranaka. Česti su poslednjih meseci bili slučajevi protivpravnog delovanja policije, kao i neopravdanog hapšenja ili privođenja pojedinaca koji su javno kritikovali delovanje vladajuće stranke. I redovno su ti slučajevi nailazili na osudu svih relevantnih opozicionih subjekata i drugih aktera u društvu.

Snaženje opozicije i spremnost da se nakon trideset godina na izborima razvlasti DPS Mila Đukanovića vidljiva je i u delu koji se tiče sprečavanja izborne krađe. Afera "Koverta" iz 2019. godine svima je pokazala da na izborima DPS kupuje glasove i mandate. Otud su se opozicione stranke ovog puta potrudile da na svim biračkim mestima postoji nadzor i puna kontrola izbornog procesa kako bi rezultat izbora predstavljao stvarnu izbornu volju građana.

Kada je reč o procenama, nema dileme da će, za razliku od drugih država regiona u kojima su nedavno organizovani izbori, izlaznost na crnogorskim izborima ove godine biti visoka. Građani Crne Gore su tradicionalno zainteresovani za politiku, a neizvesnost oko ishoda ovog puta verovatno će motivisati i dobar deo onih koji su dosad bili apstinenti da sada glasaju. Jedna stvar je potpuno izvesna – što je veća izlaznost, to je veća šansa da opozicija konačno razvlasti DPS. To se dobro razume unutar opozicionih političkih subjekata i kampanja sve tri opozicione liste je osmišljena tako da motiviše što veći broj ljudi da izađu na izbore i glasaju za jednu od opozicionih lista.

SLABLJENJE DPS-a

Početkom 2019. godine objavljen je snimak na kojem se vidi kako visoki funkcioner DPS-a i u to vreme gradonačelnik Podgorice od jednog biznismena preuzima kovertu u ko-

I NA KOPNU I NA VODI: Litije SPC u Crnoj Gori

joj se nalazilo 97.500 evra. U razgovoru njih dvojice čuje se da je to novac koji DPS planira da potroši u kampanji za izbore. Ovaj snimak postao je svedočanstvo da DPS na izborima kupuje glasove i mandate, čime je doveden u pitanje legitimitet izbornog procesa i produbljena inače duboka kriza legitimiteta institucija.

Povodom afere "Koverta" pokrenuti su veliki građanski protesti pre svega u Podgorici, ali i u drugim crnogorskim opštinama. Ključni zahtev tih protesta je bio da se reformom izbornog zakonodavstva stvore uslovi za organizovanje prvih slobodnih i poštenih izbora u Crnoj Gori. Odjednom je stvorena atmosfera neophodnosti promena i zaustavljanje krađe i lažiranja izbornih rezultata. Ovi protesti bili su početak slabljenja DPS-a.

Krajem iste godine DPS je jednostrano u Skupštini Crne Gore usvojio Zakon o slobodi veroispovesti. To je neustavni, nepravedni i diskriminatorski zakonodavni projekat kojim je izvršen pokušaj udara na Crkvu, ali i udar na ustavna načela vladavine prava, neprikosnovenosti svojine, odvojenosti verskih zajednica od države i na slobodu veroispovesti. Osmišljavanjem njegove sadržine i usvajanjem tog zakona DPS Mila Đukanovića je potvrdio svoje novo ideološko usmerenje kleronacionalističke političke organizacije.

Odgovor Crkve bio je organizovanje litija. Više od sto hiljada građana svih vera i nacija učestvovalo je u litijama koje su u različitim gradovima Crne Gore organizovane četvrtkom i nedeljom. To su bila duhovna, dostojanstvena i nenasilna okupljanja protiv Zakona o slobodi veroispovesti. Jedini zahtev Crkve bio je ukidanje Zakona ili izmena njegovih spornih članova i započinjanje dijaloga svih zainteresovanih aktera o pripremi zakona koji bi bio prihvatljiv za sve relevantne aktere.

Može delovati apsurdno, ali litije koje su krajem 2019. i početkom 2020. godine organizovane u Crnoj Gori predstavljaju zvezdane trenutke crnogorskog građanstva. Ove molitvene šetnje su po svom karakteru i ciljevima primer građanskog otpora kakvim jedna savremena politička zajednica može samo da se podiči. I nema nikakve dileme – da je Đukanović znao koliko će loše posledice po njega i partiju čiji je predsednik proizvesti usvajanje onakvog Zakona o slobodi veroispovesti, nikada ga ne bi usvajao.

Tu, međutim, nije bio kraj potezima DPS-a koji su vodili daljem padu podrške toj stranci. Od 2016. godine vlast u Budvi vrše predstavnici političkih stranaka koje su na državnom nivou u opoziciji. I usred epidemije virusa korona, DPS je inicirao i pokušao da sprovede siledžijsku smenu vlasti u ovoj opštini kršeći zakone i ustav Crne Gore. Slike nasilja i protivpravnog delovanja policije u Budvi obišle su svet, a DPS potpuno razotkrile kao antievropsku i nedemokratsku političku stranku. Očekivanje je da će na lokalnim izborima u Budvi, koji će biti organizovani istog dana kada i parlamentarni, DPS doživeti najteži poraz u svojoj istoriji.

ŠTA KAŽU PARTNERI SA ZAPADA

Ne pamtim da je u skorije vreme u nekoj od država regiona ambasador Sjedinjenih Američkih Država javno uputio tako jasnu i oštru kritiku vlasti kao što je to nedavno uradila američka ambasadorka u Crnoj Gori Džudi Rajnke. U intervjuu za dnevne novine "Vijesti" ona je saopštila da nema sumnje da je endemska korupcija usporila evroatlantske integracije Crne Gore. U istom tekstu ona je dodala da postoji percepcija opšteg demokratskog nazadovanja Crne Gore.

Kada se tome dodaju izveštaj Fridom hausa, u kojem piše da se Crna Gora više ne prepoznaje kao demokratska država, i izveštaji evropskih institucija u kojima se uporno ponavljaju kritike lošeg pravosuđa, izostanka rezultata u borbi protiv organizovanog kriminala i odsustva uslova za slobodno delovanje medija, onda se logično postavlja pitanje da li je DPS Mila Đukanovića i dalje kredibilan partner na zapadnim adresama.

Za osam godina, koliko do sada traje pregovarački proces o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji, zatvorena su svega tri pregovaračka poglavlja. Ako uporedimo slučaj Crne Gore sa hrvatskim primerom, stvar postaje alarmantna. Hrvatskoj je trebalo manje vremena da zaokruži pregovore i pristupi Evropskoj uniji nego što je Crna Gora potrošila u okviru dosadašnjih pregovora sa skromnim rezultatom. To je u crnogorskom građanstvu i kod analitičara s razlogom otvorilo pitanje je li DPS uopšte zainteresovan da Crna Gora postane članica EU.

Deluje da je DPS izgubio podršku u zapadnim centrima. To je i prirodno ako znamo da u Vašingtonu, Briselu, Berlinu, Londonu i Parizu postoji opredeljenje da Crnoj Gori 21. veka ne treba vladar, već stabilnost, demokratija i mir. Praksa pokazuje da jak DPS znači slabu Crnu Goru. Snažna Crna Gora znači da vlast treba da bude smenjiva. Tako misle građani Crne Gore, a takve poruke dolaze i sa zapadnih adresa. Za razvlašćivanje DPS na izborima olovkom važno je i to što u Crnoj Gori danas imamo kredibilnu opoziciju koja je spremna da preuzme vlast i da je odgovorno vrši.

Sve determinante su tu. Građani Crne Gore imaju trideset godina razloga da 30. avgusta glasaju za jednu od opozicionih stranaka i razvlaste DPS. Preostalo je samo da u nedelju glasaju mirne duše, bez ikakvog straha. ¶

Obećana zemlja Nemačka

Proglašenjem pandemije virusa korona, marta ove godine, tema migracija nestala je iz javnosti. Pitanje šta se sa ljudima u pokretu dešava postalo je "nezanimljivo" u javnom diskursu, osim među desničarskim snagama koje se ne libe da za svaki problem okrive baš izbeglice

Migratorni talasi celu deceniju zahvataju evropski kontinent, bilo da je reč o kopnenom ili pomorskom putu. Uzrokovani su oružanim sukobima, autoritarnim režimima, siromaštvom, progonom neistomišljenika iz zemalja porekla, a to su mahom Sirija, Irak, Iran, Libija, Avganistan, Pakistan, zemlje Magreba i brojne afričke zemlje južno od Sahare.

Izbegličko-migrantska kriza intenzivirala se 2015. godine kada je, samo preko tzv. zapadnobalkanske rute, prešlo oko milion ljudi. U Srbiji je te godine formalno izrazilo nameru za traženjem azila čak 577.995 osoba iako se procenjuje da je otprilike još toliko izbeglica i migranata prešlo preko teritorije Srbije ne izražavajući tu nameru. Gotovo svi koji su izrazili nameru za traženjem azila, kao i oni koji to nisu, ubrzo su napustili Srbiju. Prema podacima EUROSTAT-a (European Statistical Office), 2015. godine u EU 1.282.690 osoba zatražilo je azil.

Ovaj veliki izbeglički talas trajao je od početka 2015. godine do "zatvaranja" zapadnobalkanske rute marta 2016, kao posledice sporazuma EUrska. Međutim, ni tada nisu zaustavljene migracije. Njime je "samo" otežan put izbeglicama i migrantima i povećana ranjivost ovih ljudi usled brojnih prepreka koje su im se našle na putu. Među tim preprekama su i prebijanje, pljačkanje, trgovina ljudima, krijumčarenje, kršenje principa zabrane vraćanja...

PRE I POSLE KORONE

Udarne vesti neposredno pre epidemije korone, koja je potisnula sve druge teme, bile su one sa tursko-grčke granice početkom ove godine. Snimci sukoba grčkih snaga bezbednosti na jednoj i izbeglica i migranata na drugoj stani, ostavljali su bez daha javnost širom sveta. Činilo se da će predsednik Turske Erdogan puštanjem desetina hiljada izbeglica i migranata da krenu ka granicama Evropske unije ozbiljno uzdrmati politiku EU i njeno zajedništvo.

Statistika izbegličke tuge

Prema proceni UNHCR-a, od 79,5 miliona prinudno raseljenih ljudi na kraju 2019. godine, 26 miliona su bile izbeglice, 45,7 miliona interno raseljena lica, 4,2 miliona tražioci azila i 3,6 miliona venecuelanske izbeglice. Najveći broj izbeglica potiče iz Sirije (6,6 miliona), zatim iz Venecuele (oko 3,7 miliona), Avganistana (2,7 miliona), Južnog Sudana (2,2 miliona) i Mjanmara (1,1 milion). Države koje su podnele najveći teret u pogledu prijema izbeglica su Turska (3,6 miliona), Kolumbija (1,8 miliona), Pakistan (1,4 miliona), Uganda (1,4 miliona) i Nemačka (1,1 milion). Ne treba izostaviti sa spiska i one teritorijalno i po broju stanovnika male države koje su podnele veliki teret, poput Jordana i Libana.

U 2015. godini, prema podacima Odeljenja UN za ekonomske i socijalne poslove (DESA), u Nemačkoj je bilo 692.700 novopridošlih migranata, a sredinom 2019. godine ukupno 11,1 milion migranata, što čini čak 15,7 odsto ukupnog stanovništva Nemačke.

NA PUTU KA EVROPI: Mediteran kao grobnica
Foto: SOS Mediterranee via AP

Proglašenjem pandemije, marta ove godine, tema migracija nestala je iz javnosti. Desetine hiljada mrtvih od posledica korone u Evropi i nekoliko stotina hiljada zaraženih učinili su kovid 19 temom broj jedan već skoro pola godine. To je ostavilo prostora brojnim zloupotrebama i zataškavanju drugih problema – od korupcionaških afera u mnogim državama, preko manjkavosti u političkim sistemima, pa sve do problema migracija. Pitanje šta se sa ljudima u pokretu dešava postalo je "nezanimljivo" u javnom diskursu, osim među desničarskim snagama koje se ne libe da za svaki problem okrive baš ove ljude.

Proleća ove godine, za vreme vanrednog stanja u Srbiji (od 14. marta do 6. maja), prema zvaničnim podacima, u centrima za azil i prihvatno-tranzitnim centrima bilo je smešteno 8652 tražioca azila i migranta. Za vreme trajanja vanrednog stanja, njima je bilo onemogućeno da napuštaju smeštajne kapacitete u kojima su boravili, kampove su čuvali policija i vojska. Međutim, već u junu, prema podacima UNHCR-a, broj ljudi u kampovima bio je 4383, da bi u avgustu taj broj dodatno opao. Ovi podaci govore u prilog da se migracije polako intenziviraju, što je vidljivo i golim okom u pograničnim područjima širom Srbije, ali i na ulicama glavnog grada.

Takođe, "odgovor" nadležnih na ubrzanije migracije u vidu podizanja ograde na makedonsko-srpskoj granici ne deluje ohrabrujuće. Pored toga što se sprečavanjem dolaska izbeglica, odnosno pristupa teritoriji i postupku azila, krše norme međunarodnog i domaćeg prava, ograda predstavlja graničnik koji ostaje između dve zemlje i građana dveju zemalja, o čemu se, takođe, ne govori.

IZBEGLIČKO-MIGRANTSKI BERMUDSKI TROUGAO

Alarmantni su podaci koji svakodnevno pristižu iz Sredozemlja. Naime, često se dešava da obalska straža pojedinih država pronalazi davljenike ili odbijaju prijem izbeglica i migranata koje presreću na moru. Takođe, dešava se da se vlasti pojedinih država oglušuju o slovo međunarodnog prava, odnosno međunarodnih ugovora i međunarodnog običajnog prava kojima su obavezane. Vraćanjem izbeglica u zemlje u kojima bi bili izloženi progonu ili bi iz te zemlje bili vraćeni u zemlju u kojoj bi bili izloženi progonu, krše princip zabrane proterivanja (princip *non-refoulement*), a nepružanjem pravovremene i adekvatne pomoći ljudima u potrebi na moru, i kršenju odredbi Konvencije o pravu mora.

Statistika IOM u 2019. godini pokazuje da je 110.699 migranata stiglo pomorskim putem u Evropu preko Mediterana, a u pokušaju da se domognu sigurnog tla nastradale su čak 1283 osobe. Zanimljivi su podaci da je u Italiju 2014. godine pomorskim putem stiglo 170.100 novopridošlica, a 2019. svega 11.471. Grčka i Malta drastično su povećale broj prijema migranata pomorskim putem – Grčka (2014 – 43.518; 2019 – 62.445), Malta (2014 – 569; 2019 – 3.405). Radikalna migratorna politika koju propagiraju populisti na Apeninskom poluostrvu odrazila se negativno i na prijem migranata. Naravno, ne treba gubiti iz vida drame sa spasilačkim brodovima, poput Akvarijusa i Si voča, te hapšenje kapetanice Karole Rakete, juna prošle godine, kada je u italijansku luku uplovila brodom koji je u spasilačkoj misiji spasao oko 40 migranata poreklom iz Afrike. Ovakav trend se nastavlja, ma koliko malo se o tome pisalo i pričalo, te svedočimo najnovijoj katastrofi koja se dogodila u blizini libijske obale kada je stradalo 45 ljudi, među kojima petoro dece, što predstavlja najveću tragediju na moru od početka godine.

SRBIJA – ZEMLJA TRANZITA

U celoj ovoj situaciji, izbeglice i migranti Srbiju percipiraju samo kao zemlju tranzita. U njoj se zadržavaju "prinudno", odnosno zato da se odmore na dugačkoj ruti do zemlje odredišta, bilo zato što im je ponestalo novca ili su im prekinute krijumčarske veze. U najgorem slučaju ako im se desi neka nezgoda, što je u više navrata bio slučaj, kada su bili povređivani usled nesrećnih slučajeva ili su bili žrtve krivičnih dela. U skladu sa Konvencijom o statusu izbeglica (1951), Njujorškim protokolom uz pomenutu konvenciju (1967), te Ustavom Srbije, Zakonom o azilu i privremenoj zaštiti i pratećim podzakonskim aktima, država prijema i tranzita »

KAO DA JE BILO JUČE: Srbija 2015. godine
Foto: Tanja Valič/ Tanjug

Od 2008. godine, kada je stupio na snagu tadašnji Zakon o azilu, pa do sredine 2020. godine, azil je u Srbiji dodeljen u ukupno 178 slučajeva. Sudeći po ovim podacima, zaključak je jasan – Srbija je zemlja tranzita, a nikako odredište

dužna je da omogući uživanje čitavog korpusa prava izbeglicama, a za izbeglice i migrante važi i minimum zagarantovanih ljudskih prava koja su zajemčena svim ljudskim bićima, bez obzira da li je reč o državljanima ili strancima (ili licima bez državljanstva – apatridima).

Zanimljiv je sledeći podatak: od 2008. godine, kada je stupio na snagu tadašnji Zakon o azilu, koji je od juna 2018. godine zamenio novi Zakon o azilu i privremenoj zaštiti, pa do sredine 2020. godine, azil je u Srbiji dodeljen u ukupno 178 slučajeva. Od tog broja u 81 slučaju dodeljeno je utočište, a u 97 slučaja supsidijarna zaštita. Sudeći po ovim podacima, zaključak je jasan – Srbija je zemlja tranzita, a nikako odredište.

NEMAČKA – OBEĆANA ZEMLJA

Na osnovu statističkih podataka o broju novopridošlih ljudi u Evropu i rada sa izbeglicama i migrantima, jasno je da Nemačku najveći broj ljudi percipira kao zemlju odredišta. Nemačka je to ranije bila za migrante iz Turske, devedesetih godina 20. veka za izbeglice iz SFRJ, a potom za izbeglice i migrante iz bliskoistočnih država, Azije i Afrike.

Polazeći iz zemlje porekla, izbeglice i migranti neretko imaju detaljan plan i "projektovanu" sliku obećane zemlje. Često su do najsitnijih detalja informisani o ekonomskom standardu i ljudskim pravima u Nemačkoj. Ali, najčešće nedovoljno poznaju stvarno stanje stvari na terenu. Ne ostaju svi novopridošli u Nemačkoj. Veći broj ljudi ne dobije azil u toj zemlji i bude prinudno vraćen u zemlju porekla ili treću zemlju (u 2019. je, prema podacima Savezne vlade, 22.097 osoba deportovano). A jedan deo ljudi se predomisli pa se dobrovoljno vrati u zemlju porekla ili, pak, sreću potraži u nekoj drugoj državi.

U pogledu integracije tražilaca azila u nemačko društvo, ako se zanemare uobičajene prepreke poput jezičkih i kulturoloških, postoje i one zakonske koje domaće zakonodavstvo postavlja "štiteći" domaće državljane (i državljane EU) u pogledu pristupa tržištu rada.

Izbeglice u Nemačkoj, pošto dobiju izbeglički status, dobijaju dozvolu za nastanjenje u trajanju od tri godine; oni sa supsidijarnom zaštitom ili humanitarnim boravkom dobijaju dozvolu u trajanju od jedne godine, dok sve tri kategorije imaju mogućnost produženja dozvola. U 2019. godini 14.208 izbeglica dobilo je dozvolu za stalno nastanjenje jer su se uspešno integrisali u nemačko društvo, dok podatak o broju onih iz izbegličke populacije koji su stekli državljanstvo Nemačke nije dostupan. Inače, neophodno je da izbeglica provede zakonito osam godina na teritoriji Nemačke kako bi mogla da stekne državljanstvo. Pri tome, postupak naturalizacije nije nimalo lak jer iziskuje i prilično visok stepen integracije u nemačko društvo (savladavanje nemačkog jezika na nivou B1, neophodno je da potencijalni sticalac nemačkog državljanstva ima dovoljno sredstava za svoje izdržavanje i izdržavanje članova svoje porodice, da položi test naturalizacije koji podrazumeva određen nivo znanja o pravnom i društvenom sistemu Nemačke, i ne sme da učini teško krivično delo).

Izbeglica, pošto joj bude dodeljen taj status u Nemačkoj, ima jednak tretman u pogledu pristupa tržištu rada kao i nemački državljani, te dobija podršku od agencije za zapošljavanje. To podrazumeva treninge i dokvalifikaciju, ali i pokrivanje troškova priznavanja prethodno stečenih kvalifikacija. Malo li je za "obećanu zemlju"? Poredeći zemlje kroz koje su tranzitirali sa Nemačkom, izbeglicama vredi da se potrude da se integrišu u nemačko društvo i poštede se daljeg tumaranja tražeći spas od progona. "Obične" (tzv. "ekonomske") migrante čeka teži put, na kome moraju pronaći legalan način da ostanu u Nemačkoj i regulišu status.

Podaci iz 2010. godine kažu da je tada u svetu bilo raseljeno oko 41 milion ljudi, a na kraju 2019. – 79,5 miliona. Za samo jednu deceniju skoro je dupliran broj prinudno raseljenih ljudi širom sveta, bez izvesnosti da će se prisilne migracije usporiti ili zaustaviti na duže staze, jer se rizici stalno povećavaju usled političke nestabilnosti u mnogim zemljama sveta, ali i usled "novih" rizika koje sa sobom nose klimatske promene.

Ako se u obzir uzmu brojne, vrlo restriktivne mere kojima su u mnogim državama sveta usled pandemije virusa korona bila ograničena ili ukinuta mnoga ljudska prava i slobode, položaj stranaca – izbeglica i migranata – dodatno je oslabljen. Ionako veliki broj ljudi u pokretu širom sveta, novi tereti, nametnuti državama usled pandemije, za posledicu imaju dodatnu osetljivost ranjivih grupa. A ne treba i ne sme se gubiti iz vida da je državljanin svake zemlje, kada se nađe van njenih granica – stranac, dakle, migrant u najširem smislu te reči. Ovom činjenicom trebalo bi da se vode donosioci odluka, ali i "obični" građani u svojim postupcima prema izbeglicama i migrantima. ¶

BOJAN STOJANOVIĆ

DRAGAN ILIĆ

Domaćice na domaćim televizijama

Letnjim programskim televizijskim šemama dominiraju reprize, ali i premijere domaćih serija kojih ima sve više i čija je produkcija sve obimnija

Znate kako se komercijalne televizije hvale kada tokom određenog dana ili nedelje "zabeleže rekordnu gledanost". Uvek se to razmetanje završava obećanjem "da ćemo biti još bolji" i zahvaljuju gledaocima na ukazanom poverenju. Oni retki, koji malo bolje poznaju statistiku, obratiće pažnju da se ti rekordi uvek obznanjuju u različitim delovima populacije (uzrastom, polom, ili se poređenje radi bez rezultata javnog servisa, odnosno RTS-a). No, bilo kako bilo, najgledaniji segment programa su po pravilu domaće igrane serije.

Ova produžena TV sezona osobena je po ekskluzivnim prenosima finala sportskih događaja (Liga šampiona, Liga Evrope, NBA), ali i po ogromnom broju domaćih serija koje se emituju premijerno. Pokušao sam da napravim kakav-takav pregled domaćih serija i zaista možemo reći da postoji ozbiljna produkcija, sa najavom još serija od jeseni. Krenimo od najpopularnijih, ako je verovati merenjima.

Televizija Prva je postavila domaće serije kao okosnicu programske šeme. Popodnevni i večernji prajm tajm počinje hrvatskom sapunicom "Drugo ime ljubavi" i nastavlja se domaćim hitom "Igra sudbine". U pitanju su šablonske forme sa zapletom tipa kraljević/prosjak, sa gomilom epizoda, manje poznatim glumcima, beskonačnim peripetijama i šmiranom glumom. Ono što je po meni osnovna poruka ovakvih priča sažeto je u imenu jedne TV novele i glasi "I bogati plaču". Ovakve serije na perfidan način aboliraju tranzicione bogataše, prikazujući bogatstvo kao teret koji je rezervisan za "posebne ljude". Tu nema ni trunke društvene kritike, serija se bavi samo malograđanskim moralnim dilemama.

Na ovoj televiziji reprizno se emituju "Senke nad Balkanom" i serija" Slatke muke" . Ovo su serije koje su već imale svoje premijere na kablovskim kanalima (SBB ili Telekom), pa se eksploatacija završava na nacionalnoj frekvenciji Prve.

Paradoksalno, "Senke" više govore o današnjem političkom trenutku kroz paralele sa, recimo, rušenjem famozne Jatagan male, ili prodajom narkotika uz amin vlasti. "Slatke muke" nastavlja porodičnu sitkom tradiciju (radi se o licenci) i donekle se naslanja na uspeh serije "Andrija i Anđelka".

Pink televizija je u ovom periodu bez domaćih serija, njihov igrani program čine isključivo turske serije, pa ovom prilikom ne bih dalje tom mahalom. Aferim!

RTS se drži prakse da je leto za reprize, pa trenutno gledamo serije "Bela lađa" ili tačnije sezonu bez Šojića, kao i ljubić Mir Jam znan kao "Greh njene majke", možda najnaivniji u Šotrinom ciklusu ekranizacija dela kraljice herc romana. U celoj seriji ni seljaci ni zaljubljeni Bosiljčić ne prepoznaju istu devojku kada stavi plavu periku na glavu, vaaau.

Gledao narod bezbroj puta, ali gleda ponovo. Moram priznati da bez obzira na činjenicu da Brstina menja Laneta Gutovića u "Beloj lađi" možete po ko zna koji put videti najozbiljniju društvenu satiru, to je verovatno jedina TV serija u kojoj se ismeva naša politička scena, duhovito, maštovito, zato kapa dole Siniši Paviću.

Posebnu kategoriju ponude domaćih TV serija čine kablovski kanali gde vlada potpuni haos. Važno je samo da razdvojite sve domaće kanale u dve grupe – Telekom i SBB. Pošto je kod nas zakonom dozvoljeno da kablovski operateri budu i proizvođači kontenta, sada imamo pravi haos jer Telekom, recimo, svojim serijama pokriva nekoliko terestrijalnih i kablovskih kanala, što znači da nema realnog tržišta.

Kurir TV ima pravo da trenutno emituje "Sumnjiva lica", zatim "Državni posao", kao i seriju "Vrata do vrata". Prva serija je pravljena po motivima Nušićevih dela i prikazana je premijerno na RTS-u, dok "Vrata" i "Državni posao" predstavljaju sve popularniju kratku formu, gotovo ekranizovane skečeve iz komšiluka ili kancelarije.

Superstar TV je Telekomov kanal na kojem se premijerno emituju serije koje ovaj provajder producira. Posebno bih vam skrenuo pažnju na seriju "Nek ide život" (Superstar TV, Pink) koja nastavlja najbolju tradiciju serijala "Ljubav navika, panika". U pitanju je zaista originalan dramski postupak, sa urbanim temama, živim i brzim dijalozima. Ko nema Superstar, videće na Pinku, ako dočeka u pauzama "Zadruge 4". Ovde premijerno idu serije "Vrata do vrata", "Daleko je Holivud", "Slatke muke", naravno "Državni posao" i reprizno "Moj rođak sa sela".

SBB trenutno na Novoj S nudi hrvatsku komediju pristojnog kvaliteta "Odmori se, zaslužio si", kao i za gledaoce nešto ozbiljniju i zahtevniju licencu "Na terapiji". Tu je opet, izgleda nezaobilazni, "Državni posao".

Ukupan utisak je da postoji ozbiljna i sve obimnija produkcija, ali je činjenica da je danas najvažnije na kojem ili tačnije čijem kanalu će serija biti emitovana. Država putem Telekoma ipak ima priliku da kontroliše tržište raspoređujući reprize po svojim kanalima. Anomaliju u ovom bipolarnom televizijskom svetu čini "Državni posao", kao u izvesnoj meri i "Senke nad Balkanom", koji uspevaju da budu prisutni sa obe strane naše kablovske ponude. To može da znači samo jedno, da se radi o izuzetnim i najkvalitetnijim serijama u svojim kategorijama.

Većina ostalih serija, bez obzira na hvalisanje rejtinzima, služi za popunjavanje programske šeme. ¶

Za vedro nebo

Generalna skupština Ujedinjenih nacija odredila je 7. septembar kao Međunarodni dan čistog vazduha za plavo nebo

Piše: **Fransoaz Žakob**

Stalna koordinatorka UN u Srbiji

Međunarodni dani su prilika da se edukuje javnost o pitanjima koja predstavljaju razlog za zabrinutost, da se mobilišu politička volja i resursi za rešavanje globalnih problema, i da se slave dostignuća čovečanstva. Dan čistog vazduha za vedro nebo je jedan od najnovijih ovakvih dana koji se obeležavaju, a uspostavljen je u decembru 2019. godine. Imenovanje ovog dana je od izuzetnog značaja za region Zapadnog Balkana, a posebno za Srbiju, u kojoj je zagađenje vazduha na visokom nivou.

U okviru Agende 2030, države članice Ujedinjenih nacija već prepoznaju neophodnost da se na održiv način do 2030. godine smanji broj smrti i obolevanja od zagađenja vazduha, vode i zemljišta, kao i od kontaminacije, te da se smanje negativne posledice lošeg kvaliteta vazduha u gradovima. Zagađenje vazduha je pojedinačno najveći ekološki rizik po zdravlje ljudi i jedan od glavnih uzroka smrti i obolevanja na svetskom nivou (po procenama sa oko 6,5 miliona prevremenih smrti u svetu koje se pripisuju zagađenju vazduha na otvorenom i u zatvorenom prostoru), a koje je moguće izbeći. Kada je u pitanju Srbija, prošlogodišnji izveštaj Evropske agencije za životnu sredinu o kvalitetu vazduha pokazuje da je Srbija druga od 41 zemlje i teritorije po broju izgubljenih godina života kao posledice zagađenja.

Dok je zagađenje vazduha dugo posmatrano kao karakteristika siromašnih zemalja, tokom poslednjih 10 godina postalo je očito da i razvijene zemlje mogu da se nađu pod jednakim uticajem. Gradovi kao Pariz, Milano, Beograd ili Brisel već dugo se suočavaju sa akutnim maksimalnim vrednostima zagađenja vazduha tokom cele godine, iz različitih izvora zagađenja.

Podstaknuta rastućom zainteresovanošću međunarodne zajednice za čist vazduh, i naglašavajući potrebu da se ulože dodatni napori u poboljšanje kvaliteta vazduha radi zaštite zdravlja ljudi, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je odredila 7. septembar kao Međunarodni dan čistog vazduha za plavo nebo.

GRAĐANI KAO AKTERI PROMENA

Osim akutne relevantnosti za javno zdravlje i klimatske promene, dodatni detalj na koji želim da ukažem je pozivanje na "vedro nebo": ovaj dan bi trebalo da nas podseti na originalnu lepotu planete Zemlje, kao i na poetsku i duhovnu dimenziju čistog, plavog neba. Ono je simbol sreće, mladalačke energije i neograničenih mogućnosti.

Ogromne su razlike širom sveta u stepenu političkog prioriteta koji se dodeljuje ovim pitanjima. Iako je Evropa u mnogim pogledima predvodnik, i druge zemlje na svim kontinentima preduzimaju korake da se na smislen način pozabave pitanjima klimatskih promena. U Indiji je nivo ulaganja u obnovljivu energiju uporediv sa ulaganjima u fosilna goriva. Novi Zeland je u svom zakonodavstvu postavio cilj da postigne nulti nivo emisija, ali za sada kratkoročne javne politike nisu u stanju da ostvare takve ambicije. Maroko unapređuje svoje politike u oblasti klime, i moguće je da će biti među retkim zemljama u razvoju koje će uspeti da smanje svoj nivo emisija do 2030. Dobri primeri dolaze i iz Kine, nakon velikih problema sa smogom 2011.

Odlučna akcija države po pravilu počiva na nekoliko faktora: politička vizija, uzastopna i sve intenzivnija pojava ekstremnih vremenskih pojava sa fatalnim posledicama kako po stanovništvo tako i po ekonomiju, pouzdani ekonomski pokazatelji i predviđanja budućnosti, pritisak građana, pritisak institucija koje nisu sklone rizicima (osiguravajuća društva i banke) i, u određenoj meri, međunarodna konkurencija i stimulacija.

Iako smo često u iskušenju da aktivnosti u vezi sa klimatskim promenama i zagađenjem vazduha posmatramo kao odgovornost države, primarni akteri promena, na mnogim mestima, jesu i moraju da budu sami građani. Građani imaju pravo da zahtevaju promene, i obavezu da iniciraju promene u sopstvenom načinu života – na primer, u potrošnji i saobraćaju. Mnogi mladi ljudi počinju to da shvataju i to mi uliva veliku nadu. Gradovi širom sveta takođe igraju sve važniju ulogu u usvajanju novih pristupa urbanom razvoju, mobilnosti, energetskoj efikasnosti i slično.

Nažalost, na mnogim mestima, građani i donosioci odluka reaguju tek kada direktni uticaju po ljude postanu vidljivi i kada ih je moguće kvantifikovati (povećan pritisak na javno zdravlje). U Srbiji je tokom prošle tri zime zagađenje vazduha bilo veoma ozbiljno i, po prvi put, zaštitnik građana je primio stotine poziva od građana. Takve aktivnosti primoravaju donosioce odluka da reaguju. Problem je u tome što do tog momenta situacija već bude veoma problematična, a mere za postizanje značajnog i brzog uticaja budu izuzetno skupe.

REŠAVANJE NA STRATEŠKOM NIVOU

Zato je važno da uporedo sa rešavanjem postojeće infrastrukture i sistema u vezi sa zagađenjem, podjednako uložimo kritično važne napore za uvođenje strogih standarda protiv zagađenja i za smanjenje emisija kroz nove projekte i dugoročne investicije. Srbija će na svom putu pridruživanja ambi-

cijama EU morati da ispuni određeni broj zahteva u oblasti životne sredine, uključujući i kvalitet vazduha. Određen napredak je već postignut, kroz praćenje kvaliteta vazduha i kroz razvoj planova upravljanja kvalitetom vazduha za Beograd i Pančevo. Međutim, kako bismo imali što veći napredak i bolje rezultate, ovaj problem bi trebalo rešavati na strateškom nivou – kroz nacionalnu strategiju, pogotovo kad se uzme u obzir sama priroda ovog problema.

UN i više pridruženih tela i platformi, kao što je Međunarodni panel za klimatske promene, Okvirna konvencija UN o klimatskim promenama, Konferencija država članica (COP) predvode naučne napore u oblasti klimatskih promena i aktivnosti informisanja i mobilisanja svetske javnosti, uz podsticanje država i drugih nadležnih organa da preduzmu akciju na terenu.

Činjenica da je pitanje klimatskih promena uvršteno u samo središte Agende mladih širom sveta predstavlja sjajan znak o svesti i osnaživanju mladih ljudi. To takođe ukazuje na zajedničku odgovornost svih generacija za preduzimanje akcije. Generalni sekretar UN je nedavno imenovao Savetodavnu grupu mladih, sa zahtevom da se preduzmu hitne akcije za borbu protiv klimatskih promena, za osmišljavanje oporavka od pandemije kovida-19, i odgovora na nepravdu. I u Srbiji ćemo sa organizacijama mladih raditi na ovim pitanjima.

Podjednako je važna i uloga privatnog sektora. Tokom proteklih 10 godina višestruko su umnožene velike inovacije za smanjenje našeg otiska. Moja je ambicija da UN u Srbiji, zajedno sa partnerima, osmisle uverljiv narativ za prelazak sa smeđih na zelene ekonomske modele. I očekujem da će se i za region Balkana desiti sjajna saradnja sa državama članicama EU po Zelenom dogovoru.

U većim gradovima u Srbiji, glavni izvori zagađenja vazduha su individualno grejanje, proizvodnja električne energije, spaljivanje komunalnog otpada i, na sezonskoj osnovi, spaljivanje poljoprivrednog otpada. Ti isti izvori su i najveći izvori emisija ugljen-dioksida i lokalnog zagrevanja, što doprinosi klimatskim promenama na lokalnom nivou. Neophodno je i da ubrzamo prelazak ka zelenoj ekonomiji i da prestanemo da ulažemo u tehnologije koje zagađuju.

IZAZOV ZA SVE ZEMLJE

Evo kako zagađenje utiče na zdravlje: sitne, nevidljive čestice zagađenja prodiru duboko u naša pluća, u naš krvotok i naše telo. Te zagađujuće materije su odgovorne za oko jednu trećinu svih smrti usled moždanog udara, hroničnih respiratornih bolesti i raka pluća, kao i za jednu četvrtinu smrti usled srčanog udara. Prizemni ozon, koji nastaje iz interakcije brojnih različitih zagađujućih materija na sunčevoj svetlosti, takođe uzrokuje astmu i hronična respiratorna oboljenja. Zagađenje vazduha proporcionalno snažnije utiče na žene, decu i starije, i ima negativne uticaje po ekosisteme. SZO je sprovela opsežne studije u ovom regionu, i pružila stručnu podršku Vladi Srbije u ovoj oblasti.

Neke zagađujuće materije, kao što su crni ugljenik, metan i prizemni ozon, koje su po pravilu opasne po ljudsko zdravlje, istovremeno su kratkotrajni zagađivači klime i odgovorni su za značajan deo smrti uzrokovanih zagađenjem. Te zagađujuće materije takođe vrše uticaj na useve i samim tim na bezbednost hrane, tako da njihovo smanjenje ima prateće koristi po klimu. Te zagađujuće materije se zadržavaju u atmosferi od samo nekoliko dana do više decenija, pa njihovo smanjenje može da ima i brze efekte na zdravlje i korist po klimu za one koji žive na mestima gde se ti nivoi smanje.

Loš kvalitet vazduha predstavlja izazov za sve zemlje u kontekstu održivog razvoja. Izazov je u činjenici da unapređenje kvaliteta vazduha po pravilu zahteva veoma visoka ulaganja u nove tehnologije za proizvodnju energije, saobraćaj, grejanje, a ponekad i poljoprivrednu proizvodnju. To u mnogim slučajevima zahteva prelazak sa smeđeg na zeleni ekonomski model u relativno kratkom vremenskom periodu (10 do 20 godina), kao i uvođenje promena u ponašanju svih nas.

Ambicija UN u Srbiji je da imamo fokusirane aktivnosti i u oblasti kvaliteta vazduha i u oblasti klimatskih promena. Okvir za saradnju UN sa Vladom Srbije za period 2021–2025. uključivaće i prioritetnu aktivnost usmerenu na iskorišćavanje punog potencijala zelene, održive i inkluzivne ekonomije, povećanje šansi za sve i smanjenje rizika. Nameravamo da dalje unapređujemo partnerske odnose sa lokalnim partnerima po ovim pitanjima, kao i na nacionalnom nivou. Strategija oporavka od krize uzrokovane kovidom-19 predstavlja odličnu platformu za iniciranje promena bez odlaganja. Građani su spremni.

Pitanje čistog vazduha je ponovo isplivalo tokom mera u vezi sa epidemijom kovida, kada su ljudi širom sveta bili svedoci iznenadnog čišćenja vazduha. U nekim zemljama, ljudi mlađi od 30 godina su pominjali da nikada ranije nisu videli okolinu svojih gradova, planine, plavo nebo i zvezde.

Znamo šta treba da se uradi. Tehnologija postoji. Ima mnogo primera dobre prakse. Finansijska sredstva su na raspolaganju za zelenu ekonomiju i zeleni oporavak od kovida. Hajde da objedinimo svu našu energiju, inteligenciju i rešenja, i da ubrzano krenemo napred, i to odmah! Za našu generaciju, i za sve buduće generacije. ¶

Članak je objavljen u okviru projekta "Država i solidarnost – Pogled uprt u evropsko pravo" koji finansira Evropska unija (preko Delegacije EU u Srbiji) kroz medijski program. Objavljivanje ovog članka omogućeno je uz finansijsku pomoć Evropske unije. Sadržaj članka odgovornost je isključivo nedeljnika "Vreme" i ni na koji način ne odražava stavove i mišljenja Evropske unije.

Intervju: Vedrana Klepica, dramaturškinja

Pozorište nije i neće biti u krizi

“Djeca iz radničke klase su pravi pankeri. Inherentno je u njih upisan dar lijenosti, koji je prva linija obrane protiv kapitalističkog pakla. I eto me, dramaturginja. Inercijom do uspjeha”

Vedrana Klepica je dramska spisateljica, dramaturškinja i rediteljka. Živi i radi u Hrvatskoj. Publici u Srbiji poznata je po komadu *Beli bubrezi* koji je postavljen u Ateljeu 212, i po predstavi Bitef teatra *Lepa Brena project*, u kojoj je deo dramaturškog tima. Njene drame su prevođene na engleski, nemački, francuski, španski i poljski.

Britkog i duhovitog jezika, ona čini da njena publika prepozna svet čiji je deo, jer u svakodnevnom životu često nemamo vremena da se bavimo svojim mestom u istom.

Kod Vedrane Klepice važi princip: ili ste vrući ili hladni. Sa mlakima zna se kako ide. U tom tonu govorimo o umetnosti, politici i odgovornosti spram nas samih i spram sveta čiji smo deo.

“VREME”: Zašto ste izabrali dramaturgiju kao poziv?

VEDRANA KLEPICA: Da sam pravi narcisoidni egomanijak, kakvih u balkanskim umjetničkim krugovima ne manjka, vjerojatno bih rekla da je dramaturgija izabrala mene. Ali s obzirom da mi je gadljivo mistificiranje bilo čega pa tako i moje struke, mogu reći da pišem otkad znam za sebe. Bila sam dosta povučeno dijete, bez braće i sestara, često potpuno sama, a devedesetih nije baš bilo interneta ni kompjutera, niti se puno pričalo o mentalnom zdravlju, pa je valjda izlaz iz svega toga da pričaš sama sa sobom. Dijalog, dakle. Esencija teatra. S druge strane, nisam iz baš neke imućne obitelji, pa nisam mogla ići u glazbenu školu, na jahanje ili francuski. Možda sam mogla biti poznata čelistica, poput Jacqueline du Pré. Ne znam. Čitanje i pisanje ne košta ništa. Za slikarstvo nisam talentirana, a za studij prava nisam imala razvijene radne navike. Djeca iz radničke klase su pravi pankeri. Inherentno je u njih upisan dar lijenosti, koji je prva linija obrane protiv kapitalističkog pakla. I eto me, dramaturginja. Inercijom do uspjeha.

Ako govorimo o vašem pismu, markantne crte su feminizam i radikalna kritika društva. Ako bismo govorili o feminizmu, on je kod vas prirodan i deo je borbe za prava potlačenih, govori o solidarnosti. Ukratko, govori o potrebi da sistem iznutra bude transformisan. To je moj doživljaj, kako biste vi govorili o sebi kao feministkinji?

Ljudi nisu potrošna roba. Oni su bića koja zaslužuju dostojanstven život. Ako ste, eto, nekim slučajem rođeni kao član neke deprivilegirane skupine, vjerojatnost da nećete imati dostojanstven život je velika. Morat ćete se puno znojiti, kalkulirati, pa moguće ugroziti i vlastito zdravlje. Nejednakost ubija. Tko će lakše preživjeti koronu? Pravnik iz Njemačke ili sirotinja na tezgi u Pančevu? A patrijarhat je također samo jedan sistem vrijednosti. Kao što je to i kapitalizam, i kršćanstvo ili islam. Sve dok žene ne budu jednako sudjelovale u javnom prostoru kao i muškarci, dok ne budu jednako plaćene, dok ne budu institucije radile svoj posao da procesiraju počinitelje nasilnih zločina, dok žene ne prestanu biti viđene isključivo kao seksualni objekti i dok ne budu imale pravo odlučivanja o svojim vlastitim tijelima, nemamo što govoriti o nekoj ravnopravnosti. Nismo još tamo. Muškarci također profitiraju od feminizma, i oni su često ukalupljeni u uloge u kojima ne žele biti, ali ne vide da se može drugačije bez da budu diskriminirani. Balkan definitivno ima svoj specifični brend patrijarhata. Ja radim predstave o tome, neka se pravnici i političari bave time, i neka svi na kavama pričaju o tome. Ali ovo titrajuće nasilje koje lebdi oko nas hrani se šutnjom. Čim prestanemo šutjeti, radimo veliku stvar.

Zašto je vama važno biti jasan i transparentan kada govorimo o kritici društva?

Ja ne znam kad smo se mi svi navikli na to, hajdemo sada govoriti o prostoru ex-Juge, da laž i kriminal ne doživljavaju sankcije. Da nam je javnopolitički prostor zaglušen pojedincima koji se profesionalno bave relativizacijom istine i korupcijom. A javnopolitički prostor je primjer svima ostalima. Pa se onda svi malo bojimo za vlastite guzice. Ja mogu sad navesti cijeli niz ljudi u domaćim kazalištima za koje je pitanje zašto su na pozicijama na kojima jesu. Ali ipak, ako ih navedem, neću baš imati posla u tim kazalištima, jelda? Pa bolje da uzmem svoje mrvice i šutim. Ali nažalost, od toga nema ništa. Borba za zdravije društvo zahtijeva malo hrabrosti i grupiranje ljudi kojima njihova vlastita korist nije na prvom mjestu. A to opet zahtijeva razumijevanje ideje solidarnosti. Kultura, mediji i obrazovanje imaju veliku ulogu u svemu tome. Zato nas se i voli držati na uzici.

nikad

U onome što govorite i pišete, pored odrešitosti, važan element je i duhovitost. Šta za vas duhovitost predstavlja?

Jako je lako biti negativan, ali nije inteligentno. Ljudi su razočarani i depresivni, gutaju tablete i puše šteku cigara dnevno. Humor nas opušta, vraća nam vjeru da život može biti dobar. Ima neke nježnosti u humoru, jer povezuje ljude. Čak ljude koji su dijametralno suprotni. I humor će raskrinkati svaku ideologiju, svaki autoritet. A autoriteti na podnose ismijavanje. Razotkrit će apsurdnost mitova u koje već stoljećima vjerujemo, i još će učiniti to na način razumljiv svima. I zato je opasan. Pa zar nije i ovaj ludi redovnik Jorge de Burgos iz Ekovog *Imena ruže* išao uništiti drugi dio Aristotelove *Poetike*, koji se bavi humorom?

Deo ste platforme Možemo, bili ste na njihovoj listi na nedavnim izborima, na listi za dijasporu. To je platforma izrazito leve orijentacije. Nema promene u kulturi bez ulaska u politiku? Mada je to, naravno, jako stari ples.

Ne bavim se aktivno politikom. Odnosno, ne na taj način. Moja kandidatura na listi za dijasporu bila je simbolična, kao što je bila i kampanja te liste predvođena kazališnim redateljem Mariom Kovačem. S njom se zapravo otvorilo pitanje same smislenosti te liste za dijasporu i što ona znači. Osobno ne vidim potrebu da netko tko živi već 15 godina van zemlje ima u njoj glasačko pravo. Ali podržavam platformu Možemo! i problematično mi je kada se govori o "izrazito lijevoj stranci" ili "ekstremnoj ljevici". Vjerojatno je to posljedica toga da Hrvatski sabor već godinama u velikoj većini sačinjavaju članovi desnih i ekstremno desnih stranaka, pa se bilo koja ljevija ideja doživljava kao pojava NLO-a. No, nužnost je imati konstruktivnu i artikuliranu oporbu u Saboru, i zaista se nadam da će Možemo! to biti jer se radi o ljudima koji su i intelektualci i aktivisti i nisu odjednom pali s neba i odlučili se baviti politikom kao što to često biva s dolaskom novih stranaka u saborske klupe. Moram još naglasiti kako ja nisam odgojena u duhu lijevih ideja. Dolazim iz radničke obitelji koja je desno orijentirana, prilično usidrena u pitanje nacionalnog i katoličkog. No ja ne vidim da je politika zadnja tri desetljeća ikako poboljšala kvalitetu života ljudi kao što su moji roditelji. A i svijet u kojem živimo je svijet različitih identiteta, i moramo pronaći model za njihovo mirno supostojanje. »

Beli bubrezi, Foto: Atelje 212

Također, ako nas je ova korona kriza, nakon mnogih kriza prije nje, ponovno na nešto podsjetila, to je važnost socijalne države. Svima dostupne zdravstvene zaštite, prava na svima dostupno kvalitetno obrazovanje, na pristojne mirovine. Krize poput ovih samo jasnije pokazuju radikalnu disfunkcionalost sustava u kojima živimo. Ta disfunkcionalost se plaća životima onih koji su najranjiviji. Nažalost, Srbija je posljednjih par mjeseci bila ogledni primjer za to.

Bili ste deo projekta *Monovid-19* koji je nedavno izveden u Zagrebačkom kazalištu mladih. Šta biste rekli o tom projektu – o pozorištu koje nastaje danas u doba korone – te na koji način je drugačije i zašto je važno?

Monovid-19 je projekt koji su pokrenuli dramaturginja Jelena Kovačić i dramski autor Ivor Martinić, okupivši devetnaest dramskih autora različitih generacija, onih afirmiranih i onih koji tek dolaze, da u ekspresnom roku od deset dana daju svoj pečat o trenutnoj situaciji, u obliku monologa. Tu su zaista već afirmirana imena poput Tene Štivičić, Ivane Sajko, Gorana Ferčeca, Nine Mitrović, Dubravka Mihanovića, Tomislava Zajeca, pa i autora kojima je ovo prvi ili drugi postavljeni tekst. Projekt je primarno zamišljen kao skup monologa koji će biti dostupni *online* na stranicama drame.hr i tiskani u časopisu "Kazalište" ITI-a Hrvatske uz veliku podršku Željke Turčinović. Onda se dogodilo to da je više kazališta pokazalo veliki interes za realizaciju projekta na daskama, a među prvima je bio ZKM. Radi se o vrlo dinamičnom projektu u režiji Anice Tomić u kojem će svaki gledatelj pronaći nešto za sebe. No nažalost, inicijativa je kao i obično došla od ljudi sa scene, dok su institucionalna kazališta pokazala priličnu bezidejnost u kreiranju *post-lockdown* programa. O činjenici da hrvatska kazališta tretiraju suvremene dramske pisce i dramaturge (ali i autorsko kazalište općenito) kao svoju neželjenu djecu, koja se redovito prije afirmiraju na internacionalnim scenama nego kod kuće, ipak ne bih, jer je već neukusno previše puta ponovljeno. A zašto je važno kazalište u doba korone? Nije ništa važnije od kazališta u bilo kojem drugom periodu – važna nam je baština Sofokla i Šekspira, ali je i jednako bitan dijalog današnjeg živog autora.

Pozorište je, svakako, ogledalo odnosa u jednom društvu. Moj je stav da ga se političari veoma plaše – više nego što su spremni da pokažu i više nego što je pozorište (i film kao njegov derivat) spremno to da prizna. U tom kontekstu, a iz vremena u kojem smo, kako vidite svoju budućnost i kako vidite budućnost teatra?

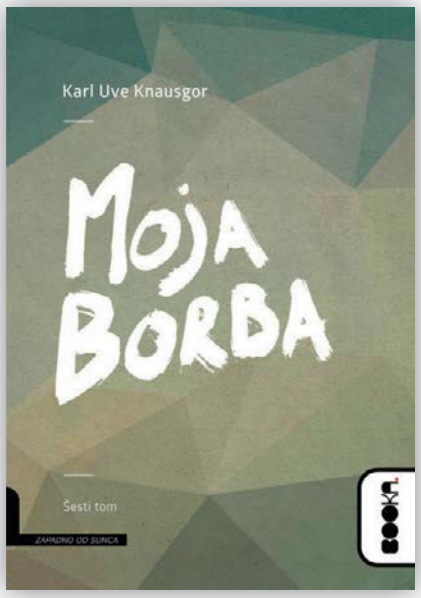
Vidim dosadnu i jadnu budućnost u teatrima u kojima činovnici bez hrabrosti, iskustva, vizije i znanja kreiraju malograđanske programe za malograđansku publiku i školarce koji su prisiljeni ići gledati lektiru, da bi zatim zauvijek zamrzili te teatre i više se ne vraćali njima. Ali život nije samo monotoni pakao beskičmenjaka na poziciji već vrvi i kreativnim inovatorima koji propitkuju dogme i iz nekog razloga imaju želje i volje baviti se tim poslom i u nemogućim uvjetima, kakvi su često prisutni na našim scenama. Vidim budućnost inovacije mastodontskih teatarskih institucija, koje ne funkcioniraju samo po kuratorskom principu, već imaju otvorena vrata za autore koji imaju svoje projekte, u kojima ljudi cirkuliraju i mijenjaju se, u kojima se na procesima ne događa nasilje prastarih narcisoidnih redatelja koji viču glumicama da su kurve, ili ispadi nadridiva koje razbijaju scenografiju jer nisu zadovoljene uputom. Vidim bolje uvjete rada, adekvatno plaćene ljude, više izazovnih okruglih stolova i čitanja suvremenih tekstova i autorskih projekata. Moramo osvijestiti društvu da je kultura bitna za njega, jer nakon što zadovoljimo životne potrebe krova nad glavom i punog tanjura na stolu, nećemo nužno biti sretni s još luksuznijom kućom, drugim autom ili botoksom u usnama i ostalim kesama i etiketama, kako kaže Bojana Vunturišević, jer da je tako, dobrostojeći ljudi ne bi pili antidepresive. A kazalište nije i nikad neće biti u krizi. Kao ljudi imamo prirodnu potrebu od kaosa u kojim se nalazimo slagati priče koje propituju kako se u svemu tome snalazimo. Bez tih priča zapadamo u besmisao. I imamo prirodnu potrebu susretati se s drugim živim ljudima. U teatru dobijamo i jedno i drugo. ¶

NATAŠA GVOZDENOVIĆ

Sam svoj fundus

Moja borba, šesti tom, jeste i velika lirska simfonija ljubavi i odanosti ljudima kojima je nesavršeni Bližnji, ko što su i oni to njemu. I zapravo je neverovatno da je završena

Pešački prelaz na kojem se uz kuckanje pojavio zeleni čovek, ili zelena osoba, kako se sad možda zove, takođe je bio prazan. Tračak utiska koji mi je dolazio noću, kada se svetla menjaju na praznim ulicama i nema žive duše da ih vidi, prosto mi se provukao u svest, kao pismo ispod vrata. Tada sam zamišljao i pred očima živo video svet bez ljudi. Sve zgrade prazne, sve ulice prazne, bez kola, bez autobusa, samo se svetla menjaju dole, i na drugim prelazima u celom gradu. Bilo bi kretanja, jer bi vegetacija sa svih strana izdžikljala, na svoj beskrajno spor način, izbila bi iz betona i asfalta i posle izvesnog vremena sve prekrila, a na ulicama bi bilo životinja. Ali ništa se tu ne bi obaziralo na svetla i kucanje. Pripadala bi praznom sistemu. Bića koja su svojim telima nekada ispunjavala taj sistem, koja su stvorila ta svetla da bi ih regulisala, nema više i nikada se neće vratiti.

Karl Uve Knausgor o(zlo)glašen je, s pravom ili ne, kao prvosvešteник radikalno *stvarnosnog* književnog postupka, onog u kojem književni tekst do najsitnijeg detalja „verno" prati i prenosi stvarnost, inkorporira je tako reći bez ostatka i zatim – zabavljeno ili sa strepnjom - gleda šta će proizvesti u tzv. stvarnosti, onoj smeštenoj nesumnjivo onkraj teksta i izvan knjige. Moglo bi se ovakvo zavodljivo simplifikoanje odnosa fikcije (a to je svako, *baš svako* književno pisanje) i realnosti demontirati deo po deo, ali hajde da se sada ostavimo toga, i da pokušamo da okrenemo stvar naopačke. Gore navedene Knausgorove redove iz *Moje borbe, 6. tom* (preveo Radoš Kosović, Booka, Beograd 2019), čitao sam usred koronarnog policijskog časa, i bezljudna, zamrznuta „stvarnost" sa trepćućim semaforima kao jedinim znamenom bivšeg, odlazećeg života koju sam video kroz prozor bila je tako reći jedan-kroz-jedan identična onoj koju Knausgor opisuje kao sopstvenu fantazmagoriju. E sad, niti je Knausgor pre jedne decenije pisao o epidemiji korone 2020. niti ga je zanimao pogled s jednog prozora u Novom Sadu, nego je tu na delu, ako hoćete, profetska narav svake velike književnosti: sve je već zapisano u knjigama, samo što se izvan njih događa po nekom redu koji nam je nedokučiv, čak i ako smo ih sve pročitali – što nismo, niti ćemo; to je po sebi utopija u kojoj ima nečega nezajžljivo pornografskog čak. A da sam te Knausgorove redove čitao pre koronarnog ropstva ili uopšte u nekim sasvim drugačijim okolnostima, na mene ne bi ostavili takav utisak, nego neki drugačiji, i svakako ne bi bili moto ovog teksta, niti bih ja itd., niti bi čitalac ovih redova na to etc... I sad, nema nam druge nego da zaključimo da se stvarnost i književni tekst međusobno sukreiraju na toliko nivoa u svakom trenutku da to ne može stati ni u kakve profesorijalne definicije, nego ga treba ostaviti tamo gde jeste, negde *na rub pameti*, gde dobra književnost inače obitava, a možda i dobra stvarnost baš tu najradije boravi...

Kako god, okončana je ta mega-saga Knausgorova, a već neko vreme je dostupna i u našim krajevima i na našem jeziku; čitao sam je – i na ovim i drugim stranicama (Elle, Globus) o tome redovno podnosio izveštaje - kad u srpskom, kad u hrvatskom prevodu, u zavisnosti od toga koji je izdavač bio brži za koji tom (hrvatski izdavač je Oceanmore, a prevoditeljka Anja Majnarić). Šta je naposletku ostalo?

Završni tom *Moje borbe*, sa svojih preko hiljadu strana, „prirodno" je zaokruženje glavnih narativnih tokova i rukavaca jednog neverovatno hipertrofirnog šestoknjižja, ali sa stanovišta „stvarnosti" dakako da nije kraj bilo čega, jer se životi naratora-pisca Knausgora i svih ličnosti-likova u knjizi nastavljaju, što uključuje i njihovo „odnošenje" prema ovoj i pret-hodećim joj knjigama. A baš to je jedna od centralnih niti ovog toma: narator se pribojava reakcije supruge Linde kada bude pročitala jedan od prethodnih tomova koji je baš pred izlaskom, a u kojem ima tako mnogo toga o njoj, njenim intimnim problemima, njihovom odnosu... Pribojavajući se upliva stvarnosne proze, ili što se pomodno kaže „autofikcije", na vlastitu stvarnost, autor uporno nastavlja da ispisuje isto takvu prozu o vlastitom pribojavanju, tako da se krugovi odjeka šire u nedogled... Drugi bitan tok priče govori o besnom, gotovo opsesivnom nastojanju brata njegovog oca da ga pravno i na druge dostupne mu načine „kazni" jer je „oklevetao" sopstvenog oca i manje-više celu porodicu, što će reći da je i piščev stric pristalica svojevrsne „teorije odraza" i da ga ne zanimaju filozofske kerefeke o odnosu književnog teksta i stvarnosti, nego samo to da ne želi da čita o književnim likovima koji se zovu i po svemu drugom su identični njemu i njemu bližnjima ono za šta je uveren da nije „istinito" niti „tačno". A valjda on, stric, zna bolje od pisca šta je istina, makar i književna?

Pa dobro, šta je u književnosti „istinito" ili „tačno"? Knausgor nije teoretičar, i »

reklo bi se da ga ovaj problem ne zanima preterano sve dok njegove konsekvence ne počnu da ga sustižu, ali i tada se bavi njime tek zato što se bavi „sobom“, tj. književnim likom kojeg je pozajmio iz fundusa vlastite biografije sa svim njenim relacijama i koordinatama. I onda mu nema druge nego da tu priču iznese do kraja, doslovno do poslednjih redova romana i celog šestoknjižja, ali i iza kraja ima kraj, jer evo je i njegova bivša, Linda Bostrom Knausgor objavila roman koji je delom i odgovor na delove *Moje borbe* koji se tiču nje i njihove porodice. Sad čekamo da i deca poodrastu, možda i tu bude nešto...

Ali dođavola, u nekom trenutku se, u ovom kao i u prethodnim tomovima, moramo odmaknuti od te pomalo već zamorne dijalektičke klackalice, opustiti se i prepustiti se *Mojoj borbi* isto kao i bilo kojem drugom romanu, jer ona to naposletku i jeste: *samo još jedan roman*, pa taman da je svaki i najmanji detalj iz nje najpreciznije moguće prepisan iz „stvarnosti“ pisca i ljudi oko njega. Knausgor-narator tu maestralno poentira svoju kroz više hiljada strana ispredenu priču o krhkom, nesigurnom piscu, sinu, bratu, ocu, ali ta priča, ma koliko spolja gledano bila do neverovatne sitničavosti zaronjena u osobno i privatno, stalno je i priča o društvu, o epohi, o jednoj kulturi i civilizaciji u njenoj veličini i u njenoj trivijalnosti. Otuda je tako lako prepoznajemo kao nešto što nas se tiče – zašto bismo inače imali strpljenja za beskrajne opise pranja posuđa ili kuvanja ručka? Pri tome, Knausgor u isto vreme „demonstrira silu“ strahovito ozbiljnog spisateljskog umeća upravo uspevajući da nas drži u napetoj pažnji nad koječime što bi trebalo da je „dosadno“, i svojevrsnu autorsku poniznost, dvojeći o vlastitoj dostojnosti, pre ljudskoj nego književnoj. A nije li to temeljna ljudska pozicija, polazište mislećeg čoveka, odnekud potisuto na margini u epohi ciničnih „profesionalaca“ svakovrsnih, tako i književnih?

Kao neko ko se ne oseća dužnim bilo kakvim književnim konvencijama – jer ga baš ničim i nisu zadužile – Knausgor i u prethodne tomove naizgled nerezonski „umeće“ kojekakve „nepripadne“ delove, a to u ovom, završnom tomu uvrhunjuje gotovo zaumnim postupkom – usred teksta, čak vizuelno-grafički sasvim neodvojeno od onoga što prethodi i onoga što sledi, tu je gotovo tri stotine strana (!) dug esej o slobodi i ropstvu, o umetnosti i stvarnosti, o savremenoj konceptualnoj umetnosti i o mnogo čemu još, a čiji je lajtmotiv sudbina Adolfa Hitlera, jednog patetičnog austrijskog smušenjaka koji je, na najgori mogući način, ipak bio dete svog vremena. Ne bih vam nikako preporučio da preskočite ili samo preletite ovaj deo, e ne biste li što pre videli šta je bilo dalje s piscem i njegovim okruženjem!

A šta je bilo dalje? Ništa što nije moralo biti... *Moja borba, šesti tom*, jeste i velika lirska simfonija ljubavi i odanosti ljudima kojima je nesavršeni Bližnji, ko što su i oni to njemu. I zapravo je neverovatno da je završena. Ali, knjige se završavaju tako da i baš taj i takav kraj nešto kaže, što sa životom uglavnom nije slučaj. Život je jedan narativni i dramaturški haos, to pas s maslom ne bi dirnuo: Knausgor je stigao najbliže tome što se uopšte moglo, ako mu poverujete da mu je nešto takvo uopšte bilo namera. A ako ste mu poverovali, čitajte ispočetka. ¶

TEOFIL PANČIĆ

Filozofija igre

Ante Tomić, *Pogledaj šta je mačka donijela*, Laguna, Beograd 2020.

Prividni paradoks igre glasi ovako: igra je moguća samo ako joj se pristupi s najvećom mogućom ozbiljnošću. Zašto paradoks? Zato što se čini da igra i ozbiljnost ne staju u istu rečenicu. Igrači, međutim, koji nisu posvećeni igri, oni koji se, recimo, vuku po terenu, ili lopticu udaraju bez volje – uništavaju igru. Ozbiljnost igrača s jedne strane, te lakoća igre, samosvrhovitost i mogućnost izlaska iz igre s druge, nisu uzajamno suprotstavljeni, nego su, naprosto, različiti činioci igre. (Paradoksi igre, bili stvarni ili prividni, neprestano se ulančavaju, pa sledeći paradoks kaže da odveć ozbiljni igrači, oni koji previše ozbiljno shvataju i sebe i igru – ubijaju igru. Igrač, dakle, mora biti krajnje ozbiljan i, u isto vreme, neozbiljan.) Poneseni lakoćom igre, bravurama Čarlija Čaplina, na primer, umemo zaboraviti kakva se posvećenost nalazi u njenoj osnovi, kao što nas čvrstina izraza jednog Ive Andrića – a i on se držao strašno odmereno, suzdržano i ozbiljno – navodi na to da zaboravimo kako su i njegove pripovetke – igra. Da nisu igra, ne bi bile genijalne. Na opštijoj ravni: umetnost dostojna tog imena uvek je, bez razlike, igra. Upravo zbog toga ništa manje nije zahtevna ni uloga čitaoca: dobar čitalac mora umeti da se igra makar onoliko koliko i dobar pisac, ako ne i više. Od kako je počeo da piše zatočen je Ante Tomić između razigranosti svojih tekstova i zaborava njihove ozbiljnosti. Kao da ono Tomićevo društvo iz Poskokove drage, svi oni muškarci bez brkova zaklanjaju najvažnije u Tomića: raskošan, jedinstven pripovedački talenat. Jer da zašto bi Glembajevi, Budenbrokovi ili Katićevi, bili vrednija tema od Poskokovih? Nije valjda otud što su oni tako beznadežno gospodstveni i savršeno izbrijani, dok je ekipa iz Poskokove drage tako primitivna i brkata? Nije valjda otud što je Tomić neozbiljan pisac, a Dobrica Ćosić tako posvećen? Ili je baš to u pitanju? Zar ne bi doktorska teza na katedri savremene hrvatske književnosti, s naslovom, recimo, "Patrijarhat u delima Ante Tomića" bila akademska poslastica? Bi, naravno. Ali to bi pretpostavljala ne samo lucidnog i odvažnog mladog čitatelja koji se ne boji igre, već i profesora s integritetom koji bi takvu temu ohrabrio i prihvatio.

U redu. Ako je tome već tako, da li taj Tomić, ako je već faca kakvom ga ovaj tekst hoće prikazati, može da ponudi i nešto drugo ili drugačije od onoga što nam servira u svojim romanima i novinskim tekstovima? Ako ništa drugo makar da nam pokaže da ume drugačije, kao, recimo, što je Džojs to pokazao u svojim ranim radovima, pa je onda mogao da divlja do mile volje u *Uliksu* i *Fineganu*? Pravićemo se da ovaj zahtev *nije* nedotupavan i shvatićemo ga *ozbiljno*. Kao prvo, čitaocu koji ume da se igra ništa više od sage o Poskokovima nije potrebno da bi (lako) prepoznao Tomićevo umeće pričanja priča, ali ako ne – evo zbirke priča *Pogledaj što je mačka donijela*. U dvanaest priča nejednake dužine, ali vrlo ujednačenog kvaliteta, Tomić je i više nego ubedljivo pokazao da jezikom može da uradi šta god poželi.

Tamo gde je potrebno da se razgrana kako bi uvezala nekoliko složenih sudbina i spojila nekoliko vremenskih planova, kao u *Svatko je nečija budala*, priča će dobiti tridesetak stranica. U malo dalmatinsko mesto sklono raspadanju, dolazi kontroverzni biznismen kako bi na mesto nekadašnjeg socijalističkog hotela napravio turistički kompleks. U njegovoj ekipi nalazi se i advokatica Vera koja je rođena u tom mestu. S dolaskom ekipe iz Zagreba malo će se mesto uzburkati, Verino će prisustvo uznemiriti duhove prošlosti, a naročito dva lika koja su, uglavnom iz zezanja, ušli u strukturu lokalne vlasti. Ispostaviće se da upravo od njihovih glasova zavisi hoće li krajnje sumnjivi projekat – proći. U žestokom okršaju sadašnjosti i prošlosti poispadaće neki kosturi iz starih ormara, sadašnjost će se pokazati odvratnijom nego što je izgledala, ljudi oštećeniji nego što su i oni sami slutili, a priču će Tomić ispričati bez ikakvih viškova ili manjkova, dinamično, duhovito, dobro. Tome nasuprot *Zemlja naših djedova* zaprema jedva četiri i po stranice i nudi mnogo više sadržaja nego što njena dužina obećava. Ne samo što će rasplet biti šokantan, nego središnja duhovitost, s ukazivanjem jedne lascivne sablasti, toliko je urnebesna da se čitalac dugo koleba između nezaustavljivog smeha i potpune zgranutosti. *Veliki šoping* priča je o vitalnosti i borbenosti žene koju još samo očaj održava zdravom, "Tomo i Kamičko" ostavlja nas, u svojoj beskrajnoj nežnosti i zastrašujućoj grubosti – bez reči, *Sveta obitelj iz Smiljeva* razara religijsko-palanačko licemerje i sapripadnu glupost, dok posle *Karuza*, posle te priče o malom moleru (picturu, kažu Splićani) zaljubljenom u operu, za koga je stvarnost tek daleki i nerazumljiv šum, dugo gledamo u jednu tačku na zidu pokušavajući da shvatimo šta nam se upravo dogodilo: jer kako da prihvatimo da su bezrazložno zlo i bezuslovna ljubav tako blizu jedno drugom? Na jednu bismo priču, ipak, koliko se god činila kao stilska vežba na karverovski način, posebno skrenuli pažnju: *Ti ne ideš nikamo* naprosto je savršena. Izmeštena iz ovih naših krajeva u Ameriku, ispričana na osnovu labavih naznaka, priča u kojoj su tišine gušće od svega što je napisano, dokaz je da Ante Tomić u jeziku može sve. Jer, on se, naprosto, igra. ¶

IVAN MILENKOVIĆ

Razvali tu bravu

Hrabrost da se ponudi sasvim nov pogled na "čovekovo stanje", izgleda da i dalje ne napušta savremene autore u polju popularne kulture. Ipak se tu dovoljno dugo lansiraju vrhunski stvaralački dometi, demokratski dostupni svima – navikavajući mase na to da visoka umetnost stvarno postoji

Fiona Epl i Bob Dilan zaista imaju nešto zajedničko: i jedno i drugo snimili su ove 2020. svoje nove, autorske studijske albume nakon pauze od osam godina. Onaj Dilanov, naravno, već je legendarni junski *Rough and Rowdy Ways* (na kome se gospođica Epl uostalom pojavljuje kao deo njegovog benda!), dok je Fiona stvorila remek-delo *Fetch the Bolt Cutters* par meseci ranije, uglas pozdravljeno podjednako od strane alternativne, kao i *mainstream* kritike. Ali se tu sličnost među njima ne završava. Baš naprotiv.

Ako volite Viktoriju Vilijams i druge *otkačene žene* Amerike, a zatim i Džoni Mičel, Džona Lenona, Dejvida Bouvija, ranu Lori Anderson i Meredit Monk, sve one bazične muzičke forme crnih umetnika na kojima i te kako počiva *beli* rokenrol, kao i ponešto od radikalne prakse vodvilja – ili ste prosto fan iščašene muzike za reklame i crtane filmove – onda Fiona Epl svakako ulazi u vaš najuži izbor za omiljenu umetnicu. Psihodelija? – O, da! Ali ona sasvim savremena, u smislu rudimentarnih elektronskih slojeva à la Animal Collective, što se naziru ispod Fioninih mnogih magičnih zvučnih velova takođe. Junakinja naše priče pri tom je i nova i stara u isti mah; najmanje već četvrt veka prisutna na sceni, ali uvek iznova doživljena kao otkriće u onoj narednoj generaciji obožavalaca muzički začudnog.

I ritam objavljivanja njenih albuma prilično se kosi sa uobičajenim navikama muzičke industrije, dodatno podupirući kultni status koji Eplova uživa. Uglavnom snimani sa višegodišnjom pauzom između, ali zato načičkani uvrnutim suviškom emocija i zvučnih gestikulacija, naročito u poređenju sa osetno zgaženim umetničkim standardima današnjice – pravo je iznenađenje da uopšte postoje. Kao i to što je njihova autorka već nebrojeno puta u prošlosti nominovana, a zatim i zaista ovenčana nekim od najprestižnijih svetskih muzičkih priznanja, te da je, takva kakva jeste, do sada prodala – čak preko 10 miliona ploča!

Kada progovara o njenom poslednjem ostvarenju *Fetch the Bolt Cutters*, globalna muzička kritika sasvim je jasna: novi album Fione Epl najbolji je u prvih 6 meseci ove godine. Jer, ako neko na uglednom veb-sajtu *Metacritic* – tom najrelevantnijem skupu recenzijskih iskaza, odnosno pregledu i preseku vrednosnih sudova svetske muzičke reči u vezi sa nezaobilaznim albumima trenutka – ima ocenu 98 od 100, onda to nesumnjivo znači da su svi potpuno jednoglasni u stavu da je reč o neverovatnom umetničkom postignuću. Mnogo važniji, međutim, jeste onaj momenat kada zavrtite Fioninu ploču na kome god uređaju da vam je pri ruci: u taj mah ostajete začarani simfonijom kućnih duhova njenog doma u Venis Biču, Kalifornija, u kojem se avantura snimanja ovog albuma pretežno odvijala poslednjih, pa ciglo pet godina.

Fiona Epl već dugo uspeva da umakne svakoj krutoj žanrovskoj klasifikaciji – iako kao autorka nedvosmisleno boravi i stvara na obodima scene alternativnog roka, to je tek frtalj priče, onaj manje važan. Činjenica da se ove godine pojavljuje i među probranim saradnicima Boba Dilana, na njegovom fascinantnom albumu *Rough and Rowdy Ways*, samo doprinosi utisku o snažnim folk korenima njene neuhvatljive muzičke ličnosti. Vredna poput dijamanta, kreativna srž Eplove uspela je da zgromi i starog Boba... Fiona se, drugim rečima, uz njega nije pojavila baš slučajno.

I, evo albuma kojeg muškarci možda i ne treba da recenziraju (prim. D.A.), bez obzira što su svesni da se radi o veoma intenzivnoj autorskoj pojavi, koja ovog časa potpisuje možda i svoje ključno izdanje. Neprestane promene raspoloženja i pravaca kojima se kreću Fionine pesme – poput vode što se neobjašnjivo talasa u kakvom vilinskom vrču – pripadaju u najvećoj meri onom metafizičkom i filozofskom u ženskom biću, pa zato dobro promislite pre nego što celu stvar zakucate u čvrsto definisanu kategoriju. Jer, album *Fetch the Bolt Cutters* Fione Epl nije tek jedna od mnogobrojnih kantautorskih reakcija na prilike u kojima se svet nalazi, nego nešto začikavajuće živo, što iz prve ruke provocira isti taj svet da reaguje, zavodeći ga usput poput misterioznih sirena.

Osim ženskog glasa i klavira, ovu muziku na upečatljiv način nose udaraljke i bubnjevi. Šta nam to drugo govori sem da Fiona hvata ritam univerzuma u trenu, koristeći ga kao prevozno sredstvo ka najintimnijim predelima duše? Njeni osvrti preko ramena na prošlost, manje su zato sentimentalne pripovesti o pretrpljenom bolu – a bolovi su bili izuzetno veliki – već mnogo više zapitanost nad onim dobrim i lošim sastojcima životnog iskustva. Iz tog beskonačnog prediva uspomena i mašte, ona izvlači gradivne niti za neki stvaralački obrt višeg reda.

Tako još od uvodne pesme *I Want You to Love Me* postaje jasno da je ovde reč o beskompromisnom senzibilitetu koji se sučeljava sa samim sobom, sve govoreći o tome šta se navodno dešava nekom drugom. Izvlačeći nas iz kaveza svakodnevnog bitisanja svojim (po)žrtvovanjem, tokom kojeg dopušta sebi da prelepo peva, greši, podvriskuje ili ciči kad treba, govori strašne i drage reči, te koristi svoj klavir kao pogon fantazije – Fiona Epl zapravo uznemirava jednim ul-

timativnim zahtevom da se život živi najpunijim plućima i bez straha. Kada u tužnoj istoriji zlostavljanja od strane klike devojčica u svom razredu, ona kaže: "Shameika said I had potential", momentalno se setite sopstvenih *ranih jada* tokom školskih dana, ukoliko ste samo malčice bili drugačiji od ostalih. I onog nekog stvarnog ili zamišljenog prijatelja koji ti kakvom usputnom rečenicom objasni stvar u sekundi, čineći da istog časa odrasteš i ukapiraš celu tu podmuklu mehaniku odvijanja već podeljenih uloga – među kojima za tebe nema mesta. Na svih 13 kompozicija ovog grandioznog albuma, Fiona osvetljava muku egzistencije svojim oštroumnim istinoljubljem, praktikujući emotivno rizičan nastup što otvara najpre srce u vama, a onda i oči.

Sa naivnošću i ranjivošću jednog autsajderskog giganta kakav je bio Danijel Džonston, ova neobična devojka prolazi kroz staništa živih priča, u kojima ljudi čine njegov nanezahvalniji deo. Od njih se zato valja braniti dečjim tonom u pesmama. Zato naslovna numera *Fetch the Bolt Cutters* govori o sopstvenoj neprilagođenosti kroz citat Kejt Buš ("I grew up in the shoes they told me I could fill / Shoes that were not made for running up that hill"), a možda i Pi Džej Harvi ("The cool kids voted to get rid of me"), dok lavež prijateljskih pasa koji Fionu štite zaokružuje ugođaj. Stvarno, ko od nas nije bar jednom poželeo da dohvati neku zgodnu spravu i proseče izlaz iz zamke u koju je zlosrećno, a bez svoje krivice upao?

Ili, ona situacija kada si na večeri okružen ljudima od čijih otrcanih priča i razmetljivosti hoćeš da prokljčaš, i koliko god te šutirali ispod stola, nećeš ućutati (*Under the Table*: "Kick me under the table all you want / I won't shut up"). Eplova razmatra nevinost, krivicu, ogorčenje i praštanje u više pesama, poput *Relay* nalik plemenskoj razbrajalici, sa indikativnim rimama o prenošenju zla sa čoveka na čoveka u vidu štafete: "Evil is a relay sport / When the one who's burned / Turns to pass the torch", da bi potom istražila kreativne načine prevazilaženja svoje beznačajnosti unutar pogrešnog ljubavnog odnosa u *Rack of His*. *Cosmonauts* na bouvijevski način raščlanjuje izazove monogamne veze, u kojoj učesnici menjaju svoju prirodu pod uticajem takve ljubavi ("What I've become is something I can't be without your loving... Oh, you and I will be like a couple of cosmonauts / Except with way more gravity than when we started off"). Ali, tokom *Newspaper* primljeni udarci otržu se kontroli na neočekivan način: pripovedačica umesto mržnje i ljubomore, za novu devojku svog bivšeg oseća samilost i povezanost preko zajedničkog zlostavljača ("And it's a shame because you and I didn't get a witness / We're the only ones who know"), da bi u *Ladies* ženska velikodušnost dirljivo nadrasla suparnička nadmetanja u pogledu ljubavi koju je svaka od njih primila od istog čoveka.

Sa *Heavy Balloon*, Fiona Epl koristi priliku da se na potresan način uživi u stanje istinske depresije, i o njemu izgovori baš sve što je poetski dopušteno, posebno opominjući kako je lako otići pod led ukoliko mu se u potpunosti prepustiš; kao da nema više vremena, već na *For Her* okreće se drugoj vrsti demona, u vokalnoj etidi smeštenoj negde između modernog gospela i virtuoznog hip hopa, sa mikroreferencom na mjuzikl *Singin' in the Rain* i zakucavajućim rimama: "You raped me in the same bed your daughter was born in" – tema o kojoj Fiona uverljivo može da svedoči, jer je preživela seksualno nasilje sa svojih 12 godina. Završnica albuma sa pesmama *Drumset* i *On I Go* ogoljava je kao osobu do kraja, označavajući prodor onog Fioninog imaginarnog ili stvarnog afričkog gena u zvuk, transcendiran kroz vrludavu samosvojnost osetljive žene. Ako i ne uspevate da svaki put iz sve snage uživate u njenim teškim rimama, sama muzika je ta koja održava stvar vrelom u vašim ušima. Fionino delo poručuje kako je suština uvek skrivena u ljudskom glasu kao najvažnijem instrumentu, koji je tu ne samo lepote radi, nego zato što njime izražavamo sve nijanse svoje individualnosti odvajkada.

Album *Fetch the Bolt Cutters* na izvestan način namenjen je elitnoj publici, ali ako promislimo bolje – možda je to i njegov najveći kvalitet. U vremenu koje otvoreno prezire sve što "nije za svakog", odnosno ono za šta je potrebna bar neka doza načitanosti i naslušanosti, da ne kažemo – prava škola – evo jednog briljantnog rada koji zaista *nije za svakog*. On nikog ne potcenjuje, već vas izaziva da sami istražite duh ove jedinstvene ploče. Hrabrost da se ponudi sasvim nov pogled na "čovekovo stanje", izgleda da i dalje ne napušta savremene autore u polju popularne kulture. Ipak se tu dovoljno dugo lansiraju vrhunski stvaralački dometi, demokratski dostupni svima – navikavajući mase na to da visoka umetnost stvarno postoji. Na kraju krajeva, ko bi se uopšte usudio da Fioni Epl, sa njenim vrtoglavim tiražima, kaže kako artistička muzika koju stvara nije popularna?!

Možda je zanimljivije pitanje zašto se za nju tako malo zna kod nas.

Biće da nam je hitno potreban taj alat za razvaljivanje brava koji Fiona priziva kao oruđe oslobođenja? ¶

ZORICA KOJIĆ i DRAGAN AMBROZIĆ

Na krilima naknadne

O dva "metafilmska" filma nastala na razvalinama svojevremene propasti dva filma koji su bili predodređeni za veliki uspeh – ili obrnuto

Trećeg septembra krenuće novo, 13. izdanje Festivala dokumentarnog filma Beldocs sa više od 135 dokumentarnih filmova i VR/AR sadržaja na sedam lokacija širom Beograda. U srpskom takmičarskom programu ove godine je osam premijernih filmova, ali dok oni ne stignu pred gledaoce, u fokusu neka nam budu dva odlična strana ostvarenja iz programa "Udarni termin" sa dva izrazito važna i vešto u (filmsko) delo sprovedena zajednička imenitelja – filmofiliju i metatekstualnost, naravno, u filmskom ruhu.

Upravo tako – filmovi *Duh Pitera Selersa* i *Fatalna Nomi* ponosno nose beleg meta-filmova, odnosno filmova koji govore o samim filmovima, filmskom stvaralaštvu, zanatu, stvaraocima, fenomenima... A baš na koti dela o filmskim fenomenima sreću se dva pomenuta ostvarenja, čiji su autori nadahnuto i sveobuhvatno osvestili dve važne epizode u novijoj istoriji filma i kinematografije kao i popularne kulture. Oba filma ukazuju na često ne sasvim primetnu hirovitu suštinu filmske industrije, od koje ipak kreće mnogo toga, čak i u čvrstoj i očiglednoj vezi sa ipak prestižnijom sedmom umetnošću. Naravno, poželjna je (možda čak i sasvim neophodna) barem polazna gledalačka upućenost u dva "ukleta" i/ili prokazana filma sa vidljivijim i intrigantnim odjecima do dana današnjeg, a koji su u žiži gorenavedenih ostvarenja.

Ne samo sa filmofilske, već i sa faktografske strane izrazito je zanimljiv film *Duh Pitera Selersa*, u kome se reditelj Piter Medak osvrće na svoje pogibeljne pokušaje da 1973, uprkos silini nedaća sa svih strana, režira film *Ghost in the Noonday Sun*, satiričnu avanturističku piratsku komediju sa Piterom Selersom u glavnoj roli. Kao okvirni problem mogla bi da bude suštinska producentska nespremnost za tako ekstravagantno postavljen spektakl tolikog gabarita, dok

Duh Pitera Selersa

Fotografije: Promo

je suštinska prepreka na putu ka, činilo se, izvesnoj tituli velikog bioskopskog hita bio sam Piter Selers u punom naponu vlastite narcističke autodestruktivnosti. Da ne bude zabune, kako je sa vidnim žaljenjem istakao Piter Medak (ključni lik i vodič kroz ovaj, sopstveni film), *Ghost in the Noonday Sun* je film koji je drastično izmenio putanju karijere, ali *Duh Pitera Selersa* nijednog trenutka ne pada u zamku (auto)apologije ili prozivke već upokojenih bez mogućnosti replike ili drugačije odbrane. Ovaj film, dobrim delom nošen i oblikovan lako uočljivom Medakovom setom, ipak ponajpre govori o filmskom stvaralaštvu koje, ušančeno u okvire praktičnog, izvodljivog, konkretnog, iznuđenog, često ume da bude đavolje teška rabota, a mimo svih krupnih i počesto bilo kakvog smislenog značenja lišenih fraza o umetnosti kao porivu-vodilji. Pred očima kamere, kao i kroz susrete sa savremenicima i sapatnicima iz te infernalne epizode, Medak rekonstruiše obrise jednog razmahanog sna koji je brzo krenuo da se urušava pod bremenom stvarnosti i da hrli put fundusa tih tako rečitih i za gledaoce intrigantnih priča o propalim megalomanskim projektima kojima se ne samo fatumski nikako nije dalo.

Valja pomenuti i činjenicu da je i nakon tog kolosalnog debakla i nepravično prišivene mu etikete nepouzdanog reditelja koji ne ume da uspostavi i zadrži kontrolu nad obično burnim snimanjima sa velikim zvezdama na vrhuncu kreativnih, ali i ucenjivačkih moći, Medak ipak uspeo da stvori niz odličnih ostvarenja – *Zamen*, *Braća Krej*, *Romeo krvari*. Ipak, i gotovo pedesetak godina kasnije ta narečena piratska ekstravaganca Medaku ostaje "živa rana", ali uz zadivljujuće empatično razumevanje pozicije saradnika iz pakla – Pitera Selersa, u tom trenutku, reklo bi se, u vrtlogu težih psihoza i duševnih poremećaja, i ta je empatija ovde u potpunosti oslobođena naknadne pameti, uvek tako podatne za kalkulantska spinovanja davno prohujalih događaja i manipulaciju sećanjem, pa i faktografijom. *Duh Pitera Selersa* je jedak i emotivan filmofilski osvrt na uvek prisutnu mogućnost brze i potpune entropije

pameti

kada je stvaranje filma (posebno produkciono zahtevnijeg ili opterećenog angažmanom "teške" i hirovite i volatilne glumačke zvezde), koji, povrh toga, pruža i podsećanje na britansku kinematografiju tog doba, kada je svako malo uspevala da stvori privid pariranja holivudskoj eliti. Uz to, *Duh Pitera Selersa* donosi i nekoliko briljantnih segmenata koje će najlakše prepoznati strastveni filmofili, kojima se, uostalom, ovo dokumentarno ostvarenje prevashodno i obraća.

S druge strane, *Fatalna Nomi* dotiče se recentnijeg fenomena – fenomena prvobitne sveopšte propasti filma *Showgirls* scenariste Džoa Esterhazija i reditelja Pola Ferhovena iz 1995, propasti na bioskopskim blagajnama na matičnom, američkom tržištu (kod nas je ovaj

Fatalna Nomi

film bio ogroman hit) i na planu prijema kod glavnotokovske filmske kritike toga doba, a, kako je vreme odmicalo, i potpune rehabilitacije, usled koje se o ovom ostvarenju uveliko priča kao o vrednom i jedinstvenom filmskom delu koje je transcendiralo eru u kojoj je nastalo i dobilo na značaju i prepoznatljivosti zahvaljujući i novim i nepristrasnijim gledanjima i naraštajima kritičara i filmoljubaca. Reditelj Džefri Mekhejl svesno je sve podredio argumentaciji u odbranu ovog oklevetanog a krajnje osobenog i, sveukupno gledano, odličnog filma velikog autora (Ferhoven je samo u svojoj američkoj fazi uradio filmove *Robokap*, *Totalni opoziv*, *Niske strasti*, *Svemirski vojnici*... da bi se pre nekoliko godina ponovo vratio na vrh i u vrhunsku autorsku formu maestralnim evropskim radom – filmom *Ona* sa Izabel Iper). Tako su govornici, kritičari, istoričari filma, analitičari, sociolozi, naprosto ljubitelji ovog filma izmešteni u off – njihove opaske, njihove stavove i opažanja čujemo, ali ekran je u potpunosti prepušten materijalu iz samog filma *Showgirls*. To je mudra autorska odluka na najmanje dva nivoa – kao prvo, jer skreće pažnju na ono najprominentnije – sam film, koji zavređuje takvu pažnju i takav tretman i sa današnje tačke gledišta, dok na drugom planu rečito ukazuje na neprolazno važnu i snažnu vezu između onoga što je taj film ponudio na površinskom nivou i onoga što su autori proturili do ambicioznijih gledalaca u implicitnom i aspektu manje očiglednih značenja i mogućnosti iščitavanja filmskih vrednosti i posebnosti tog Ferhovenovog rada.

Kada se sve sabere i oduzme, *Showgirls* je gurnut u blato prezira i redove najvećih gubitnika samo zato što to često zna da bude sudbina filmova koji omanu na bioskopskim blagajnama, a koji su ipak nastali na samoj razmeđi tamošnje A i B studijske kaste. A *Fatalna Nomi* je, bez imalo prikrivanja takvih autorskih poriva i namera, otvoreno i gorljivo ljubavno pismo u svoje vreme neshvaćenom remek-delu; poštovaoci Ferhovena i još poneki su u *Showgirls*, pod krinkom ostvarenja kome bi oni neoprezniji i hitriji na kritizerskom obaraču sa dovoljno prava mogli da pridodaju štambilj treš filma (ili barem treš estetike), umeli da prepoznaju inteligentnu, efektnu i zavodljivo mizantropičnu melodramu na jasnom tragu klasika *All About Eve*, bogatu minucioznim majstorskim autorskim mikrorešenjima koji *Showgirls* dovode i u analogiju čak sa nemačkim ekspresionizmom između dva svetska rata. Uz sve to, *Fatalna Nomi* podseća i na varljivu poziciju kritike koja se vazda kreće po skliskom terenu ličnih preferenci, nepremostivih predrasuda i povremenog zamora materijala i potrebe da se ne štrči u odnosu na ostatak "esnafa". Džo Esterhaz pak u svojoj sočnoj autobiografskoj knjizi *The Devil's Guide to Hollywood – The Screenwriter as God!* je znatno oštriji; on, navodeći reči kolumniste Reja Ričmonda, gromko ističe: "Filmski kritičari su filmski gikovi koji pišu da bi informisali svoju publiku, ali i jednako da bi impresionirali ostale filmske kritičare. Oni su opsednuti time da ih ozbiljno shvatimo, što se može manifestovati tako što će ih citirati u reklama za filmove ili što će ih primetiti ostatak kritičarske inteligencije..." ¶

ZORAN JANKOVIĆ

SIBIRSKI PACIJENT

Hronika nerazjašnjenog trovanja ruskog opozicionara, blogera i kritičara Vladimira Putina Alekseja Navaljnog liči na početak onih kriminalističkih i obaveštajnih serija čija će se dužina trajanja ispostaviti kao obrnuto proporcionalna broju verifikovanih činjenica

Prekršajni sud okruga Južno Medvetkovo u Moskvi 24. avgusta odlučio je da obustavi postupak protiv opozicionara Alekseja Navaljnog, kao i izvršenje naloga o privođenju zbog neodazivanja sudu. Pre toga, sud je od bolnice u Omsku zatražio potvrdu o bolesti Navaljnog, koji je u tom trenutku već četvrti dan bio u komi nakon navodnog trovanja u Sibiru.

Prve vesti da je Navaljni otrovan zapadni mediji su već uveliko dopunjavali podsećanjem na ranije slučajeve trovanja ili ubistava (Skripala novičokom, Litvinjenka polonijumom, Anu Politkovsku kao poklon na Putinov rođendan, itd.). Pomenut je i slučaj iz osamdesetih godina prošlog veka kada je u sobi 480 moskovskog hotela Metropol agent KGB-a piscu *Života i neobičnih priključenija soldata Ivana Čonkina* Vladimiru Vojnoviču ponudio da zapale po jednu i podmetnuo mu neku halucinogenu drogu. Vojnovič je nakon toga napisao otvoreno pismo Andropovu, a kasnije je ovu epizodu opisao u priči *Slučaj No. 34840*. "Dojče vele" je čak podsetio i na trovanje Raspućina.

Petar Akopov piše u komentaru "RIA novosti" da je Aleksej Navaljni hospitalizovan na 80. godišnjicu ubistva Lava Trockog (čekićem za led 1940. u Meksiku), te da je to domaćim i stranim poklonicima kulta "Putina – svemoćnog negativca" dovoljan dokaz da je on pokušao da ga otruje – Staljin naših dana, koji ubija svoje protivnike širom sveta. U sličnom maniru se tvrdi i da je Navaljni, najstrašniji neprijatelj vlasti i budući predsednik Rusije, otrovan po nalogu Kremlja...

U Rusiji su se tih asocijacija donekle držali opozicioni mediji kao što su "Novaja gazeta", "Nezavisne novine", pa donekle i znatno uzdržaniji petrogradski "Komersant".

PRAĆEN U STOPU

S druge strane, REN TV, tabloid "Moskovski komsomolac" i provladina "Izvestija" objavljivali su, očito sa osloncem na isti izvor, identične dosije koji su sugerisali da je Navaljni tamo u Sibiru kombinovao rad sa zabavom, ali su govorili i o tome da je put u Sibir Alekseja Navaljnog detaljno opserviran posle trovanja, ali očito i pre.

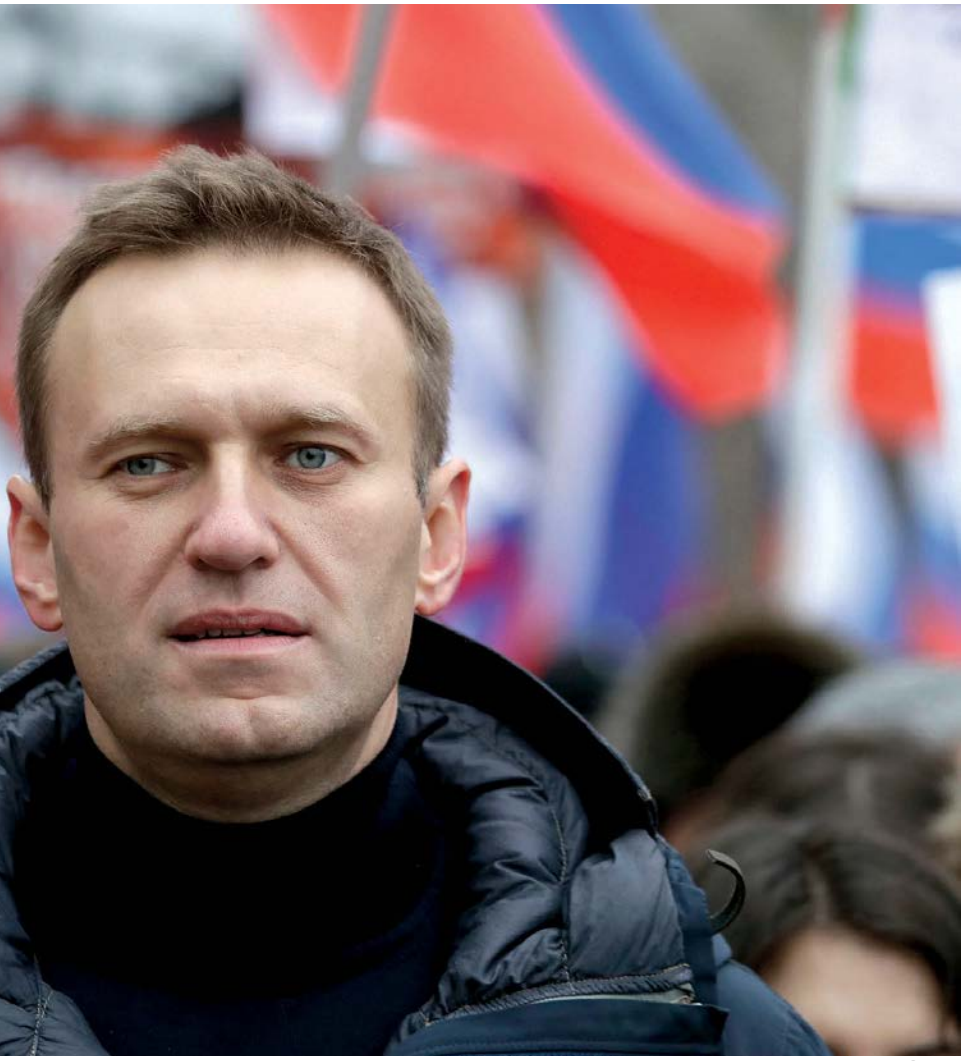
U okviru radnog putovanja, Navaljni i njegov tim odleteli su u Novosibirsk 14. avgusta i sastanak sa drugovima održali u hotelu Park In Radisson Novosibirsk.

U lokalnom baru Beerman, u Hiltonovom hotelu Double Tree u Novisibirsku, 15. avgusta proslavljali su rođendan jednog od zaposlenih u Fondaciji za borbu protiv korupcije (FBK, koja je zbog primanja novca iz inostranstva proglašena za "stranog agenta", a koja je, prema pisanju ruskih provladinih medij,a u toku leta bila pred bankrotom i likvidacijom).

Dan kasnije, 16. avgusta, Navaljni se vratio u Radisson i potom napustio Novosibirsk u pratnji tri osobe u dva automobila sa novosibirskim tablicama (jedan od njih je bio minibus).

Čitava turneja opozicionara bila je, kažu, konspirativna, pa čak ni "federalci" nisu znali za njegove buduće planove. Zbog toga je uspostavljen prikriveni nadzor kretanja njegovih automobila koje su pratili policajci prerušeni u civile iz Kemerova i Tomska, u koji je Navaljni stigao 18. avgusta oko 18.00 sati. Na ulazu u grad dočekale su ga lokalne pristalice. Prijavili su se u hotelu Xsander sa četiri zvezdice, u kome su, kaže se u tom dosijeu, iznajmili sedam soba za četiri osobe, a 18. avgusta su, navodno, bili toliko bučni da ih je hotelsko osoblje ukorilo.

Kako napominju sagovornici "Moskovskog komsomolca", opozicionar se u gradu ponašao krajnje oprezno: ni jednom nije "blistao" pred kamerama, nije koristio svoju kreditnu karticu. U šetnji su ih pratile lokalna aktivistkinja Ksenija Fadejeva i njeni saradnici. Na snimcima bezbednosnih kamera i na javnim mestima službenici policije nisu uočili nepotrebne ili sumnjive kontakte koji bi mogli biti povezani sa trovanjem. Navaljni se susreo i sa dvojicom lokalnih kandidata za predstojeće izbore za gradsko veće, koji otvoreno podržavaju njegove ideje.

Fotografije: AP

Poslednjeg dana boravka u Tomsku, 19. avgusta, Navaljni je zajedno sa Kirom Jarmiš, Iljom Pahomovim i dvojicom predstavnika svog sedišta u tom gradu proveo oko pet sati u iznajmljenom stanu. Oko pola pet Pahomov je kupio nekoliko boca alkohola u obližnjoj prodavnici. Naručili su suši iz japanskog restorana.

Nakon obroka otišli su u banju (ruska sauna) u selu Kaftančikovo udaljeno 25 kilometara. Neki izvori su tvrdili da je društvo Navaljnog tamo bilo na gozbi i pilo samogon, dok drugi insistiraju na tome da je Navaljni nakratko posetio kuću svog prijatelja u tom selu i da su se samo kupali u reci Tom, jer Navaljni ima običaj da se okupa u reci u svakom gradu u koji dođe ako je to ikako moguće.

SUKOB SA LOKALNIM MOĆNICIMA

Na svim mestima gde je boravio Navaljni uzimani su razni uzorci (čak i uzorci vazduha), u kući u selu Kaftančikovo, tzv. sigurnoj kući, i u svim sobama u hotelu. "Moskovski komsomolac" piše da su bezbednjaci uspeli da utvrde u kojim su sve prodavnicama i ustanovama Navaljni ili njegovi saradnici bili. Na osnovu transakcija na karticama zna se da je kupovao u mreži prodavnica alkohola Vinograd, ali je policija na osnovu fiskalnih odsečaka zaključila da su "Navalinijevi" tamo kupovali samo sokove i vodu. Bezbednjaci nisu utvrdili ni da je Navaljni sam kupio bilo kakvu hemijsku supstancu ili posetio apoteke, a nije ni bilo ko iz njegovog okruženja.

Ne bi se reklo da je to detaljno nagledanje usledilo samo zbog trovanja ili, na primer, zbog toga što je Navaljnom bilo zabranjeno da napusti Moskvu do suđenja za klevetu veterana Velikog otadžbinskog rata 1945. koji je sa 15 godina postao partizan Ignata Artjomenka, koga je nazvao "izdajnikom", "laikom", "sramotom za zemlju", koji možda i nije pravi veteran već je "prerušen", nakon što je ovaj s drugim javnim ličnostima čitao preambulu novog ustava Ruske federacije u jednom promotivnom video-klipu TV RT.

Svrha Navaljnijevog putovanja u Sibir je, prema pisanju ruskojezičnog sajta "Meduza" registrovanog u Litvaniji, bila podrška nezavisnim kandidatima na jesenjim izborima 13. septembra u Tomsku i Novosibirsku, kao i prikupljanje informacija za novu istragu o poslanicima iz Jedinstvene Rusije u oba regiona. Izbori su, navodno, važni za guvernera Sergeja Žvačkina, za koga politički analitičar Konstantin Kalačev kaže da nije baš popularan.

Neposredno pre trovanja Navaljni je sa lokalnim saradnicima iz Fonda za borbu protiv korupcije iz drona snimao imanja lokalne elite i kuću guvernera Žvačkina, koga su optuživali da koristi državni helikopter i u lične svrhe. FBK je 2016. godine govorio o ilegalnoj privatizaciji, ograđivanju i izgradnji brane na poluostrvu i ostrvu pored obale Novosibirske akumulacije i izgradnji "zatvorenog elitnog sela". Nakon objavljivanja podataka FBK-a, tužilaštvo je podnelo prijavu protiv graditelja za povraćaj zemljišta, a Navaljni je, navodno, reagovao vrlo uvredljivo na Žvačkinovu skandaloznu pretnju onima koji "umazaju vladu blatom" i šire "lažiranje" koronavirusa na Internetu i pretnju da "država zna njihova imena i adrese..."

KOBNI ČAJ I TRANSPORT U BERLIN

Navaljni se kasno uveče 19. avgusta vratio u hotel gde, prema tvrdnji njegove portparolke Kire Jarmiš, ujutru 20. avgusta ništa nije jeo ni pio osim šolje čaja. Telegram-kanal Life Shot je objavio navodne snimke sa sigurnosnih kamera koje pokazuju da je čaj sa šanka doneo jedan od Navaljnijevih pomoćnika Ilja Pahomov. Za koga je uzeo čaj, konobar nije tačno znao.

Ukrcavanje na let Tomsk–Moskva prošlo je 20. avgusta bez ikakvih komplikacija. U avionu se Navaljni osećao loše, otišao je u toalet, a ubrzo su putnici odatle čuli njegove vriske. Avion je prinudno sleteo u Omsku, gde je hitno hospitalizovan. Lekari u Omsku taj period opisuju kao 36 sati pakla tokom kojih su, tvrde, Navaljnom spasli život, a da im niko na tome nije zahvalio.

Navaljnijeva supruga Julija odletela je u Omsk u pratnji Navaljnijevog lekara, oftalmologa po struci Anastasija Vasiljeva. Dok su opozicionari tvrdili kako lekari namerno zadržavaju Navaljnija u bolnici da bi otrovne supstance isparile, lekari iz Omska su jednoj nemačkoj klinici »

NA UDARU VLASTI:
Navajni sa ženom, ćerkom i sinom (gore); u pritvoru (dole)

ponudili svoje analize i uzorke briseva, telesnih tekućina i mokraće na kojima su rađene analize u dve laboratorije.

U petak 21. avgusta na aerodrom u Omsk stigao je specijalni avion iz Nemačke. Navaljnijeva supruga tražila je da Putin dozvoli transport. Na pozive iz Berlina, iz Kremlja odgovaraju da oni nisu lekari. Prema rečima lekara, Navaljijevi prijatelji su oko devet sati pre podne pozvali policiju, a kasnije su se žalili što je klinika puna policije.

Lekari u Omsku su najpre odbijali da dozvole transport pacijenta u komi, a onda su pristali ali uz skidanje odgovornosti sa sebe i uz mnogima nejasnu dijagnozu koja govori o metaboličkim poremećajima i dijabetičkoj komi. Neki marginalni mediji su tu dijagnozu čak prevodili kao "alkoholnu encefalopatiju".

Inicijativu za transport Navaljnog iz Omska u Berlin pokrenula je organizacija Cinema for Peace. Prema ruskim medijima troškove transporta Navaljnog u Berlin snosio je sin ruskog biznismena Borisa Zimina, osnivača kompanije Vimpel-komunikacije. Oko 17 časova u petak 21. avgusta iz Moskve stižu potrebne dozvole za poletanje, ali tada, po njihovim rečima, videvši da je pacijent u komi, u stanju lošem ali stabilnom, nemačka posada odlaže poletanje za Berlin zbog obaveznog odmora pilota između dva leta. U subotu avion sleće na berlinski Tempelhof umesto na Šenenfeld, kako je bilo najavljeno. Plan je, navodno, promenjen iz bezbednosnih razloga, a, čini se, i zbog političke parade i naglašavanja da Navaljni ima status gosta nemačke kancelarke.

Prevezli su ga uz policijsko obezbeđenje u specijalnoj komori u Univerzitetsku kliniku Charité u Berlinu, jednu od najvećih univerzitetskih bolnica u Evropi, koja je vezana za Univerzitet Humbolt i Slobodni univerzitet Berlin. To je ugledna klinika sa tradicijom dužom od 300 godina (osnovana 1710), sa stotinak različitih odeljenja i instituta, sa 15.500 osoblja i sa ukupnim godišnjim prometom od dve milijarde evra. U toj klinici je radilo više od polovine svih nemačkih dobitnika Nobelove nagrade za fiziologiju ili medicinu, uključujući Emila fon Beringa, Roberta Koha i Pola Erliha.

MISTERIOZAN OTROV

Ruska štampa piše da su se u njoj lečili Boris Jeljcin, Mihail Gorbačov, Edvard Ševardnadze, Angela Merkel i Julija Timošenko, a 2018. godine nakon sličnog slučaja trovanja i izdavač internet platforme Mediazone (koju su osnovale dve pripadnice grupe Pussy Riot) Petar Verzilov, učesnik mnogih protestnih akcija, uključujući onu na Svetskom prvenstvu u fudbalu 2018. kada je istrčao na teren u milicijskoj uniformi. Ta bolnica je u ponedeljak 24. avgusta saopštila da njeni klinički nalazi ukazuju na trovanje supstancom iz grupe inhibitora holinesteraze. Videlo se da televizijskim novinarima izraz "inhibitori holinesteraze" nije bio jasan, a ni važan. Samo reč trovanje.

Holinesteraza je enzim koji razlaže acetilholin pri prenosu nervnih impulsa. Molekularni biolog Irina Jakutenko je objašnjavala za petrogradski "Komersant" da je acetilholin jedan od najvažnijih neurotransmitera i da deluje u mozgu, gastrointestinalnom traktu i neuromuskularnom sistemu. Ali ako se ne razloži i nagomila se previše, onda rad mozga može biti poremećen, može doći do paralize, osoba čak može prestati i da diše.

Nemačka klinika saopštava da je dejstvo otrova – inhibicija holinesteraze u telu – potvrđeno višestrukim testovima u nezavisnim laboratorijama. Kao rezultat ove dijagnoze, pacijent se sada leči antidotom atropinom. Specifičnu supstancu koja inhibira (zadržava, usporava ili onemogućuje) holinestrazu nemačka klinika nije utvrdila, saopštavajući da je započet niz sveobuhvatnih ispitivanja. Lekari berlinske bolnice ne isključuju mogućnosti dugoročnih negativnih efekata po zdravlje Alekseja Navaljnog, naročito onih koji utiču na nervni sistem.

ODGOVOR IZ OMSKA

Šef Odeljenja za anesteziologiju i reanimaciju broj 1 peterburške klinike visoke medicinske tehnologije Pirogovski centar Boris Teplih, koji je leteo iz Moskve u

U KOMI:
Transport Navajnog u bolnicu u Berlinu

Omsk da leči Navaljnog, za "RIA novosti" je izjavio da u saopštenju kolega iz berlinske klinike Charité ništa novo nije rečeno, da oni govore o kliničkim podacima, a ne o samoj supstanci, da su ruski lekari takođe razmotrili verziju o trovanju, ali da potvrda nije laboratorijski pronađena, kao što je u ovom trenutku ni u Berlinu nisu otkrili.

On je objasnio je da se inhibitori holinesteraze u malim dozama koriste kao lekovi, između ostalog i protiv Alchajmerove bolesti, ali u velikim dozama postaju smrtonosni otrov. Inhibitor holinesteraze, samo slabiji, može biti i lek fosfakol koji se koristi u očnoj praksi, kao i lek proserin, koji u velikoj dozi može biti otrovan.

Ranije je Anatolij Kaliničenko, zamenik glavnog lekara Bolnice za hitne slučajeve Omsk br. 1 (BSMP-1), govoreći na konferenciji za štampu, rekao da je dijagnoza "trovanja" bila jedna od prvih koju su lekari razmatrali kada je Navaljni dovezen u bolnicu. Izgleda da su lekari u Omsku sumnjali u trovanje nekim od organofosfata, koji su osnova mnogih insekticida, herbicida i nervnih agenasa.

"Dijagnoza o trovanju ostala je na snazi do kraja dana kada smo, ako ne grešim, oko ponoći dobili konačan odgovor iz dve laboratorije – iz Tomska i iz Moskve – da nisu identifikovane hemijske i toksične supstance koje bi se mogle smatrati otrovima ili deluju kao otrov. Oksibutirati, barbiturati, strihnin, konvulzivni ili sintetički otrovi nisu pronađeni. Alkohol i kofein pronađeni su u urinu. Pored toga, supstanca 2-etilheksil-difenil-fosfat pronađena je na odeći i na rukama Alekseja Navaljnog", izjavio je Kaliničenko. Ruski mediji pišu da je ta supstanca netoksična i da se koristi za proizvodnju polimera.

Glavni toksikolog regiona Omsk i sibirskog federalnog okruga Aleksandar Sabojev je u sličnom tonu saopštio kako je sprovedeno istraživanje na širokom spektru psihodileptika, opojnih sintetičkih supstanci, uključujući inhibitore holinesteraze, ali da je rezultat bio negativan. Prema rečima Kaliničenka, nakon toga je napuštena dijagnoza trovanja i nastavljeni su lečenje i pretraga u drugom pravcu.

Šef Odeljenja za biohemiju Državne medicinske akademije Sankt Peterburga "I. I. Mečnikov" Vladimir Dadali u intervjuu za RT je primetio da inhibitori holinesteraze mogu biti i otrovne materije, na primer sarin, ali da "nakon takvih trovanja više nema razgovora". Omski lekari su rekli da su i oni Alekseju Navaljnom davali atropin za svaki slučaj, a "šalili su se zbog novičoka". Kreator "novičoka" Vladimir Ugljev veruje da u ovom slučaju upotreba tog otrova nije verovatna. Omski lekari su rekli i da takve supstance nisu pronašli u njegovom telu. I upotreba atropina, koji nije antidot za novičok, ukazuje na to, rekao je ruskoj službi Bi-Bi-Sija.

TROVANJE ILI PRAZNA BUKA

Pre nego što je stigla dijagnoza nemačke klinike, komentator "RIA novosti" Petar Akopov je pod naslovom "Zašto nas uveravaju da je Navaljni otrovan" odražavao očekivanje Moskve da u Berlinu neće izgovoriti reč trovanje: "Niko ga nije otrovao – ni vlasti (čak je i banalno podsećati ih da imaju mnogo više problema sa njim mrtvim nego sa živim), pa čak ni zapadni prijatelji koji vole da čine 'svete žrtve'."

Navaljnog je, piše Akopov, u izvesnom smislu, iskustvo vlastitog neispunjenja odvelo u bolnicu. Zdravlje nije izdržalo, ni živci. Već deset godina on je u centru pažnje – ne samo javnosti, već i specijalnih službi raznih država, uključujući, naravno, domaće. Stalno putuje u inostranstvo, periodično završava u istražnom pritvoru. Već su postojale sumnje da je trovan (pljusnuli su mu zelenu farbu u lice i oštetili oči).

Akopov smatra da je vrhunac popularnosti i aktivnosti Navaljnog, koji je za neke idol i "snop svetlosti u mračnom kraljevstvu", za druge (pa i za samog autora) – provokator i potencijalni novi Jeljcin (u borbi protiv privilegija partijske nomenklature, on je "slučajno" uništio zemlju) odavno je prošao. "Pao je 2011–2012, u vreme B lotne, naše neuspele 'revolucije u boji'." (U ruskim medijima tako su nazivane demonstracije u ulici Balotnoj /močvarnoj/, a tako nazivaju i tzv. nesistemsku opoziciju koju zapadni mediji tretiraju kao jedinu u Rusiji, uz praktično potpuno ignorisanje KP FR Zjuganova i LDP Žirinovskog.)

Nemačka kancelarka Angela Merkel i nemački ministar spoljnih poslova Hajko Mas su u zajedničkom saopštenju istakli da Moskva mora da sprovede detaljnu i transparentnu istragu, razjasni detalje, pronađe i procesuira odgovorne za trovanje opozicionog političara, koji igra "istaknutu ulogu" u ruskoj političkoj areni. Visoki predstavnik EU za spoljnu i bezbednosnu politiku Žosep Borel je rekao da bi Rusija trebalo odmah da započne otvorenu istragu slučaja Alekseja Navaljnog.

"Ne razumemo zašto naše nemačke kolege toliko žure sa korišćenjem reči trovanje. Ova verzija bila je među prvima koju su razmatrali naši lekari, ali, ponavljam, supstanca još nije utvrđena. I naši lekari i Nemci koriste apsolutno istu medicinsku analitiku, ali zaključci su različiti ", rekao je Putinov sekretar za medije Peskov, koji je izjave o navodnoj umešanosti u trovanje Alekseja Navaljnog nazvao "praznom bukom" kojom se Kremlj neće baviti. ¶

MILAN MILOŠEVIĆ

Putin neće dati Belorusiju

Vladimir Putin je Emanuelu Makronu rekao da se Zapad ne meša u unutrašnje stvari Belorusije. Kada je trećeg dana protesta u Belorusiji Aleksandar Lukašenko tražio pomoć od Putina, rečeno mu je da je Rusija spremna da štiti belorusku zapadnu granicu od NATO-a. Time je jasno rečeno šta je šta, i šta je čije, da je Belorusija "unutrašnje dvorište" Rusije

Ne potpadajući pod dominantan narativ jednog dela javnosti koji zbivanja u Belorusiji već proglašavaju "padom poslednjeg evropskog diktatora", Jelica Kurjak, koja je u Rusiji provela dvanaest godina, od 2008. do 2012. kao ambasadorka Srbije u Moskvi, mnogo je opreznija u davanju konačnih ocena ishoda masovnih protesta protiv Lukašenka. Kao jedan od najboljih poznavalaca prilika u državama proisteklim iz SSSR, ona smatra da se u Belorusiji desio malo jači zemljotres kao opomena i Lukašenku i svima koji imaju geostrateške interese u ovoj državi.

Odnose Srbije i Rusije ocenjuje kao "stabilne". Bez obzira na ovdašnje ocene, pre svega iz vladajućih krugova, da nikad nisu bili bliži i bolji odnosi na relaciji Beograd–Moskva, Kurjak upozorava da je strateški gledano Srbija deo globalnog odnosa Rusije prema Evropi i uže, prema Balkanu.

"VREME": Da li je pojednostavljena ocena događaja u Belorusiji kao "pobuna građana protiv diktatora"?

JELICA KURJAK: U Belorusiji je došlo do pobune nezadovoljnih građana rezultatima predsedničkih izbora na kojima je ponovo, posle 26 godina na vlasti, pobedio Aleksandar Lukašenko. Nije novost da on redovno dobija veoma visok procenat podrške, što se i ove godine desilo, doduše malo više nego uobičajeno. Kod nas je preneto dosta korektno da protestanti negiraju zvanično objavljen procenat podrške, da traže da se izbori ponove, odlazak Lukašenka sa vlasti i otvaranje mogućnosti tranzicije. Preneto je i da je bila upotrebljena velika sila protiv demonstranata, da su uhapšeni mnogi lideri opozicije i da je Lukašenko tražio podršku naroda. Možda je i bilo pojednostavljivanja u onom delu u kojem je pisano o količini i žestini upotrebe sile. To jeste protest protiv dugogodišnje vlasti jednog čoveka, odnosno protiv njegovog načina vladanja.

I ranije je bilo protesta protiv Lukašenka, ali ne ovako masovnih. Šta se promenilo?

Nije novost da se posle svakih izbora pojavljuju grupe nezadovoljnih građana koji ne veruju da beloruski predsednik ima toliku podršku građana. Ovi protesti se ipak po nečemu razlikuju od prethodnih. Na prvom mestu to je masovnost. Drugo, dosta dobro su organizovani i sa nekim elementima već viđenim u nekim drugim protestima širom Evrope. Treće, primetna je bila raznolikost demonstranata. Četvrto, upotreba sile je bila daleko veća i žešća nego na prethodnim protestima, pa je predsednik Lukašenko bio prinuđen da organizuje kontramiting i tako pokaže da ima podršku naroda. Indikativno je i da se Lukašenko javno izvinio zbog prekomerne agresije snaga bezbednosti. Iako sve upotrebljene metode odbrane spadaju u poznati arsenal njegovog upravljanja, stiče se utisak da je ipak bio i te kako iznenađen razvojem događaja.

Koliko bi ukrštanje različitih strateških interesa u Belorusiji moglo da odredi sudbinu protesta?

Belorusija jeste u fokusu interesa mnogih zemalja – od susednih, do EU, SAD i Kine. Treba, ipak, naglasiti da je Beloru-

Foto: Bojan Stekić

sija prvi sused Rusije, njeno "unutrašnje dvorište". Upravo ta činjenica će biti od presudnog značaja za budućnost Belorusije i samog Lukašenka.

Možemo li u ovom trenutku predvideti ishod?

Nisam pristalica prognoza bez dovoljno adekvatnih i proverenih elemenata, ali mislim da se u Belorusiji dogodio zemljotres srednje jačine koji mora biti opomena samom vladaru, opoziciji, ali možda još više onima koji su zainteresovani za njen status, belorusku i sopstvenu budućnost.

Ima li Lukašenko podršku Putina i da li je ona bezuslovna?

Rusija i Belorusija imaju specijalne odnose, formirale su Savez Rusije i Belorusije. To je strateški potez. Nije to labava federacija, niti konfederacija, što bi možda Rusija želela, ali jeste zajednica koja sadrži političke, vojne i ekonomske elemente.

Takođe, Rusija, Belorusija i Kazahstan su članice Jedinstvenog tržišta što, pored ekonomskih, ima i vojni i politički značaj. Belorusija skoro u potpunosti zavisi od ruskih energenata (oko 80 odsto) koje kupuje po najnižim cenama i od prodaje istih dobija značajan procenat potreban za punjenje budžeta. U tom smislu odnosi dve zemlje, odnosno dva lidera, veoma su bliski. Ima tu i varijacija jer Lukašenko godinama uspeva da održava status kvo uprkos pritiscima sa ruske strane da se ti odnosi još više normativno učvrste. Rusiji je potrebna Belorusija jer je ona jedna od poslednjih, ako ne i poslednja članica Zajednice nezavisnih država koja je lojalna Rusiji i po mnogo čemu je nastavila sovjetskim putem.

Ipak, jedan od opozicionih lidera se sklonio u Moskvu?

To što je jedan od lidera protesta otišao u Moskvu, ne iznenađuje. Rekla sam da u beloruskim zbivanjima ima uticaja sa raznih strana. Jedan od lidera koji je ostao u Minsku poslao je ovih dana poruku Rusiji da su oni kao opozicija spremni na razgovore sa Rusijom, čak je uveravao da promene odnosa sa Rusijom neće biti ukoliko oni dođu na vlast.

Koliko je jaka beloruska opozicija, kakva su njena politička, vrednosna i geostrateška opredeljenja?

Opozicija u Belorusiji postoji i deluje u teškim uslovima poluilegale. Poslednja dva opoziciona člana beloruskog parlamenta izgubila su mandat na parlamentarnim izborima u novembru 2019. godine i zabranjeno im je da se kandiduju na nekim drugim izborima za državne organe. Ali, pokreti i neke partije postoje i deluju, što se pokazalo i tokom protesta posle predsedničkih izbora 13. avgusta ove godine.

Posle formiranja Koordinacionog saveta opozicije, na čijem čelu se nalazi Svetlana Tihanovska, kandidat na ovogodišnjim izborima, postaje malo jasnije ko se gde nalazi. Naime, u defakto levocentristički orijentisan Koordinacioni savet ušli su Pokret za slobodu, Ujedinjena građanska partija i Beloruska hrišćanska demokratija. Zahtevi većine tih organizacija na prvo mesto stavljaju odvajanje beloruskog od ruskog jezika i emancipaciju Belorusije od Rusije. Oni traže da se o tome razgovara na nacionalnom nivou, pozivaju beloruskog predsednika na nacionalni dijalog.

Ima i onih koji smatraju da treba započeti dijalog sa Rusijom i da treba uveriti velikog suseda da im je i dalje strateški potreban. Drugim rečima, uočava se razdrobljenost opozicije i tek predstoji stvaranje jasne nacionalne platforme. Imajući u vidu da sam beloruski predsednik nije spreman na dijalog, teško je predvideti kako će se događaji dalje razvijati. Svakako da postoje i snage koje su prozapadno orijentisane i da smatraju da Belorusija treba da se otvori prema Zapadu.

Da li Rusija može sebi da dozvoli eventualnu pobedu prozapadnih snaga u Belorusiji?

Veliko je pitanje do koje mere su beloruski opozicioni lideri koji nam šalju poruke o neophodnosti promena prozapadno orijentisani. Evropocentristi su se navikli da svaka promena ima predznak demokratizacije, višepartijskog parlamentarizma, slobode i slično. U tim protestima se pojavila belo-crvena zastava, simbol stare beloruske države. Ne treba zaboraviti da u Belorusiji postoje slojevi nezadovoljni Lukašenkovom politikom velike bliskosti sa Rusijom i da bi prioritet »

mogao da im bude emancipacija beloruske državnosti, što bi moglo da ode i u neku drugu krajnost.

Što se tiče zaštite i odbrane Belorusije, predsednik Putin je u razgovoru sa francuskim predsednikom Makronom stavio do znanja da se ne mešaju u unutrašnje stvari Belorusije. Trećeg dana protesta Lukašenko je tražio pomoć od Putina i rečeno mu je da je Rusija spremna da štiti belorusku zapadnu granicu od NATO-a. Time je jasno rečeno šta je šta, i šta je čije, što ne znači da Rusija neće razmatrati i druge opcije.

Kako biste u ovom trenutku definisali rusku političku doktrinu?

Politička doktrina Rusije ima svoju istorijsku konstantu. Sa periodičnim varijacijama iskristalisala su se dva cilja – jačanje države iznutra (aparat prinude) i spolja (vojna snaga i premoć) i imperijalne ambicije u smislu proširenja prostora uticaja. Rusija je istorijski okupila velike teritorije, stvorila ogromnu državu, asimilirala narode i stavila ih pod centralnu upravu Moskve. Raspad Sovjetskog Saveza za ovu zemlju je, kako je rekao predsednik Putin, "najveća geopolitička katastrofa 20. veka". Rusija se još oporavlja od tog šoka pokušavajući da povrati i unutrašnji kredibilitet i uticaj i snagu na međunarodnom planu.

Kakvo tu mesto zauzima Zapadni Balkan, odnosno Srbija?

Strateški, Srbija je deo globalnog odnosa Rusije prema Evropi i uže, prema Balkanu. Tako stoji definisano u Strategiji spoljne politike Ruske Federacije. To je normativ. U istorijskoj praksi, Rusija je imala potrebu da izađe na topla mora i čuva takozvani "meki trbuh" Evrope, to jest Balkan. Srbija, kao slovenska, pravoslavna i ratnička zemlja, bila je u posebnom fokusu ruskih interesa. To se do danas nije promenilo.

Možemo li razdvojiti mit od stvarnosti kad su u pitanju odnosi Srbije i Rusije?

Odnosi Srbije i Rusije imaju mnogo specifičnosti, ali jedan temelj: to su odnosi dva bliska, ali u svakom pogledu nesrazmerna naroda i države. Srbija je nešto veća od Moskovske oblasti, sa nešto više od sedam miliona stanovnika, dok samo Moskva ima preko dvanaest miliona. Ti odnosi se dominantno zasnivaju

"Moskva prihvata Aleksandra Vučića kao predsednika prijateljske države koji govori jezikom politički razumljivim i prihvatljivim ruskom rukovodstvu, i koji stoji na liniji održavanja odnosa zasnovanih na postulatima tradicionalnih vrednosti uspostavljenih u odnosima dve zemlje"

na emocionalnim vezama na koje se mit oslanja i njima se hrani.

Tu su pre svega mitovi o bliskosti pravoslavnih naroda, slovenstvo, sličnosti jezika, kultura u najširem smislu, herojstva u težnji za oslobađanjem teritorija... Tek posle dolazi da dve zemlje nisu u ratovima bile na suprotnim stranama, pomoć u borbi za oslobođenje i drugo. Takav pristup nužno stvara mitove o jačini veza, neupitnom prijateljstvu, bezrezervnoj pomoći, a u drugi plan padaju ekonomski, politički, strateški i drugi interesi dva naroda koji govore o suštini odnosa.

Vi ste do 2012. godine bili u Rusiji. Kakvi su tada bili odnosi između dve zemlje?

Rusija u spoljnopolitičkim odnosima ima jednu konstantu: ona sarađuje sa aktuelnom vlašću, to jest sa liderom koji je na čelu države. U tom kontekstu, predsednik Boris Tadić je bio čest i rado viđen gost. Politički odnosi su bili stabilni i u narastanju, ekonomski odnosi su takođe postajali raznovrsniji, ali su tu veći problem bili nivo i sadržaj naše ekonomije, jer za potrebe Rusije, mi doista imamo male kapacitete.

Tu je nužno, baš kao i danas, odnos neravnopravan. Rusija nudi strateške proizvode, energiju, mašine, vojnu opremu. Naravno, u centru političkih odnosa bio je problem oko Kosova, tada je bio intenzivan rad Radne grupe u kojoj je ruski predstavnik bio sadašnji ambasador RF Aleksandar Bocan-Harčenko. Bilo je i uzvratnih poseta: za četiri godine dva puta su u Beograd dolazili predsednici Medvedev i Putin, bila je intenzivna saradnja Skupštine i Dume, kulturna saradnja.

“Trećeg dana protesta Lukašenko je tražio pomoć od Putina i rečeno mu je da je Rusija spremna da štiti belorusku zapadnu granicu od NATO-a. Time je jasno rečeno šta je šta, i šta je čije, što ne znači da Rusija neće razmatrati i druge opcije”

Da li se nešto promenilo dolaskom SNS-a na vlast?

Prvo se uočava povećana dinamika susreta na visokom i najvišem nivou. Drugo, prema onome što je dostupno za praćenje, povećan je obim saradnje u vojnoj oblasti. Srbija je kupovala dosta naoružanja poslednjih godina. Treće, ruske kompanije su kupile dosta srpskih kompanija i počele proizvodnju u različitim oblastima. Četvrto, ušlo je više banaka u Srbiju. Intenzivirana je i saradnja dve crkve. Strateških ulaganja nije bilo, mislim pre svega na odustajanje od projekta Južni tok, koji je bio deo gasno-naftnog paketa iz 2008. godine. Mislim da je Rusija prisutnija i to metodom korišćenja tzv. “meke sile” – mediji, razne nevladine organizacije i tome slično.

Dakle, Rusija ima strateških interesa u Srbiji, i ekonomskih, i političkih, i konfesionalnih, i u najširem smislu kulturoloških. Tako je bilo i pre 2012. godine, tako je i sada.

Druga jeste sadržana u njihovoj interpretaciji, kako ih vidi Rusija i kako ih vidi Srbija. Prema dnevnopolitičkoj, taktičkoj ili strateškoj potrebi svaka strana interpretira događaje na svoj način. Sigurno da je srpskoj strani izuzetno važno ako se predsednik države nekoliko puta tokom godine sretne sa predsednikom Rusije, ili ako predsednik tako važne zemlje dođe u posetu Beogradu relativno često.

Aleksandar Vučić često ističe veliku bliskost sa Vladimirom Putinom. Kakva je percepcija Vučića u Moskvi, da li ga vide kao “ruskog čoveka”?

Moskva prihvata Aleksandra Vučića kao predsednika prijateljske države koji govori jezikom politički razumljivim i prihvatljivim ruskom rukovodstvu i koji stoji na liniji održavanja odnosa zasnovanih na postulatima tradicionalnih vrednosti uspostavljenih u odnosima dve zemlje.

Nije jednostavno okarakterisati nekoga, a još manje proceniti i oceniti da li je “ruski čovek”. Šta to znači? Vučić ima dobru komunikaciju sa ruskim predsednikom, SNS se dobro razume sa ruskom vladajućom partijom, poštuju iste vrednosti i nema hladnih vetrova. Ali, treba imati u vidu da se srpski predsednik deklariše kao proevropski političar i da, kada je to potrebno, veoma eksplicitno naglašava proevropsku orijentaciju Srbije. Takvi izleti ne nailaze uvek na dobar prijem u Moskvi.

Da li Rusija zaista “drži” Socijalističku partiju Srbije u Vladi?

Želim da skrenem pažnju na moj odgovor o mitovima u odnosima dve zemlje, zato što maloj zemlji i te kako odgovara da velikog strateškog partnera može da drži kao keca u rukavu, da ima njegovu podršku. Imajući u vidu da 30 odsto stanovnika Srbije ima veoma pozitivan odnos prema Rusiji, da “vole” Rusiju”, onda je i te kako važno da se birači ma kaže kako imaju u ruskoj državi prijatelja, oslonac i podršku. To je legalna politička aktivnost.

Još od devedesetih godina SPS je u veoma dobrim, prijateljskim odnosima sa ruskim partijama u Dumi, kao i sa vladajućom Jedinstvenom Rusijom. Te veze datiraju još od podrške Rusije srpskim interesima tokom ratova na prostorima bivše Jugoslavije, dve strane imaju visok stepen komunikacije i razumevanja. To nije tajna. Da li Rusija, međutim, ima “svoje” predstavnike u Vladi, ja ne znam, ali mogu reći da je uvek bilo, jeste i biće da veliki igrači imaju “svoje ljude” tamo gde su im potrebni.

Rusija održava i veoma bliske odnose sa Republikom Srpskom.

Tako je. Sredinom devedesetih godina kada je Rusija aktivno ušla u jugoslovenski metež i stavila se na stranu zaštite srpskih interesa, odnos prema srpskoj stvari je postajao sve intenzivniji i sadržajniji. U paketu odnosa posle Dejtona i u procesu rešavanja jugoslovenske krize, Rusija je stala na stranu Srba u BiH i do danas ima dosta dobre odnose sa Republikom Srpskom. Rusija stoji na stanovištu da je Dejtonski sporazum ključ za rešenje problema u BiH.

Koliko nam je zaista važna Rusija za rešavanje kosovskog problema?

Pored one emotivne strane da imamo podršku velike prijateljske zemlje koja nam svekoliko pomaže i zajedno sa RPC održava srpski identitet na Kosovu, tu je najvažnija činjenica da je Rusija stalna članica Saveta bezbednosti UN i raspolaže veoma snažnim arsenalom mogućnosti da utiče na rešavanje kosovskog problema.

Srbija, doduše sporo, ide ka EU, uspostavlja veoma bliske odnose sa Kinom, relaksiraju se i odnosi sa SAD. Kako se u Moskvi gleda na ovakvu spoljnu politiku Srbije?

Moskva pažljivo prati šta se dešava na Balkanu. Ona ima svoje utvrđene strateške prioritete i postulate. Svakako da joj je veoma važno šta će raditi i kuda ide Srbija kao njen najveći oslonac u tom delu Evrope. Opredeljenje Srbije za EU, sve dublja saradnja sa Kinom pa i ponašanje SAD u regionu i odnos srpskog rukovodstva prema Vašingtonu jeste paket dnevnih posmatranja. Ako Srbija ima politiku nacionalne bezbednosti, koja uključuje definisan smer unutrašnjeg i međunarodnog delovanja, onda ona ima pravo da to radi u interesu svojih građana i svoje budućnosti. Ako Srbija nema jasnu percepciju razvoja već igra na kartu doista uzburkanih odnosa među današnjim ključnim silama – SAD, Kinom, EU i Rusijom – onda je to sada, a biće i sutra veliki problem, jer otvara vrata za veoma različite uticaje i dovodi u pitanje kredibilitet i stabilnost zemlje.

Mi jesmo mala, slabo razvijena evropska zemlja, i jesmo zemlja koja još uvek vuče “leš svoga oca sa sobom”. Iskustvo nas uči da se moramo ozbiljno zamisliti, pomiriti i krenuti dalje. A za to je potrebno da prvo naučimo da razgovaramo u okviru sopstvene kuće. ¶

VUKAŠIN OBRADOVIĆ

Kuda ide jedan,

Teorija zavere o piceriji ispod koje Hilari Klinton siluje decu narasla je u globalni pokret, a prilično se raširila i u Srbiji

OMILJENE TEME TEORIJA ZAVERE: Hilari Klinton i...
Foto: Gage Skidmore

Krajem jula ove godine, društvena mreža Tviter ukinula je više od 7000 naloga povezanih sa teorijom zavere QAnon. Prošlog četvrtka, 20. avgusta, kompanija Fejsbuk povukla je sličan potez uklonivši više od 790 grupa, 100 stranica, 1500 reklama, i postavljajući dodatna ograničenja na skoro 2000 grupa i 450 stranica. Osim na svojoj glavnoj društvenoj mreži, uvedene su i izvesne restrikcije na više od 10.000 naloga društvene mreže Instagram.

Sve ove akcije usmerene su na naloge koji su povezani sa QAnon teorijom zavere, koja kao centralnu ima tvrdnju o postojanju globalne satanističko-pedofilske zavere "države u senci", a kojoj se pridružuju elementi mnogih drugih teorija zavere (vidi "Vreme" 1543). Ovoj globalnoj zaveri se, po verovanju pristalica, aktivno suprotstavljaju Tramp, neimenovani oficir američke vojske Q i njegovi saborci u raznim organima američkih vlasti, QAnoni. Tviter i Fejsbuk su se odlučili na ovaj korak zbog uloge koju su pobornici QAnon teorije imali u promovisanju videa *Plandemic*, koji sadrži veliku količinu dezinformacija o trenutnoj pandemiji kovida-19, a popularan je u mnogim zemljama uključujući Srbiju.

POČETAK I IDENTITET

Praistorija"pokreta" QAnon počinje 2016. godine kada tokom oktobra Vikiliks objavljuje mejlove Džona Podeste, tadašnjeg šefa kampanje Hilari Klinton. Korišćenjem navodnog šifrarnika pedofilskog slenga, korisnici portala *4chan*, popularnog u to vreme među desničarskim ekstremistima, dolaze do zaključka da je izvesni pica restoran u Vašingtonu mesto odigravanja pedofilsko-satanističkih orgija, a da u njima učestvuju neka od najpoznatijih imena američke politike i sveta zabave, koji su funkcioneri ili simpatizeri Demokratske partije. Po ugledu na čuveni skandal Votergejt, ova zavera će dobiti ime "picagejt" (*Pizzagate)* i postaće jedna od najpopularnijih dezinformacija tokom predsedničkih izbora u Americi 2016. godine.

U oktobru 2017. *4chan* korisnik koji se predstavlja kao *Q Clearance Patriot* je objavio poruku koja najavljuje hapšenje Hilari Klinton 30. oktobra između 7.45 i 8.30 časova. Ovo će biti prvi od mnogih Q-ovih postova. O identitetu samog Q-a postoji više pretpostavki među njegovim sledbenicima. Jedna se zasniva na njegovom imenu, pa se pretpostavlja da je oficir američke vojske sa Q bezbednosnim ovlašćenjem američkog Ministarstva za energetiku. Odnosno, da je u pitanju oficir postavljen na zadatke vezane za nuklearni arsenal.

Do danas je ova osoba ili osobe objavila skoro 2000 kriptovanih poruka, koje zajedno čine QAnon, čije ime asocira na religijske kanone. Za razliku od drugih teorija zavera, Q objavljuje vrlo nerazumljive poruke pa čak i samo nasumične nizove brojki i slova. Njegovi sledbenici ih često nazivaju proročanstvima i trude se da ih dešifruju, za šta postoje i specijalizovani kompjuterski programi. Iako je ponekad Q vrlo specifičan u svojim predviđanjima, neostvarivanje istih smatra se dovođenjem u zabludu protivnika. U nekim od poruka koje je objavljivao, Q je pominjao i svoje istomišljenike u državnom aparatu SAD. Njih naziva QAnonima, po ugledu na popularni Anon žanr teorija zavera, kao što su bili CIAAnon, FBIAnon i drugi.

S obzirom da se QAnon razvio iz picagejta, teorije zavere koja je bila uperena prema Trampovim političkim protivnicima, ne čudi politički karakter i popularnost među pristalicama aktuelnog predsednika SAD. Zabrinjava činjenica što su neki na vrlo visokim funkcijama. Najpoznatiji je bivši savetnik za nacionalnu bezbednost SAD Majkl Flin, koji je objavio video kako polaže zakletvu koju završava sloganom QAnona "Kuda idemo jedan, idemo svi" (*Where we go one, we go all*).

Osnovna premisa ove teorije je postojanje globalne satanističko-pedofilske organizacije na čijem čelu se nalaze javne ličnosti liberalnog političkog establišmenta. Zbog kriptičnosti poruka koje Q objavljuje, na ovu teoriju zavere su se nakalemili i elementi mnogih drugih zavera.

idemo svi

Mišel Obama Foto: Joyce N. Boghosian /WH

Pre svih o postojanju "države u senci", neformalnog skupa državnih činovnika, oficira vojske, bezbednosnih službi, pojedinaca iz sudstva, kriminalnog miljea i sveta biznisa i zabave koji iz senke upravljaju SAD zarad nekakvih pokvarenih ciljeva. Borba protiv ove skupine postala je "pravo" značenje Trampovog obećanja da će "isušiti močvaru".

Jedno od bizarnih verovanja QAnona tiče se postojanja tajnih tunela ispod njujorškog Central parka, u kojima se kriju takozvana "deca krtice" koja se koriste u satanističkim ritualima. A sam Q je najavljivao objavljivanje video-snimka na kom Hilari Klinton odseca lice jednom detetu. Osim bizarnosti, QAnon obuhvata i mnoge druge upitne stavove koji su prisutni na pozornici američke krajnje desnice – na primer, elemente antisemitizma, po kojima iza "države u senci" stoji globalistička kabala Sorosa i jevrejske porodice Rotšild, koji pokušavaju da uvedu Novi svetski poredak i globalnu autoritarnu vladu, uz standardni arsenal kvazireligijskih teorija o obožavanju Baala i prinošenje krvnih žrtvi. Javljaju se i elementi homo i transfobije, teorije o HAARP-u, kemtrejlovima i pseudoestrogenima koji imaju za cilj smanjenje plodnosti muškaraca i njihovo pretvaranje u homoseksualce. U isti koš spada i teorija o "pravom" identitetu bivše prve dame SAD, Mišel Obame, verovanje da je ona u stvari Majkl, pa je mnogi od milošte nazivaju Veliki Majk.

QANON U SRBIJI

Širenje QAnon teorije zavere van granica SAD, pa i u Srbiji, desilo se pre svega kooptiranjem "globalnih" teorija zavere. Prvenstveno kroz antivakcinaško propagandni film *Plandemic*, koji promoviše dezinformacije o pandemiji kovida-19 i priključene teorije zavere o SZO koja podmićuje razne svetske državnike zarad proglašavanja lažnih epidemija, kao i uvek popularne teorije o čudotvornom leku MMS, koji leči sve. Takozvani čudotvorni mineralni suplement (*miracle mineral suplement*) je opasna mešavina natrijum-hlorita, aktivne supstance varikine.

QAnon u Srbiji je veoma popularan među zagovornicima antiglobalističkih i antivakserskih teorija zavera. Na prvi pogled, začuđuju njihovo prorusko opredeljenje i nespojivost sa poštovanjem lika i dela američkog predsednika, mada se to da lako objasniti činjenicom da oni Trampa ne vide kao deo američkog establišmenta, već naprotiv, kao borca protiv "globalne hegemonističke Kabale" koja preti da uništi sve suverene nacionalne države i koja upravlja "državom u senci" Amerike. Ruskog predsednika Putina takođe vide kao borca protiv globalizma, i kao takvog, prirodnog saveznika Trampu. Ne iznenađuje što se QAnon u Srbiji širi među pristalicama političkih opcija koje su zagovornici antiglobalizma i protivnici vakcinacije, a protivnici vlasti SNS.

Ono što svakako iznenađuje je da u Srbiji stavove QAnona prenose portali medija sa nacionalnom frekvencijom, a ne samo oni koji se dovode u vezu sa lažnim vestima i teorijama zavere. Tako je portal televizije Hepi u aprilu ove godine objavio nekoliko članaka u kojima se tvrdi da poznata umetnica Marina Abramović za podmlađivanje koristi adrenohrom, oksidisanu formu adrenalina koja se navodno dobija iz krvi seksualno zlostavljane dece, kao i bizarne tvrdnje o njenom učestvovanju u pedofilsko-kanibalističkim pirovima zajedno sa mnogim poznatim licima svetske estrade, od bivše Plejbojeve "zečice" Pamele Anderson do pevačica Ledi Gage i Gven Stefani.

Iako su Fejsbuk i Tviter uklonili dosta naloga koji šire teoriju zavere QAnon, u svetu je rasprostranjeno mišljenje kako to neće vidno uticati na njenu popularnost, pre svega zato što su glavni izvori informisanja njenih poklonika odavno migrirali na stecišta krajnje desnice. U najgorem slučaju, pokušaj zabrane može dovesti do njene veće popularizacije s obzirom da bi osnovni dokaz postojanja zavere bilo gušenje informacija o istoj. Sticajem okolnosti, ove dve kompanije vrlo nehajno tretiraju sadržaj koji nije na engleskom jeziku. Grupe u kojima se raspravlja o epidemiološkim maskama kao brnjicama, zaveri vanzemaljaca Reptilijanaca sa Sirijusa, tajnoj svetskoj satanističko-kanibalsko-pedofilsko-vakcinaškoj grupi 55G koju vodi Bil Gejts i dalje su vrlo aktivne. Ali za razliku od američkih kolega, pod gramatički ispravnom parolom "kuda ide jedan, idemo svi". ¶

LAZAR GLIGORIJEVIĆ

Krhko nam je znanje

OČIMA ARHEOLOGA: Loza Nemanjića, freska iz Dečana...
Foto: Istorijski muzej Srbije

Koliko se kunemo u njih i koliko ih zazivamo, ima se utisak da o Nemanjićima svi sve znamo. Izložba u Istorijskom muzeju Srbije otkriva da ni dan-danas ne znamo ko su im preci, gde su im bili dvori, kako su provodili dane

O drednicom "izložba koja se viđa jednom u životu" i sličnim medijи opisuju "Kraljeve i svetitelje srpske" u Istorijskom muzeju Srbije, pre svega zbog izloženog originalnog nakita, oružja, rukopisa i novca, koji svedoče o bogatstvu i raznolikosti sačuvanog materijalnog nasleđa države Stefana Nemanje i njegovih naslednika, tokom dva veka vlasti.

Tema je sagledana iz ugla arheologa, autorke izložbe Vanje Vuksan i njenih kolega Marka Vuksana i Vesne Dragović Pop-Lazić, a ne istoričara kako je uobičajeno. "Moje kolege i ja radili smo ovu izložbu oslanjajući se na raspoložive predmete. Mislim da bi zbog još uvek prisutnog neslaganja istoričara oko mnogih pitanja vezanih za naš srednji vek, u rešavanju nekih istorijskih nedoumica mnogo mogla da pomogne arheologija. Potrebno je sprovesti kompleksnija i obimnija arheološka istraživanja, posebno srednjovekovnih lokaliteta, koji su već godinama zanemarivani", kaže za "Vreme" Vanja Vuksan. Ispostavilo se da je pogled arheologa na vreme Nemanjića, o kome mislimo da sve znamo, rezultirao i nekim novim detaljima.

Na primer, preci Nemanjića su javnosti gotovo nepoznati. Među njima je najistaknutiji knez Strojimir, o kome na izložbi svedoči zlatni pečatnjak, najstariji materijalni dokaz o postojanju srpske države na Balkanu. Korišćen je umesto potpisa za pečaćenje voskom ličnih pisama i dokumenata. Na sredini pečata urezan je patrijaršijski krst oko koga teče natpis

**Prsten srebro 14. vek;
naušnica srebro 12. vek;
mač 13-14. vek;
glava buzdovana 14-15. vek**

na grčkom jeziku: "Bože pomozi Strojimiru". Vanja Vuksan objašnjava da patrijaršijski, kao i mali grčki krst kojim počinje natpis sa imenom, govore da je "njegov vlasnik osoba hrišćanske veroispovesti kojoj je bilo važno da simbol svoje vere postavi za lični znak, a zlato od koga je pečatnjak izrađen ukazuje na bogatstvo i verovatno istaknuti društveni status. Strojimira pominje još vizantijski car i pisac Konstantin VII Porfirogenit, u svom Spisu o narodima, kao jednog od sinova arhonta Vlastimira, rodonačelnika jedne od prvih poznatih srpskih dinastija sredinom 9. veka. Strojimir je kao i njegova braća Mutimir i Gojnik nosio narodno ime. Tek će naredne generacije, Mutimirov sin Stefan i Gojnikov sin Petar, poneti hrišćanska imena. Posle smrti arhonta Vlastimira nasledili su ga njegovi sinovi, tako što je najverovatnije svaki dobio svoj deo zemlje na upravu, a vrhovnu vlast kao najstariji imao je Mutimir. Nakon upada vojske bugarskog hana Borisa-Mihaila (852–889), koji je u želji da se osveti za poraz svog oca Presijama i sam doživeo neuspeh, i nakon mira koji je usledio, dolazi do sukoba unutar srpske dinastije. Mutimir je savladao Strojimira i Gojnika, zarobio ih i prognao u Bugarsku. Posle Mutimirove smrti uslediće godine stalnih sukoba oko prestola, a učesnici tih borbi bili su potomci Vlastimirovih sinova."

Žitije Stefana Dečanskog od Grigorija Camblaka

Dokaz da su Nemanjići bili u rodu sa Vlastimirovićima, međutim, ne postoji. Oni se u svojim vladarskim poveljama pozivaju na dedovinu, na poreklo od davnina u smislu na Dukljansku kraljevinu, ali nigde nije precizno navedeno da imaju poreklo od nekog prednemanjićkog vladara. Ponešto je sačuvano u Nemanjinoj Hilandarskoj povelji, čiji original ne postoji zato što su ga hilandarski monasi poklonili kralju Aleksandru isto kad i Miroslavljevo jevanđelje, pa je izgubljen. Sačuvane su fotografije i prepis. Za taj prvi period je značajna i Crkva Sv. Petra i Pavla kod Bijelog Polja u kojoj je sačuvan natpis gde se Zavida pominje kao Miroslavljev, odnosno Nemanjin otac. Drugi dokazi nisu nađeni.

Istorijski muzej Srbije čuva Strojimirov pečatnjak od 2006. godine, kada je kupljen u Nemačkoj kao jedan od 734 objekta antičke umetnosti ponuđena na aukcijskoj prodaji. Zna se samo da je pre toga bio u jednoj privatnoj nemačkoj kolekciji, ali ne i kako je tamo dospeo. Neposredno pre aukcije, ruske kolege su obavestile dr Đorđa Jankovića, šefa Katedre za nacionalnu arheologiju srednjeg veka Filozofskog fakulteta u Beogradu, da je pečatnjak ponuđen na prodaju, i odmah je uspostavljen kontakt sa aukcijskom kućom. Ispostavilo se da su bugarski kolekcionari hteli da ga kupe pre nego što je iznet na aukciju, ali pošto je srpska strana pokazala zainteresovanost, pregovori sa njima su obustavljeni. Prvobitna početna aukcijska cena od 6500 evra podignuta je na 15.000 evra, a prodat je vicekonzulu Srbije za 16.000 evra. Njegova ukupna cena sa provizijom aukcijske kuće bila je 20.000 evra. Kupovina Strojimirovog pečatnjaka smatra se jednim od dobrih dela vlade Vojislava Koštunice.

Izložbom je istaknuta skrajnuta činjenica da nijedan vladarski dvor Nemanjića nije istražen, a mnogi nisu ni locirani. U kontekstu velike zainteresovanosti naše naučne i društvene javnosti za najvažniju srpsku dinastiju, taj podatak deluje čak i neobjašnjivo. Vanja Vuksan objašnjava da "pisani izvori daju podatke o postojanju značajnog broja srednjovekovnih dvorova i rezidencija srpskih »

vladara i vlastele, od kojih se većina nalazi na Kosovu i Metohiji. Nažalost, nijedna ovih rezidencija nije arheološki identifikovana. Za to verovatno postoje brojni razlozi, ali su oni najčešće uvek bili finansijske i političke prirode. U pokušaju da se pronađe jedan od dvorova kralja Milutina, 1963. godine obavljena su manja arheološka istraživanja na izvoru reke Lab. Istraživanja nisu sprovedena do kraja, iskopana je samo jedna kula, pa nije moguće pouzdano identifikovati ovaj lokalitet sa poznatim Milutinovim dvorom na Vrhlabu. U pokušaju da se pronađe dvor kraljice Jelene u Brnjacima, vršena su 1978. godine arheološka istraživanja. Otkriveno je više objekata, ali rezultati ovih iskopavanja nisu publikovani pa se o nameni i datovanju ovog lokaliteta za sada ništa pouzdano ne može reći. U potrazi za Dragutinovim dvorom, koji se prema opisu arhiepiskopa Danila II nalazio u oblasti raške župe, osamdesetih godina prošlog veka vršena su arheološka istraživanja na prostoru današnjeg sela Deževe. Za sada su otkriveni samo manja jednobrodna crkva iz 13. veka i delovi nekropole oko nje. Tragovi dvora nisu potvrđeni, ali se pretpostavlja da je crkva činila deo šireg vladarskog kompleksa. Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina pokrenut je projekat "Srednjovekovni gradovi i dvorci na Kosovu i Metohiji", ali su ova istraživanja prekinuta već u početnoj fazi. Obavljena su arheološka iskopavanja u Donjem Nerodimlju kod Uroševca, na mestu za koje se pretpostavljalo da bi se mogao nalaziti jedan od dvorova Nemanjića. Otkriveni su ostaci velikih rimskih termi, bogato ukrašenih mozaicima, građenih u 3. i 4. veku i ponovo korišćenih i prepravljenih u 6. veku. Pored ranovizantijske, pronađena je i keramika iz 14. i 15. veka, što je istraživače dovelo do pretpostavke da je građevina u svojoj poznoj fazi mogla biti korišćena i kao deo srednjovekovnog vladarskog kompleksa. Postoje brojni drugi lokaliteti i pomeni srednjovekovnih dvorova srpskih vladara koji do danas nisu pouzdano ubicirani."

Ovdašnja savremena i vrlo aktuelna tema, a o kojoj se na izložbi priča na primeru Nemanjića, jeste odnos države i crkve. Vanja Vuksan podseća da "Dušan nije jedini Nemanjić vladar koji nije proglašen za svetitelja. Kralj Radoslav je nakon što je svrgnut sa prestola živeo u manastiru kao monah Jovan. Na osnovu kazivanja arhiepiskopa Danila II, znamo da je bivši kralj Radoslav sahranjen u Studenici, ali nema pomena o stvaranju nekog njegovog kulta. Kralj Stefan Uroš I se po svrgavanju sa prestola povukao u Hum, gde je zamonašen. U Žefarovićevoj *Stematografiji* prikazan je lik kralja Uroša I sa natpisom 'sveti', ali njegov kult nije do kraja uobličen." Ukratko, u Srbiji srednjeg veka biti vladar nije bio argument koji je kod Crkve izazivao strahopoštovanje.

Strojimirov pečatnjak

Na tragu namere da se izložbom otkrije ili pokaže nešto što nismo znali ili nam ne odgovara da znamo, neizbežno je pomenuti Dečansku povelju iz 1330. godine, svitak od pergamenta dug pet metara, dokaz sada aktuelnom pitanju prisutnosti Srba na teritoriji Kosova i Metohije. Kao što je poznato, povelju je kao pravni akt sačinio kralj Stefan Uroš Dečanski za svoju zadužbinu, manastir Dečane. Povelja svedoči, kaže Vanja Vuksan, da je "manastiru darovan jedan od najvećih poseda, po veličini odmah posle hilandarskog. Analizom etničkog sastava stanovništva ustanovilo se da je u 14. veku, na prostoru manastirskog imanja, koje je obuhvatalo teritoriju Kosova i Metohije i severoistočni deo današnje Albanije, od nabrojanih kuća manje od dva procenta bilo arbanaških." ¶

SONJA ĆIRIĆ

Demonsko jezgro

Tokom izučavanja jezgra atomske bombe koja je u avgustu pre 75 godina trebalo da razori Japan treći put, poginula su dva naučnika a nekoliko njih je obolelo

Laboratorije u Los Alamosu u Nju Meksiku tokom Drugog svetskog rata bile su među najtajnijim mestima na svetu. Atomske bombe bačene na Hirošimu i Nagasaki u avgustu 1945. godine bile su ključni razlog za predaju Japana, svet je slavio dugo očekivani mir, a malo ko je znao da se u laboratorijama Los Alamosa nalazi još jedna plutonijumska sfera koja će odneti još nekoliko žrtava i dobiti naziv "Demonsko jezgro" (*Demon core*).

U slučaju da Japan ne prizna poraz nakon atomskog napada na Nagasaki 9. avgusta, Sjedinjene Američke Države imale su plan da sledeću bombu bace 19. avgusta. Tačna meta nikada nije otkrivena, ali pojedini vojni zvaničnici iz tog vremena nagoveštavali su da bi to mogao da bude Tokio. Srećom, Japan se zvanično predao 15. avgusta te godine, i treće jezgro nije iskorišćeno u vojne svrhe, ostalo je u Los Alamosu. Naučnici, u žurbi da iskoriste borbene mogućnosti nuklearnog oružja, nisu stigli da se posvete izučavanju stvarnog praga kritične mase jednog ovakvog jezgra. Da se podsetimo: prilikom bombardovanja atoma legure plutonijuma neutronima, oslobađa se velika količina smrtonosne energije. Takvo razbijanje atoma naziva se kritičnom masom ili kritičnim nivoom. Da bi se u atomskim bombama pokrenula ovakva reakcija, nuklearno jezgro se izlaže eksploziji omotača. Ali, koliko jezgro može da podnese izlaganje neutronima? Kada je Japan potpisao predaju, naučnici su dobili odličnu priliku da nađu odgovor na to pitanje: imali su na raspolaganju plutonijumsko jezgro

ZA UBIJANJE ILI ZA NAUKU: Demonsko jezgro, i Luis Slotin (levo)

Fotografije: Wikipedia

i odrešene ruke. Nisu dugo čekali da sprovedu eksperimente.

Fizičar Heri Daglian imao je samo 24 godine, ali već je smatran jednim od najdarovitijih naučnika Los Alamosa. S namerom da radi u miru i tišini, 21. avgusta 1945. došao je u Los Alamos u 21.30. Zatvorio se u laboratoriju i započeo eksperiment. Uzeo je jezgro od legure plutonijuma i galijuma, veličinom i sastavom isto kao i ono koje je bačeno na Nagasaki. Bilo je teško 6,2 kilograma i prečnika 89 milimetara. Daglian ga je postavio na postolje sa otvorom na dnu kroz koji je propuštao neutrone, i počeo da gradi omotač oko njega od tungstensko-karbidskih pločica nalik ciglama. Nakon svakog nivoa merio je zračenje i kritičnu masu jezgra, tražeći prag iznad koga ne bi trebalo ići. Kada je stigao do poslednjeg sloja, shvatio je da bi bilo previše rizično da zatvori jezgro do kraja. Dok je spuštao poslednju ploču, brojač neutrona je počeo da se nekontrolisano penje, te je Daglian naglo povukao ciglu. Međutim, iskliznula mu je iz ruku i pala pravo na radioaktivno jezgro. Srećom, udarac nije uspeo da pokrene eksploziju, inače ne bi ostalo ništa od Los Alamosa, ali je oslobođen talas radijacije od oko 100 rada kojim je Heri Daglian pogođen. Uspeo je da sačuva hladnokrvnost, te je odmah sklonio omotač i vratio jezgro na zaštićeno mesto. Preminuo je 25 dana kasnije u mukama. Koža mu se sljuštila sa šaka, a organi su mu otkazivali jedan po jedan. Većina fotografija Herija Dagliana je i danas zapečaćena. Trenutak kada je izgubio kontrolu nad jezgrom opisao je kao talas toplote i prelepe plave svetlosti koja je obasjala celu laboratoriju. Redov Robert Hemerli je takođe ozračen, ali poživeo je još 33 godine. Lekari su saglasni da je leukemija od koje je oboleo sigurno posledica gama zračenja.

Naučnici nisu prestali da eksperimentišu sa atomskim jezgrom ni nakon Daglianove nesreće, zbog koje je ono dobilo demonski nadimak. Štaviše, njihovo interesovanje je povećano, pa je kasnije jedan od oficira Los Alamosa izjavio da je trebalo na svim zidovima okačiti fotografije Hirošime i Nagasakija.

Među naučnicima je bio i doktor Luis Slotin, koji je žudeo da se vrati na svoj matični univerzitet u Čikagu gde je predavao na katedri za biofiziku i radiobiologiju. Čekao je samo da uvede u posao dr Alvina Grejvsa, koji je od maja 1946. godine trebalo da preuzme njegovu dužnost. Jedno od Slotinovih najvećih dostignuća bilo je eksperimentisanje sa kritičnim nivoom Demonskog jezgra. Naime, Slotin i kolege uspeli su da otkriju koliko neutronskog bombardovanja može da podnese jezgro, a da se reakcija ne pokrene. Na osnovu onoga što se desilo Daglianu, znali su i da jezgro reaguje brzo, talasom gama radijacije. Napravili su dve berilijumske polusfere, koje odbijaju neutrone ka jezgru, i otkrili da dok god postoji razmak između polusfera, iz njih će se propuštati dovoljno neutrona i neće doći do smrtonosnog zračenja ili eksplozije. Napravili su sistem nosača i mehaničkih poluga koje spuštaju i dižu gornju polusferu, dok oni eksperimentišu sa kritičnom masom Demonskog jezgra. Slotin se razmetao pred Grejvsom i još šestoricom kolega kako savršeno poznaje Demonsko jezgro, pa je berilijumske polusfere držao razmaknute samo šrafcigerom, što su nazivali "golicanje repa usnulog zmaja". Šrafciger je skliznuo, i berilijumska sfera se poklopila. U trenu prostoriju su preplavile plava svetlost i toplota. Slotin je brzo skinuo gornju polovinu sfere pre nego što je bilo prekasno. Trojica naučnika su pohrlila iz sobe, ali su brzo vraćeni nazad pod pretnjom oružja. Morali su da pokažu gde su se nalazili u trenutku nesreće. Svi su preživeli osim Slotina, koji je ozračen sa oko 1000 rada i izdržao je samo devet dana. Imao je 35 godina. Muke u kojima je umro nije potrebno opisivati. Ostala sedmorica su proveli izvesno vreme u bolnici i imali zdravstvene probleme u godinama koje su usledile, ali su sačuvali žive glave. Grejvs je bio najbliži Slotinu, gledao je eksperiment njemu iza ramena, i tako je delom bio zaštićen od radijacije. Preminuo je 19 godina kasnije od srca, znatno oslabljenog delovanjem zračenja.

Vlada i vojska SAD ozbiljno su pooštrile sigurnosne protokole za rukovanje nuklearnim materijalom. Bombardovanje jezgra neutronima dozvoljeno je samo daljinskim upravljanjem i to iz druge prostorije. Uostalom, trka u nuklearnom naoružanju tek je počela, kao i Hladni rat.

Demonsko jezgro nije dugo nadživelo Slotina. Smešteno je u novu atomsku bombu "Gilda" koja je isprobana nedaleko od ostrva Bikini na Pacifiku 1. jula iste godine. To je bila prva u nizu nuklearnih proba SAD nakon Drugog svetskog rata, a Hladni rat i razvoj atomskog oružja koji je usledio čini se da nemaju kraja. ¶

NIKOLA DRAGOMIROVIĆ

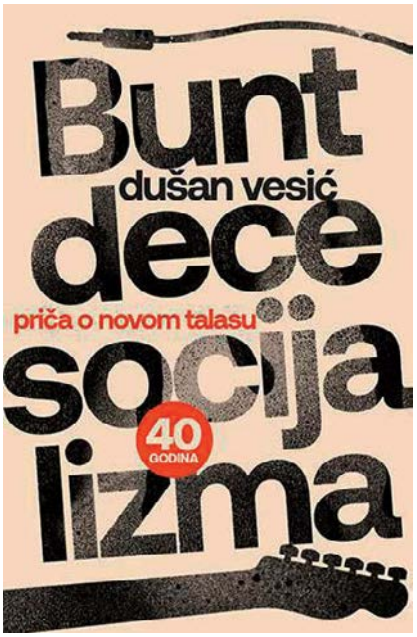
Pljuni istini u oči

Novi talas – pokret, trend ili moda u umetnosti, književnosti ili politici, kojima se prekidaju sa tradicionalne vrednosti ili tehnike jedan je od malobrojnih detalja ovdašnje kulturne scene koji su za ponos

Novi talas je pre tri godine prevalio četrdesetu. Bilo je krajne vreme za studiju o ovom najvažnijem i najprogresivnijem muzičkom pravcu domaće rok i pop muzike u Srbiji i bivšoj Jugoslaviji. Posla se prihvatio Dušan Vesić, nekada rok novinar, a danas publicista sa nekoliko objavljenih knjiga, osam dokumentarnih TV serija i jednim filmom. Ponudio nam je vrednu knjigu prepunu istorijskih detalja neophodnih i za sve učesnike i konzumente domaće pop kulture, i za socijalnu i kulturnu istoriju Srbije i bivše Jugoslavije *Bunt dece socijalizma. Priča o novom talasu*, koju je ovog leta objavila beogradska Laguna.

Vesić definiše novi talas kao "pokret, trend ili modu u umetnosti, književnosti ili politici, kojima se prekida sa tradicionalnim vrednostima ili tehnikama". U zapadnoj muzici se ovaj termin javio polovinom sedamdesetih godina prošlog veka. Iz njega su izrasli pank i elektronska muzika. Trend brzo prelazi u Jugoslaviju, pa krajem sedamdesetih nastaju bendovi: Pankrti, Paraf, Termiti, Prljavo kazalište, Azra, Haustor, Film, Parlament, Pekinška patka, Idoli, Električni orgazam, Šarlo akrobarta, Piloti i Lačni Franc. Vesić ih prati u veoma kratkom periodu, od 1977. do 1982. godine, kada se po njemu završio novi talas.

Šta od Vesića možemo da naučimo o novom talasu što nam do sad nije bilo poznato ili o čemu smo imali zablude? Prvo, jugoslovenski novi talas je nastao u Ljubljani i Rijeci. Ne u Zagrebu i Beogradu, kako se obično misli. Prve YU novotalasne grupe bile su Pankrti i Paraf, koje su oformljene 1977. godine, da bi iduće godine objavile prve singl-ploče. Tek kasnije dolaze zagrebački, a potom i beogradski novotalasni bendovi. Drugo, najveći direktan uticaj na pojavu novog talasa imala je slovenačka grupa Buldožer sa svojim prvim albumom *Pljuni istini u oči* iz 1975. godine, i dve godine pre poja-

ve prvih novotalasnih grupa u Jugoslaviji pokazala je da je kritika establišmenta moguća i dozvoljena. Ovo je važan uvid jer je većina novotalasnih grupa nastala na kritici establišmenta.

Pojavu i značaj novog talasa otuda treba sagledati u kontekstu promene muzičkih (estradnih), društvenih, kulturnih i političkih obrazaca. U trenutku nastanka prvih novotalasnih bendova, u Jugoslaviji su postojale četiri vrste muzike: džez, zabavna, klasična i šlager. U prvoj i trećoj nema pevanja, a u zabavnoj i šlager muzici postoji strogi muzički obrazac koji se svodi na lake note i lake stihove. Sve ovo je promenjeno za samo nekoliko godina. Jugoslovensko muzičko tržište je radikalno liberalizovano ustupanjem prostora za drugačiji zvuk, formu i tekstove. Novotalasni bendovi počeli su da pevaju o homoseksualizmu, menstruaciji, ljudima sa margine, iz predgrađa, politici, radničkoj klasi, vojsci, miliciji, revoluciji, Španskom građanskom ratu, masovnim ubistvima i Titu. Razume se, bilo je i ljubavnih tekstova. Bili su to tekstovi koji su vas terali da zastanete, razmislite i zapitate se.

Prve novotalasne bendove oformila su deca iz porodica srednje klase (osim Parafa), ali gledano muzički, svi su bili autsajderi. U muziku su ušli sa skromnim muzičkim znanjem i još neizgrađenim socijalnim statusom. Svi su (sem Džonija Štulića) bili veoma mladi kada su počinjali (imali su oko 20 godina), niko nije imao nikakav društveni, kulturni i muzički pedigre, nije znao da svira. Izgledalo je da su nezainteresovani za unapred poznati društveni obrazac napretka na društvenoj lestvici (opisanim, recimo, u filmu *Dečko koji obećava* u delu pre nego što Dara Džokić lupi veslom Aleksandra Berčeka u glavu). Ovi ljudi su ponudili jedan drugačiji zvuk i drugačiju melodiju. Izgledali su drugačije. Sa ovim novim muzičkim i poetskim izrazom stvorilo se i novo, slobodnije tržište. U političkim studijama komunizma često se kaže kako je Jugoslavija spadala u najliberalniju zemlju komunističkog bloka. Novi talas je bio jedan od razloga zašto je to bilo tako.

Vesić se dotiče i najvažnijeg pitanja vezanog za fenomen novog talasa: da li je imao politički potencijal za ozbiljnije društvene i političke promene i zašto se raspao? Novi talas je bio politički precenjen, tvrdi Vesić. Većina njegovih muzičara nije bila politički osvešćena. "Treba ponoviti: novi talas u Jugoslaviji nije bio usmeren ni protiv sistema, ni protiv režima. Ako je bio usmeren protiv nekoga ili nečega, bio je usmeren protiv mentaliteta."

Ova zabluda, da je novi talas hteo ili uopšte mogao nešto politički da promeni, uglavnom je stvorena zbog Džonija Štulića čije su pesme pozivale ljude na akciju, koji je imao politički angažovanije tekstove od svih drugih i sam sebe definisao kao revolucionara ("Ja nisam trgovac, ja sam revolucionar"; "Da znam engleski, srušio bih Ameriku"). Ovo, međutim, nije bilo uobičajeno samorazumevanje novotalasnih bendova. Ostali sebe nisu vide-

NEŠTO NOVO I DRUGAČIJE: Prljavo kazalište u Beogradu početkom osamdesetih
Foto: Zoran Ivanović

Idoli, mart 1981.
Foto: Brian Rašić

li kao revolucionarnu snagu. Električni orgazam se gadio politike, a Pero Lovšin iz Pankrta je rekao u jednom intervjuu: "Jasno nam je da nismo nikakve mesije koje treba pošto-poto slediti u svemu. Mi smo deo naprednih strujanja." Novi talas nije bio borba za političke, već za umetničke slobode. Vesić ovo pokazuje analizom ploča Idola i Šarla akrobate, *Odbrana i poslednji dani* i *Bistriji ili tuplji čovek biva kad...*, respektivno. *Odbrana* je snimljena, pa onda slučajno cela obrisana, da bi proces snimanja počeo iz početka. Kako je objasnio Goran Vejvoda, ta ploča predstavlja paradigmu umetničke slobode da se neprekidno traga "za nečim što može da zvuči drugačije, da se snimi drugačije, kako nešto može da se izbriše drugačije". Ovakvo eksperimentisanje sa samim procesom snimanja bilo je nezamislivo za šlager i popularnu muziku toga vremena. Na *Bistriji ili tuplji...* nalazi se pesma *Ljubavna priča*, psihodelični urnebes, koji liči na slobodnu džez formu *à la* Džon Koltrejn sa ploče *Ascension* iz 1966. godine. Jednom kada je ovako nešto bilo objavljeno u domaćoj diskografiji, umetnička sloboda je postala neograničena. Sada ste mogli da radite šta želite.

Novi talas, dakle, nije promenio jugoslovensko društvo ili politiku, ali je promenio kulturne obrasce i muzičko tržište. Visoki tiraži više nisu bili privilegija estradnih grupa i pevača kao što su Mišo Kovač, Novi fosili ili Bijelo dugme. Ovakav razvoj domaćeg muzičkog života nije bio niti nužan, niti predvidiv. Ni u jednoj drugoj komunističkoj zemlji tada se nije desilo ništa slično, a ni u mnogim kapitalističkim zemljama, gde su umetničke slobode bile veće. Jugoslovenski novi talas ne samo da je bio autentičan (nije bio puka kopija britanskog panka, kako se često misli), već je otvorio prostor za narednu generaciju muzičara koja više nije morala da svira lake note i peva lake stihove. Posle 1982. na scenu stupa niz novih bendova koji izmiču estradnim obrascima iz sedamdesetih – Laibach, Partibrejkers, Luna, E. J. Kurtovich, Psihomodo pop, EKV, Zabranjeno pušenje, KUD Idijioti, Let 3 itd. Sve ove grupe karakteriše inovativnost bilo na muzičkom, bilo na tekstualnom nivou. Bez prostora koji su otvorili novotalasni bendovi, njihovi muzički i poetski izrazi ne bi bili mogući. Ili bi bili drugačiji.

Zašto je novi talas propao? Vesić nudi kratak odgovor: zato što je bio politički neosvešćen i zato što nije imao odgovor na rast i uticaj hevi-metala. Možda bi moglo da se doda i sledeće – zato što se većina ovih bendova komercijalizovala i postala deo establišmenta. Čini se da je njihova komercijalizacija bila neizbežna, barem za veći deo novotalasnih bendova. Već 1983. godine dobili smo potpuno drugačije ploče od Prljavog kazališta (*Korak od sna*), Idola (*Čokolada*), Filma (*Sva čuda svijeta*) i Električnog orgazma (*Les Chansones Populaires*). Nešto kasnije pridružuju se i ostali. Haustor izdaje *Bolero* (1985), a Piloti *Kao ptica na mom dlanu* (1987). Ovakve ploče od ovih bendova bile su nezamislive 1981. ili 1982. godine. Jura Stublić se žestoko posvađao sa ostatkom benda kada je posle ploče *Film u Kulušiću – live!* na probu doneo da uvežbaju *Sjećam se prvog poljupca*. (Ostavio ju je za 1987. godinu.) Istina, nekoliko bendova i pojedinaca (Koja, Azra, Pankrti, Paraf) probalo je da produži stil, ali to je sada bio rad u okviru slobodnog prostora koji je stvoren novim talasom, a ne više sam novi talas. ¶

DUŠAN PAVLOVIĆ

ne gubite vreme

čitajte na internetu

nedeljnik

VREME

mesec dana
za 720 dinara!

Otvaranje ili produženje naloga ćemo obaviti
u najkraćem mogućem roku!

ZORAN STANOJEVIĆ

Digitalna empatija

Jedna od boljih strana rada od kuće je što ne morate mnogo da se prilagođavate drugima ili da se trudite da neprestano budete ljubazni prema okolini, posebno ako se trenutno ne osećate druželjubivo. Ne morate da se brinete ni da li se drugima sviđa vaša odeća, frizura, šminka, niti da se prilagođavate tuđim raspoloženjima, ne računajući ukućane.

E, pa, nije baš tako. A to ćete otkrivati kako vam se radni staž od kuće bude gomilao. Udaljenost od drugih izaziva posebnu vrstu psiholoških stanja, te je bilo potrebno osmisliti novi koncept ponašanja koji je dobio ime – digitalna empatija.

Pojam nije nastao u vreme pandemije, stariji je nekoliko godina, a pojavio se kada je uočeno da se ljudi koji provode mnogo vremena koristeći digitalnu komunikaciju često zbog toga ne osećaju dobro. Komunikacija je hladna, svedena, koncentrisana na produktivnost i bez brige za to kako se učesnik oseća. Pokazalo se da posle celog dana takvog rada ljudi ne osećaju nikakvo zadovoljstvo, imaju otpor prema poslu, osećaju da su mašine te koje upravljaju njima, a ne da je obrnuto.

Umesto da bude produktivniji, takav radnik postiže slabije rezultate i sve češće razmišlja o nekom drugom poslu i poslodavcu, što nikako nije dobro. Na radnom mestu to se rešava stvaranjem povoljne atmosfere i organizovanjem aktivnosti koje pomažu da zaposleni ima osećaj da je voljen, dobar i vredan za kolektiv, naravno ako je kolektivu do toga stalo. Ali, kako takav osećaj stvoriti onome ko radi od kuće i kompjuter ga remeti u uživanju u sopstvenom domu ili mu se, još gore, ni taj dom ne sviđa?

Prvi zadatak je stvaranje prijatnog digitalnog okruženja. Baš kao što se na radnom mestu biraju tople ili žive boje u zavisnosti od toga šta je svrha radnog prostora, tako se i korisnički doživljaj softvera kreira tako da stvara osećaj prijatnosti. Vodi se računa da unapređenje softvera ne frustrira korisnika, dakle, promene ne treba da budu nagle i obimne već umerene i logične. Ali, svako pristupanje digitalnom radnom mestu mora da izazove prijatno osećanje.

Drugi zadatak je da se komunikacija između korisnika humanizuje, to jest da ih se navede da povremeno u poslovnim razgovorima razmenjuju i privatne informacije, baš kao što bi radili na fizičkom radnom mestu. Ništa nije loše u tome da se u radnoj diskusiji dele recepti za ručak ili saveti gde se može lepo provesti vikend, koji film vredi pogledati, koju knjigu pročitati. Kada takvih izleta u privatnost nema, kada vlada strogo poslovna komunikacija, zaposleni nastoje da se što kraće zadrže u komunikaciji, da pobegnu kao što se beži iz lifta punog nepoznatog, nekomunikativnog sveta.

Frustracije izazivaju i tehnički problemi, slabiji internet link ili kompjuter od onog koji imamo na poslu, naročito ako posao zahteva veću brzinu i brži procesor. Poslodavac to mora da prepozna i reši, inače će se brzo suočiti sa padom produktivnosti koji neće umeti da objasni.

Digitalna empatija tiče se i ličnih odnosa, saučešća i čestitanja. To što vam mobilni operater, banka ili komunikacioni softver uredno digitalno čestitaju rođendan nije tek simpatična dosetka, već promišljena komunikacija koju vredi kopirati. ¶

PRODAJA & PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	5800 RSD	5500 RSD	110 EUR	170 EUR
12 meseci / 52 broja	11.600 RSD	11.000 RSD	210 EUR	325 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	2,00 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	720 RSD	7,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	3250 RSD	29,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	4500 RSD	38,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	5375 RSD	46,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	7250 RSD	63,00 EUR

Opcija **PDF** podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h.

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu **prodaja@vreme.com**, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi **http://www.vreme.com/pretplata** ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski do isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU www.novinarnica.net

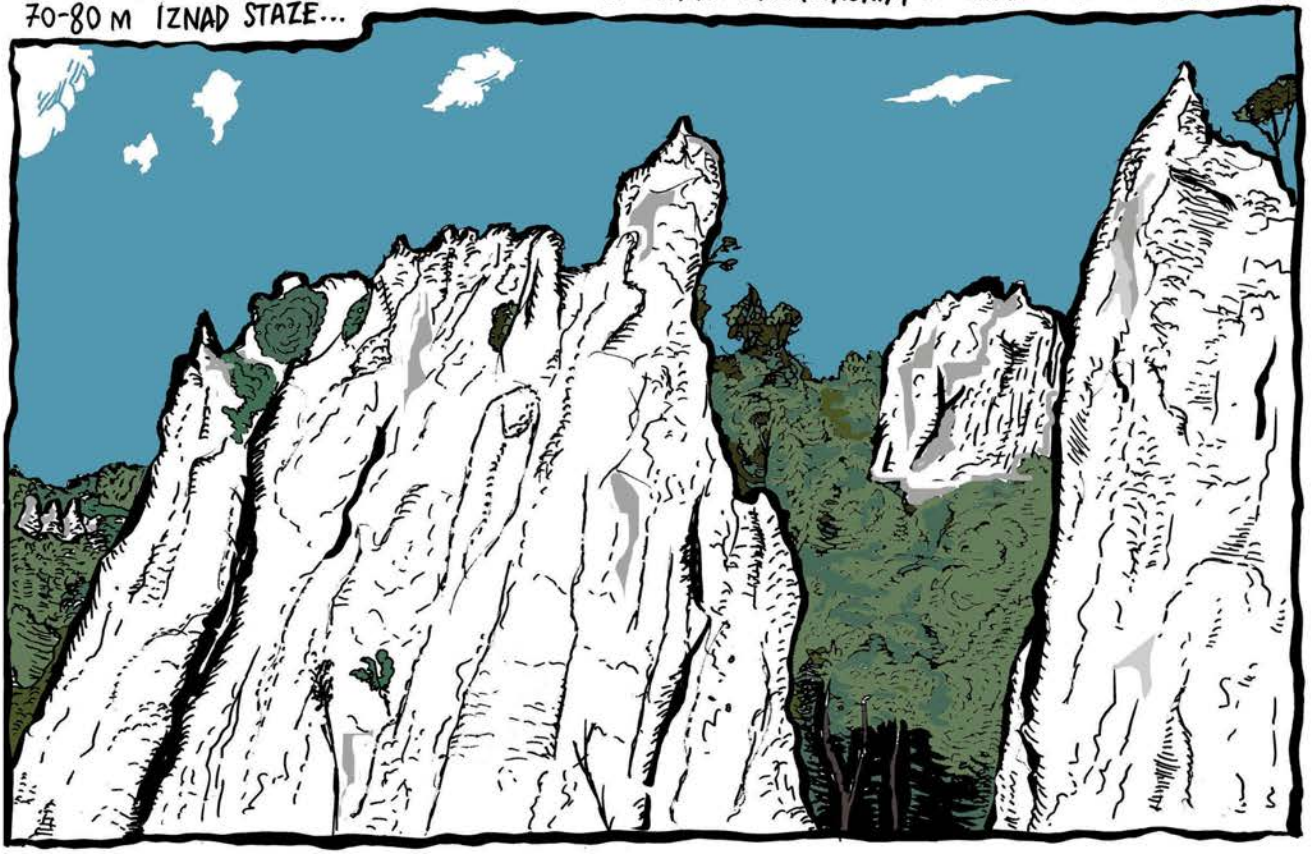
Usluge internet pretplate na Vreme vrši i *www.novinarnica.net* prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na *prodaja@vreme.com*

STOGAZOVAC

ALEKSANDAR ZOGRAF.

REKA NA DNU KANJONA JE PUNA VIROVA, KOJI SU NASTALI TAKO ŠTO JE REČNO KORITO ISPRESECANO DIVOVSKIM STENJEM, KOJE SE TU NEKADA DAVNO DOKOTRLJALO. ZANIMLJIVO JE DA SVAKI VEĆI VIR IMA SVOJE IME...
IME JE NADEVENO I IZVORU, NAVODNO LEKOVITOM, KOJEG NAROD ZOVE BOŽIJA TRPEZA. U NEPOSREDNOJ BLIZINI IZVORA JE PRONAĐEN RIMSKI ŽRTVENIK, ŠTO GOVORI DA SE VEĆ HILJADAMA GODINA TO MESTO SMATRA POSEBNIM...
UČINILO MI SE DA ČITAV PROSTOR KANJONA ZRAČI NEKIM MIROM, MOŽDA ZATO ŠTO TURISTI JOŠ UVEK RETKO ZALAZE U TAJ KRAJ; TIŠINA, NA JEDNOM TAKO IZVANREDNOM MESTU, MOŽE SE SMATRATI PRAVOM PRIVILEGIJOM...

Kapi za nos

Jeste, jeste, prava je uživancija imati zapušen nos u doba korone i cvetanja proklete ambrozije. Zbilja je čitavo putešestvije sa sinusima krenulo od mog pokojnog pradede, za kojeg se pričalo da je toliko hrkao da je prababa morala ne da ode u drugu sobu, jer tu drugu sobu nije ni imala, nego je odlazila napolje da šeta, da se toliko izmori da bi na kraju mogla od premora pored njega da zaspi. Nakon njega, usledio je deda za kojeg pouzdano mogu da potvrdim da se doslovno davio tokom spavanja.

Dok sam bio mali, često sam voleo da prespavam kod babe i dede, ali je njegovo hrkanje bilo toliko jezivo da sam ga se plašio noću, pa bih budio babu da vidi šta se to sa dedom dešava. Nekada bi zahrkao toliko jako da je neko, ukoliko dobro načulji uši ispred zgrade, mogao da čuje njegove odjeke. Baba je uvek govorila da on nije normalan što toliko hrče, a on je uvek odgovarao da se njega uopšte ne tiče šta ona priča. Nikada nisam shvatao, zapravo, šta je hrkanje, jer, ne bih da lažem, ali i moja pokojna prababa je čudnovato puftala dok je dremala u sedećem položaju. O ležećem ne bih.

Foto: Bojan Stekić

Međutim, onda je došao i otac na red, te sam njegove orgulje pomno slušao godinama i godinama, dok se majka i on nisu razveli. Uz njegovo hrkanje zidovi su se rušili, udaralo je more o mramorje, psi i mačke su po ulicama zavijali, majke su decu u kuće sklanjale. Potajno verujem da su se, između ostalih faktora i razloga, moji roditelji razveli i zbog očevog hrkanja.

No, sve je to bilo nebitno dok jedne zime nisam otišao na Kopaonik, na neki studentski samit, i ne sećam se o čemu je bio, znam da je bilo sve za džabe i o trošku nekog drugog. Spavali smo veoma komotno, drugarica i ja u jednoj sobi, druga u drugoj, treća u trećoj. Međutim, popila se te večeri koja čaša više, te se i ne sećam kako sam u krevet legao, ali se sećam da drugarice pored mene sledećeg jutra nije bilo. Izlazi ona iz susedne sobe, i ja je pitam što se tamo gurala, a ona mi odgovara da sam mnogo hrkao.

"Pa što me nisi probudila?", kažem ja njoj. "Jesam, rekla sam ti da hrčeš", odgovara ona. "I?", zbunjeno ću ja. "Pa ništa, rekao si mi: 'Nemoj da lažeš', i okrenuo se na drugu stranu", prostreli me odgovorom. Taj momenat je bio moja životna prekretnica. Put bez povratka. Prokletstvo moje krvi me je svuda pratilo.

Nakon par godina lomatanja i pokušavanja da pronađem vrača koji će da mi odagna ove đavolštine, dugogodišnji prijatelj mi je otkrio kapi za nos. Par kapljica u moje nosne šupljine bilo je poput prvog poljupca. Sunce je ponovo bilo na nebu, ptičice i veverice su u parkovima pevale, Sava i Dunav su mirno tekli, dok je moja malenkost disala punim plućima. Bio sam spreman, kao oni sa reklama, da idem i pričam: "Godinama nisam mogao normalno da spavam, a onda sam otkrio kapi za nos. Pozovite odmah ovaj broj i dobićete još jedne gratis!"

Međutim, moja sreća nije mnogo trajala. Niko ti nikada neće reći, osim apotekarke, savesnih prijatelja, devojke i roditelja, da je delotvornost kapi koje trpaš u baburu kratkog veka. I dok si rekao sinus, na najsumanutijim mestima, u najnepredvidljivim trenucima, na najgori mogući način, više nisam mogao da dišem, pa sam na momente ličio na ribu koja se koprca na suvom.

Ipak, uz povuci-potegni, sve je to nekako došlo na svoje. Uz pomoć starih i novih bogova, prodisao sam i bez kapi. Ali one su i dalje tu, pored kreveta, pa kada udari ova zločinačka alergija, providna tekućina iz male bočice uleti u njonjaru kao konjica usred krvave i brutalne bitke. ¶

NIKOLA KRSTIĆ

Posetite Vugl.rs !

Vugl je medijski portal namenjen razvoju političke pismenosti i kritičkog mišljenja.

Podstičemo dijalog, promišljanje i zdravu kritiku aktuelnih društvenih procesa.

Ne nudimo gotove odgovore već postavljamo pitanja: gde živimo, kako živimo, za šta živimo.

VUGL.RS

GDE ŽIVIŠ // KAKO ŽIVIŠ // ZA ŠTA ŽIVIŠ

CROWNE PLAZA®
AN IHG® HOTEL
BELGRADE

SRPSKI PASOŠ
OTVARA VAM SVA VRATA CROWNE PLAZE

UŽIVAJTE U EKSKLUZIVNOJ LETNJOJ PONUDI
KOJA VAŽI SAMO ZA VLASNIKE SRPSKOG PASOŠA

PAKET ZA DVOJE PO CENI OD 8.400 RSD

Rana prijava u hotel - Jedno noćenje u luksuznoj sobi - Posluženje dobrodošlice
Bazen, spa zona i teretana - Bogat doručak - Kasna odjava iz hotela - Besplatni parking

SCAN FOR VIDEO

Informacije i rezervacije
T. + 381 11 2204 004
E. begcp.reservations@ihg.com
A. Vladimira Popovića 10. 11070 Beograd Srbija

IHG® Rewards Club

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec